

Faludy György

CCCI

Firenze, utoljára

*Nem tudjátok, mily szép volt hetven éve!
Zord paloták, rend, vérvörös tetők.
A várfalak a házak pontos vége,
rajtuk túl kertek, dombok, fák, mezők.*

*Most minden ronda, rémes kültelkekhez
ragadt, kusza meg mocskos. Nincs tovább.
Keresem még, de sehol sem lelem meg
Lorenzo de Medici városát.*

*A turisták és a lakók elmennek
szó nélkül Rembrandt önarcképe mellett.
Szépség helyett pénzt és vagyont kívánnak,*

*s terek meg szobrok felett a pusztító
reptér az úr. Mit kezdjek a világgal,
hol azt tartják, hogy a Hasznos a Jó?*

(Firenze, 1997)

CCCII

Hosszú ideje...

*Hosszú ideje, ha aludni fekszem
nem autókat meg villamost, de más
hallok: szünetlen patkócsattogást
mint gyermekként a macskaköves Pesten.*

*Fiákerek és konflisok kegyetlen
vágóját éjjel. Búcsúzóút üzen
az életem? Befogom a fülem,
akkor is hallom. Ezt persze sejtettem.*

*De alaphangnak a náluknál halkabb
csobogó folyás. Soha el nem hallgat.
Nagyapám malma? A súlytalan csónak*

*ahogy alattam zuhatagba tart?
Ha Isten halhatatlannak akart,
úgy mért teremtett volna halandónak?*

(Budapest, 1998)

CCCIII

Szeretkezés

*A negyven-, ötven-, s hatvanévesek
ítélkeznek felette,
én hátranézek és úgy szeretem
mint Catullus szerette.
Szédítő játék, mikor a Bajok
boszorkányát feledtük
és a Halál csontváza hirtelen
nem ácsorgott megettünk.*

*Sejtettük, hogy csak szerelem kell nekik,
gyengédség meg pimaszság,*

s hogy pazarolni jó, de amit adnak
azt nyomban visszakapják.
Hódolat nélkül minden állati,
ezért csókolják végig
egymást tarkótól ölükig és onnét
lábujjaik körméig.

A vágy a fontos, a gyönyör mellékes.
Kontúrjuk lett a mennybolt,
jajgattak meg lihegtek, és utána
kiábrándulás sem volt.
Nem mentek szét – pázrás után verébnép –
hanem, akár a lepkék.
összetapadtak, átölelték egymást
és rögtön újra kezdték.
Nem háltak ágyban, hanem ezerszínű
ringó rózsabokorban,
de az öreg nem tudja már, hogy ott volt
s a fiatal, hogy ott van.

(Budapest, 1998)

Gion Nándor

Önhibámon kívül

Ldönként azzal szoktam büszkélkedni, hogy apróbb emberi gyöngeségeim mellett van egy vitathatatlan erényem: saját hibáim miatt sohasem okolok másokat, sőt még szeretteim, barátaim, ismerőseim botlásait is gyakran magamra vállalom, hiszen jobbára én gyűjtöttem őket magam köré, és ha netalán ellenemre cselekednek, ennek is én vagyok az oka, hiszen válogathattam volna körültekintőbben is. Az utóbbi időben azonban egyre többször hangoztatom, hogy önhibámon kívül kerülök bajba, vagy legalábbis gyanús helyzetekbe. Utálom az efféle mentegetőzést, de Ágnes, Szelim Ferhátovics, Leonyid és Emília esetében tényleg nyomatékosítanom kell, hogy önhibámon kívül sodortak kényes szituációba.

Menjünk sorjában. Ágnes ügye egyértelműen rám tartozik, én szemeltem ki magamnak, formás, fiatalos nő, emellett okos is, atomfizikus, buzgón kutakodik a szakmájában, valahol a budai hegyekben, meglátásairól előadásokat tart szerte a világban, egy keresztelőn találkoztam vele véletlenül, szépeket meséltem neki gyermekkoromról és későbbi életemről, ennek következtében rendszeresen eljárt hozzám, okosan beszélt az atomokról, én az egészből alig értek valamit, de ő is türelmesen végighallgatja az én írói dohogásaimat, és nagyon jól megvagyunk egymással. Egyébként az alábbiakban leírandó történetben alig van szerepe.

Szelim Ferhátovicskal a vakvéletlen hozott össze egy büntető zászlóaljban még a nagy Jugoszlávia hősi hadseregében, engem Vajdaságból, őt Boszniából sorozták be, igen sokan voltunk ott magyarok, muzulmánok és persze albánok, valójában kisebbségbe szorítottuk a többségi nemzet fiait. Szelim Ferhátovics valami miatt szimpatikusnak vélt engem, talán azért, mert egyszer az ebédlőben elismerően szóltam a janicsárok hősiességéről, a későbbiekben elítélően is beszéltem róluk, Szelim azonban csak a dicsérő szavakat jegyezte meg, mint sok más boszniai muzulmán, ő is a janicsárok leszármazottjának tartja magát, barátkozni kezdett velem, viszonzásul utalt a közismert magyar hősiességre, szemérmesen bevallotta, hogy nem tud írni és olvasni, majd megkért, hogy írjak szerelmes leveleket nevében menyasszonyának, Azrának, aki egy boszniai faluban várja őt vissza. Megírtam a leveleket, hiszen az utóbbi évtizedekben ritkán dicsérték hősiességünket, mi magunk legkevésbé, mert mindenfelől tiltották, és a henczés sanda szándéka nélkül állítom, hogy csak jó és szívhez szóló levelek voltak, Szelim és Azra kapcsolata tartós maradt, a szolgálati idő után összeházasodtak, számos gyerekük született, ha jobban belegondolok, ezt tekintem igazán írói munkásságom egyik legfényesebb eredményének. Segítettem egy sikeres családi élet megteremtésében, bár a boldog családi élet később felborult, a polgárháborúban szétlőtték a házukat, Szelim családjával Szarajevóba költözött, még mindig nem tanult meg írni és olvasni, ellenben megtanult gépkocsit vezetni, Azrát a gyerekekkel elbújtatta egy viszonylagosan biztonságos pincében, majd titokzatos megbízásokat követve, kamionokat vezetett Nyugat-Európába és vissza, titokzatos rakományokkal. Útjai Budapesten keresztül vezettek, menet közben megtudta, hogy én ideköltöztem, meglátogatott, hozott ajándékba egy az ostromlott boszniai fővárosban rizsből kotyvasztott sört, és hosszú évek elteltével ismét meghálálta egykori szentimentális leveleimet. A gyanús összetételű sört a könyvespolcra helyeztem, amolyan háborús trófeaként, ott néhány hét múlva felrobbant, összemocskolta a könyveimet és a szőnyeget, Ágnes halálra rémült és fél napig takarított, azóta nem kedveli Szelimet, de én a női hisztériák miatt nem szakítok régi barátaimmal, Szelim továbbra is meglátogat titokzatos célú cirkálásai közben, kocsiját gyakran napokig lakásom ablakai előtt parkolja, aminek nem örülök, fegyverszállmányokra gyanakszom, de erre nincs bizonyítékom, eddig még egyetlen teherautó sem robbant fel bérházunk előtt, és barátságunk jóformán felhőtlen.

Leonyidot egyáltalán nem nevezném barátomnak, vele is véltlenül kerültem kapcsolatba, véletlenül ott voltam egy koszos vonatfülkében, amikor Bozóky Sándor drávaszögi menekült könyvtáros barátom megbízta egy gonosz ember meggyilkolásával a déli országhatáron túl, mindössze kétezer dollár ellenértékében. Az ügyet most nem részletezném, megírtam már többször, a lényeg az, hogy Leonyid átvette a pénzt, és mivel könnyedén ingázik a közép-európai államokban, vállalta a megbízást, teljesítette is, ehhez sem volt semmi közöm, talán el is felejtettem volna, csak hogy Bozóky Sándor a későbbiekben elhozta lakásomra Leonyidot, akit Ágnes Szelimmal ellentétben egyből megkedvelt, Leonyid mindig kifogástalan vasalt öltözékben járkal, a régi jó filmekben látható főhajtással kezét csókolta Ágnesnek, segített neki feldíszíteni a karácsonyfánkat, mindez egy hideg téli estén történt, én meg azt mondtam Ágnesnek, hogy Leonyid nyakkendőgyáros, ő elhitte. Az átlagon felüli okos nők, mint például az atomfizikusok, leginkább járatlanok a valós életben és hiszékenyek. A baj csupán az, hogy Leonyid később is felkeresett néhányszor, amolyan baráti beszélgetésre, érdeklődött ismerőseim felől, és szinte biztos vagyok benne, hogy ő lötte szíven azt a belga üzletembert, aki vadkacsa vadászatra jött Magyarországra. Erre nincs semmiféle bizonyítékom, mellesleg a magyar rendőrségnek sem. Azt azonban állítom, hogy ebben az esetben is ártatlan vagyok.

Emíliáról most nem mondok semmit, ő amúgy is hamarosan tevékenyen fog belépni a leírandó eseményekbe.

Az események valójában Szelim Ferhátovics legújabb budapesti átutazásával kezdődtek. Nyugat-Európából tartott a Balkán felé és a Terézvárosban felborított két parkoló személygépkocsit, kis híján halálra gázolt egy jól öltözött külföldi turistát. A rendőrség természetesen helyszínelt, Szelim pedig felhívott engem a közeli telefonfülkéből, a maga röstellkedő módján segítségemet kérte, tolmácsra volt szüksége a rendőröknek adandó magyarázathoz. Taxit hívtam, a megadott helyszínre hajtottam, ezzel elköltöttem összes megtakarított pénzemem, megnéztem a felborított autókat, nem sérültek meg komolyabban, az ajtajaik imitt-amott behorpadtak, néhol a festék is lepattogzott, Szelim az én tolmácsolásommal közölte a jegyzőkönyvező fiatal rendőrőrmesterrel, hogy megtéríti az általa okozott kárt, többször elnézést kért, amiért rosszul mérte fel a helyzetet, túl gyorsan kanyarodott be a szűk utcába, az úttesten áthaladó turistát nem akarta elgázolni, szerencsére az időben félreugrott előle. A jólöltözött külföldi turista addigra már régen leadta vallomását és elment, kijelentette, hogy nem kíván följelentést tenni, örül, hogy ép bőrrel megúsza a nehéz kamion hirtelen kanyarodását. Az őrmester a külföldi turista nevét is kibetűzte a jegyzőkönyvből. Leonyid Grigorjevics Krupkának hívják, ukrán állampolgár. Egy pillanatra bepillant valami az agyamba, a hosszas magyarázkodásban azonban elfeledkeztem a villanásról. Szelimet végül elengedték, félreállhatott a teherautóval egy kijelölt parkolóhelyre, előzőleg rögzítették személyi adatait, szigorúan ráparancsoltak, hogy a vizsgálat érdemi lezárásáig ne hagyja el Budapestet, és azt is fölírták, hogy magyarországi tartózkodása idején hol fog lakni. Szelim azt mondta, hogy Zuglóban fog lakni egy Oszmanovics nevű barátjánál, aki valamelyik boszniai gabonakereskedelmi cégnek a pesti képviselője, szolid és sikeres vállalkozó, valamint hazafi, lediktálta a pontos címet és a telefonszámot. A gépkocsik talpraállítása, a jegyzetelés, a tolmácsolás esti sötétedésig tartott, ezek után Szelim nem Zuglóba ment egyenesen, hanem kissé rosszkedvűen velem tartott Kőbányára átmeneti békésebb baráti beszélgetésre. A taxira elköltöttem megtakarított pénzemem, így hát a Madách térre ballagtunk és felszálltunk a 9-es buszra. Ekkor lépett be életünkbe Emília. Ez szó szerint értendő.

Az autóbuszban leültünk az ajtóval szembeni kettős ülésre, még mindig a kellemetlen karambolról beszélgettünk, amikor felszállt Emília is egy nagy köteg csipkefüggönnyel, egy papírzacskóval, és mögém ült. Az autóbusz elindult, Emília falatozni kezdett a papírzacskóból, aztán előrehajolt, és elénk nyújtotta.

– Nagyon finom felvágott – mondta kedvesen. – Vegyenek belőle.

Szelim elképedve kapkodta a fejét, nem szokott hozzá az efféle női viselkedéshez, majdnem riadtan kérdezte:

– Mit akar ez a nő?

– Kedveskedni szeretne – mondtam. – Úgy véli, éhesek vagyunk, szalámmal kínál bennünket.

– Milyen húsból készült ez a szalámi? – kérdezte Szelim gyanakodva.

– Pulykahúsból – mondtam találmra és kicsit csodálkoztam Szelim aggályoskodásán, hithű muzulmán ugyan, de nem fundamentalista, a hadseregben szemrebbelés nélkül elfogyasztotta a disznóhúst, ha éppen kaptunk, és a szeszesitalokat is megissza, ha hozzájut.

– Éhes vagyok – mondta a papírzacskót szemlélve. – A szerencsétlen karambol óta nem ettem egy falatot sem.

– Akkor fogadjuk el a hölgy kínálatát – javasoltam.

Vettünk a felvágottból, Szelim jóízűen evett, elismerően bólogatott.

– A magyar nők nagyon kedvesek. Sokat hallottam már erről.

Emília mosolyogva tartotta előttünk a papírzacskót, érdeklődve hallgatta a számára érthetetlen délszláv beszédünket.

– A barátom hálás a kedvességéért – mondtam. – Egész nap nem evett semmit szegény.

– Maga tud magyarul? – csodálkozott Emília.

– Valójában csak magyarul tudok igazából – mondtam. – Ezért nem lettem idáig világhírű író, de magyarul is viszonylag boldog vagyok.

Emília nem egészen értette meg művészi nyavalygásomat, viszont azt a tényt, hogy magyar vagyok gyorsan lefordította a prózai gyakorlat nyelvére.

– Mennyire ismeri a VIII. kerületet?

– Gyakran átutazom rajta és megbámulom a rövid szoknyás faros lányokat, de őszintén szólva nem vonzódok a prostikhoz. Kemény szellemi és fizikai munkával igyekszem szerelmi élményekhez jutni. Az évek múlásával azonban ez sajnos egyre nehezebben sikerül.

– Azt hallottam, hogy erre vannak elhagyott házak, ahol a hajléktalan ember meghúzhatja magát éjszakára – mondta Emília.

– Lépcsóházban akarja eltölteni az éjszakát? – kérdeztem.

– Átmenetileg.

– Ez a pulykaszalámi nagyon jóízű – mondtam mellettem Szelim Ferhátovics.

– Miről beszél a barátja? – kérdezte Emília.

– Azt mondja, hogy maga az éhhaláltól mentette meg. Háborús övezetből érkezett ide, megismerte az éhezés keserveit, és hálás minden jótékonyaságért, jöjjön az állami perselyből vagy papírzacskóból.

– Ismerem ezt az érzést – mondta elkomolyodva Emília. – Árva lányként nőtem fel egy intézetben és ritkán ettem jó ételeket.

Alaposabban megnéztem. Vonzó fiatal nő volt igen drága öltözékben.

– Egyáltalán nem néz ki árva lánynak – állapítottam meg.

– Szerencsémre vagy szerencsétlenségemre összefutottam egy Bartalos Pál nevű közigazdással. Akkoriban az egyetemen téblábolt adjunktusként, éhbérért, később azonban országos híré vállalkozó lett, biztosan hallott már róla.

– Nem hallottam róla, eléggé tájékozatlan vagyok magasabb üzleti körökben.

– Sajnálhatja.

– Sajnálom is.

– Sokadszor kiszöktem az intézetből, összefutottam vele, a Deák téri aluljáróban. Hogy ne szaporítsam a szót, egymásba szerettünk, elvett feleségül, beköltöztem a lakásába, ami sokkal kényelmesebb volt, mint az árvaházi zsúfolt szoba, boldogan éltünk szűkös egyetemi fizetéséből, amíg át nem vedlett vállalkozóvá, méghozzá sikeres vállalkozóvá. Nagyobb lakást vett, azután egy Mercedes gépkocsit és kevélykedni kezdett. Megkövetelte, hogy naponta csodáljam meg zsenialitását, reggelenként frissen vásárolt angolszalonnát, és drága kávé szolgáljak fel neki, készítek ki friss vécépapírt és naponta vasaljam ki az öltönyeit. Mára elegendő lett ebből, az árvaházban nem volt ilyesmi, senkit sem kellett csodálni. Leszedtem a függönyöket, ezeket én vittem a házasságunkba a megtakarított pénzből, jogom van tehát hozzájuk, megint nekivágok a világnak.

– Ezt a nevet már hallottam valahol – mondta Szelim eszegetés közben.

– Melyik nevet?

– Amit a jószívű nő mondott.

– Híres üzletember az illető – mondtam. – Hatalmas lakásban terpeszkedik és nagy Mercedes kocsival száguldozik a világban.

Szelim táplálkozás közben mélyen elgondolkodott, azután bólogatni kezdett.

– Hát igen. Kapcsolatban áll Kemal Oszmanoviccsal. Szarajevóban is járt néhányszor. Ott nem kedvelik túlságosan.

– A hölgy a felesége, de máttól kezdve ő sem kedveli.

– Igaza van.

– Mint mond a külföldi barátja? – érdeklődött Emília.

– Dicséri az ön jószívűségét. A háborúskodás alatt sokat éhezett Szarajevóban, így hát megbecsül minden szelet fölívagottat.

– Megértem. Én is sokat éheztem férjhezmenetelem előtt.

– És ezután?

– Majd feltalálom magam. Az a fontos, hogy senkit sem kell csodálnom. Egyébként Varga Emília a lánykori nevem, asszonykori nevemet pedig leradírozom mindenhonnan.

Én is bemutatkoztam, megmondtam Szelim nevét is. Eközben elfogyasztottuk a felívagottat a papírzacskóból és megérkeztünk a végállomásra.

– A VIII. kerületben vagyunk? – kérdezte Emília.

– Már áthaladtunk rajta – mondtam. – De maga maradjon nyugodtan a helyén, az autóbusz mindjárt visszafordul, ismét áthalad az ön által keresett kerületen, leszállhat, ahol akar.

Emília a helyén maradt, mi pedig Szelimmel elindultunk a lakásom felé, ami nincs messze az állomástól.

– Csúnyán elrontottam a dolgot – mondtam Szelim. – Ezzel a szégyennel nem mehetek haza.

– Mindenkiel megtörténhet kisebb-nagyobb karambol – vigasztaltam.

– Nem a felborított autókkal van bajom. Azokat elintézzük. De a Leonyid nevű ukrán gazembert elvitettem. Félreugrott előlem, mint

egy özbak. Gyorsabban kellett volna kanyarodnom.

Ekkor már tartósan felvillant a fény az agyamban. Megálltam. Szelimet is lefogtam.

– Kiről beszélsz?

– Arról a járókelőről, akit el kellett volna gázolnom. Szemét bérgyilkos. Szarajevót már nem ágyúzzák, Azra is kiköltözött a pincéből a gyerekekkel, de bérgyilkosokat küldenek a városba, akik csöndben végzik a munkájukat, ez a Leonyid három embernek elvágta már a torkát, de lehet, hogy többnek is.

Megragadtam a gallérját, és nagyon komolyan azt mondtam:

– Ha arról az emberről van szó, akit véletlenül én is ismerek, ajánlom, hogy ne kezdj ki vele. Hideg, szürke-kék szemekkel nézi a világot és kegyetlenül gyilkol.

– Szégyenletesen nem térhetek haza.

– Várd meg hazai pályán – javasoltam. – A nagyvilágban ő mozgékonyabb, mint te.

– Majd meggondolom – mondta Szelim engedékenyen, de tekintetéből még a sötétben is láttam, hogy teljesíteni szeretné feladatát.

Így is oldott hangulatban mentünk fel a lakásomba, felbontottam két üveg sört, jólesett a bizonytalan eredetű felvágottra, Szelim megszemlélte a könyvespolcomat, a sajátkezűleg írott könyveimet is, újfent kijelentette, módfelett büszke, hogy remekíró tudhat barátjának, nekem persze tetszett a dicséret. Barátságunk legszilárdabb alapköve az, hogy biztos lehetek benne: Szelim sohasem fog elolvasni egyetlen betűt sem tőlem, sem másoktól, így aztán becsületszóra elhisi írói nagyságomat, ami egyébként igaz is lehet.

– Hol van a nagyokos barátnőd? – kérdezte a könyvek szemrevételezése után.

– Ágnes ismét a világot járja. Két hétre elutazott a Távol-Keletre, most éppen Tokióban vagy Tajpehben van, előadást tart a maghasadásról, esetleg az utólagos atomsugárzásról, vagyis olyan jelenségekről, amit mi egyáltalán nem értünk.

– Az okos nőkben az a jó, hogy gyakran távolra utaznak okoskodni – állapította meg Szelim. – Egyébként engem nem kedvel.

– Most nagy távolságban okosodik. Éjszakára itt is elalhat.

– Szó sem lehet róla. A rendőröknek Kemál Oszmanovics címét adtam meg, odamegyek hát. Kemál egyébként is vár.

Ezután még jóideig sörözgettünk, cigarettáztunk és főleg a nőkről beszélgettünk. Éjfél előtt Szelim elindult Zuglóba, lekísértem a kapuig. A kaputól beljebb, a lépcsők alatt nagy fehér göngyöleget láttunk. Odamentünk és rácsodálkoztunk. Emília aludt ott a függönyökbe csavargózva.

– A jószívű magyar nő – ámuldozott Szelim. – Nem engedhetjük meg, hogy itt gyötrődjön a lépcsőházban.

– Édesen alszik – mondtam. – Egyáltalán nem gyötrődik.

– Vidd föl a lakásodba – erősködött Szelim. – Most nincs itt a nagyokos atomfizikus barátnőd.

Emília felébredt a beszélgetésünkre, álmosan pislogott ránk, és azt mondta:

– Követtem magukat, és besurrantam a kapun. Békében meghúzódok itt reggelig, nem ártok senkinek.

– Jöjjön fel hozzám – mondtam. – Aludjon puha ágyban és bűzös dohányfüstben.

– A felesége bizonyára...

– Egyedül és elárvultan élek, mint egy öreg medve a barlangjában. Jólesne némi emberi közelség.

Emília kihámozta magát a függönyökből, Szelim pedig megkérdezte:

– Minden rendben lesz?

– Természetesen – mondtam.

– Holnap este meglátogatlak benneteket – mondta Szelim és kiment a kapun.

Emíliaval felmentünk a lakásba, leültem egy fotelbe, én is leültem, kissé zavartan néztem rá, ő álmosan pislogott vissza, az jutott eszembe, hogy már megint ártatlanul kerültem kínos helyzetbe.

– Igyunk meg egy sört – javasoltam –, azután aludjunk át az éjszakát. Az ott az én ágyam, a másikat használja egészséggel.

Átmenetileg.

Emília beleegyezően bólintott, és kezdett ébredezni. Hoztam a sört és a poharakat, ittunk, és Emília minden köntörfalazás nélkül azt mondta:

– Együtt fogunk aludni a maga ágyában.

Ismét zavarba jöttem. Számomra túlságosan gyors volt ez a tempó.

– Nem ezért hívtam a lakásomba – mondtam ostobán.

– Azt mondta, hogy emberi közelségre vágynak.

– Tényleg azt mondtam.

Együtt aludtunk az agyamban, szép éjszakánk volt, szép reggelre ébredtünk, akkor már tegettük egymást, Emília pénzt kért tőlem, elment bevásárolni, puha kenyeret és angol szalonnát talált fel reggelire, azután kávé főzött. Otthonosan mozgott, úgy látszik ez könnyen megy az árva lányoknál. És közben egyáltalán nem volt a terhemre. Nyugodtan leülhettem az íróasztalhoz, írhattam a novellámat, amit már fél évvel korábban le kellett volna adnom, ő addig kimosta a függönyöket, mert azok összekoszolódtak a lépcsőházban. Egyszer jött csupán az íróasztalhoz és csöndesen megkérdezte:

– Te amolyan íróféle ember vagy?

– Igen.

– Akarod, hogy csodáljalak?

– Nem. Olvasóim százazerei csodálnak, és ez nekem untilg elég.

– Ez az írásod hány példányban jelenik meg?

– Legfeljebb ötszázban, de szájhagyomány útján elterjed az egész magyar nyelvterületen.

– Átmenetileg remekül megleszünk egymással. Paprikás krumplit főzök ebédre. Jó lesz?

– Jó lesz.

Remekül megebédeltünk, este meglátogatott bennünket Szelim, megnyugodott, hogy elrendeződtek a dolgok, immár hármásban sörözöttünk, és a további szép napok következtek angol szalonnával, kávéval és Szelim esti látogatásaival. Mellesleg az ő rendőrségi ügye is elrendeződött. Csakhogy túl gyorsan múltak a szép napok, esedékké vált Ágnes hazatérése.

Ekkor azonban meglódtak az események. Rám telefonált Leonyid. Kezdetben váltottunk néhány udvarias mondatot, azután rátért a lényegre.

– Magának ugyebár van egy szögletes bosnyák barátja, aki mostanában rendszeresen meglátogatja – mondta és kérdezte egyszerre.

– Régi katonacimborám – mondtam.

– Otrombán viselkedik.

– Írástudatlan szegény. De alapjában véve jóindulatú ember.

– Mondja meg neki, hogy sürgősen hagyja el Budapestet. Kést kaphat a veséjébe. Esetleg még egy kést a másik veséjébe. Egy ideig hallgattam, majd bólogtattam a telefonkagyló felé.

– Kedves figyelmeztetés. Megmondom neki.

– Csak azért, mert a maga barátjáról van szó...

Letettem a kagylót, izzadt a tenyerem.

Aznap este sörözés közben halálkomolyan figyelmeztettem Szelimet.

– Tűnj el innen sürgősen. Leonyid a nyakadban liheg.

– El kell végeznem a munkámat... – makogta szokott szemérmességével, de önérzetesen.

– Tűnj el sürgősen, ha nem akarod, hogy átszúrják a veséidet.

Az arcomról láthatta, hogy nagyon igazat beszélek. Emiliára nézett, és megadóan azt mondta:

– Holnapután elhajtok. Valamit azért mégis megcsinálok. Segítek ezen a kedves asszonykán.

Ismét szép éjszaka következett Emiliával, még egy szép nap, újabb szép éjszaka, a következő reggelen a rádió bemondta, hogy összeroncsolt Mercedesében holtan találták meg a Dunában Bartalos Pál ismert vállalkozót. Az egyik szemtanú szerint egy külföldi rendszámú kamion rohant bele a gyönyörű személyautóba a budai rakparton. Szelim a hírközlés idején már bizonyára túl volt az országhatáron.

A hír hallatára Emília összegöngyölte a fehérre mosott függönyöket, visszaköltözött a nagy lakásba, senkit sem kellett csodálnia, és nekem nem kellett magyarázkodni a messziről visszatérő Ágnesnek, hogy önhibámon kívül miért kerültem ismét bajba, vagy legalábbis kellemetlen helyzetbe.

Lászlóffy Aladár

Elfogy

*Egy szó se jut eszembe most.
Mióta vagyok felelős?
Mért játszotta a túlokost
előttem annyi könnyű ős?*

*Túl sok a harc, nem érdemes.
E térdighóban túl nehéz.
E többéves tél túl heves.
Elfagy a neandertháli kéz.*

*A tartóshullám elragad.
Ellövik nyúlgerincemet.
A marhanyelvem eldagad.
A medvetalpon tyúkszemek.*

*Mi lett belőlem, ösztönöm!
Egy szív se mellemben dobog.
Egy galaxis se vérköröm.
Egy szó se jut eszembe most.*

Balkáni nagyböjt

*Erdő mélyén fakalapács, azt mondja, hogy mától
test a húst, a fül a zengést megvonta magától.
Itt a levegőnél nincsen nagyobb állam:
minden török ágyúgolyó megállt a falában.
Itt a büszkeségnél semmi sincs keményebb.
Szívbe futó bajonettként viselik a népek.
Itt a hangulatnál, itt az áhítatnál
hegyen bűvő kolostorok kútvíze se használ.
Itt a hangulat is, itt az áhítat is
bosszúsomjas, gyűlölködő, esküszegő, hamis.
Itt a föld alatt is csatáznak a holtak.
Errefelé többször kelnek s telnek meg a holdak:
ki-ki csak a sajátjánál vakul és vajákol.
Félve tapogtja végig magát is egy tábor:
vajon amíg itt ül, egységben borozva,
hol áll ki a rózsatüske gyilkolni orozva?
Itt a semmi tényleg semmi, mert maga a látszat
féltékenyen megengedett látszat szerint látszhat.
Szarka-ösztönökkel, páva-göggel töltött
innen-onnan gazdagodó sívár emberöltők.
Régsóvárgott palotává kikiáltott pajták,
jóelőre megbocsájtva titkon kevert fajták.
Itt mikor a gát már átszakad a vágyban,
szív szorul és torok szorul templomban és ágyban.
Néha ez a semmi kél fel, mint a holdak
s a bűnbánat rézangyalos harangjai szólnak.*

*Ha megtelt már szeretettel s tovább ölni nem mer,
önmagának megbocsát és él tovább az ember.
Időnként az igazságot megvonja magától.
Lélekmélyi fakalapács azt mondja, hogy mától.*

Buda Ferenc

Rendteremtés

Jegyzetlapjaimból

Több, mint egy éve a Tisza szomszédságában lakunk. Régóta szerettem volna eleven, nagy víz közelében élni. Íme, itt van. Időnként megtekintem: kíváncsi vagyok képére, állapotára, mindenkori közérzetére. Olyan, akár egy hatalmas élőlény: él, működik, mozog. Hol megtelik, hol elapad. Hol áttetsző, hol zavaros. Tükrös felszínén bolyhos nyárfapihék, elnehezült uszadék-ágak, vagy épp surranó jégtáblák tutajoznak lefelé a Dunáig, a tengerig, de lehet, hogy csak a következő kanyarulatig. Többnyire tűnődően szelíd, ám olykor féktelenül félelmetessé válik: kárt, pusztulást hagy maga után – de ugyanakkor: termékenyítő iszapot is. Az esztendő legfagyosabb szakaszában – mint épp jelenleg is – vasszürke, göcsörtös jégpáncél alá húzódik. Mintha meghalt volna. De én tudom: a jég alatt is él, mozog, áramlik végzetlenül.

Itt ülök a konyha étkezésre szánt felében. A napközben táplált tűz már rég kialudt, hideg van. Hideg, de nem túlságosan: gondolkodásra épp ez a hőmérséklet az alkalmas. A meleg elálmosítana. Folytathatnám akként, hogy csönd is van, ám ez a csönd nem teljes, emberi eredetű zajok teszik tökéletlenné. Odakintről időnként repülőzűgás hallik, idebent ébresztőórák ketyeg sietősen és kitartóan, olykor pedig a hűtőszekrény zendít rá nekifohászkodva, hogy aztán néhány perc múltán egy kattanással pontot tegyen a strófa végére.

Jobb könyökömtől alig másfél méternyire a szobám ajtaja nyílik. Benn egy öreg heverő, íróasztal, rajta az írógépem. A fal mentén szorosan egymás mellett könyvespolcok, ám a könyveim nagy része – több mázsányi tömeg – egyelőre még különböző méretű dobozok mélyén zsúfolódik hozzáférhetetlenül, tetézte egyéb lim-lomokkal. Több napi – de inkább: több heti – kitaró, aprólékos munka a rendteremtés, gyáván halogatom időtlen idők óta. Leülni, hogy tűnődjem, a fejemet törjem, gondolkozzam s tollam hegyét egy fehér papírlap felületén mozgassam, arra elegendő akkora hely, ahová a két könyökömet letámaszthatom. Úgy, mint régen, diákkoromban. Meg később is, elég sokáig, amidőn a mindenkori konyhaasztal volt irodalmi tevékenységem teljes – hogy úgy mondjam – infrastruktúrája. (E hajdani infrastruktúrák legrégebbike ma ott áll Debrecenből Kecskére települt szüleim háza előtt a falnál, ütött-kopottan, de még mindig egy darabban.) Két verseskötetem – igaz: több mint hétvényi különbséggel – ilyen technikai feltételek közepette látott napvilágot. Ma sem gondolnám, hogy a versíráshoz ennél komfortosabb körülmények okvetlenül szükségesek lennének. (Már ami a külső feltételeket illeti.)

Helyszín: ugyanaz a konyha, ám a fent említett szoba ajtaja ezúttal balkézre esik. Ég a tűz, a teáskannában forró víz pizszereg. Odakint nedves hó hulldogál a szürke égből, magam pedig a napi politikai hírek némely figuráin bosszankodom. Nincs hová húzódni előlük: itt ágálnak, nyüzsögnek, szálldosnak előttem, mögöttem, körülöttem, lépten-nyomon beledonognak az ember fülébe, arcán, asztalán, étkén, eszméin mászkálnak ide-oda, mulékony létükre is maguk után hagyván maradandóan utálatos nyomaikat.

Uram, szabadíts meg a gonosztól!

Ma az újbögi Rév utca végiben megnéztük az immáron apadni kezdő Tiszát. Bizony, a gátrobbantások ellenére is elég lassan apad. Az úttest szürke szalagja eltűnik, alámerül a zavaros vízben, az utca jobb oldalán álló utolsó ház kertje alját nyaldossa, mossa a két part közt szélesen elterpeszkedő folyó. Tekintetemet a homályba tűnő szemközti – nagyrévi – parttól elfordítván körbepillantok az ideátvalón. Mi tagadás: megnyugtató látni és tudni, hogy a bögi és a kecskei földek jónéhány méternyivel fölnebb vannak még ezen a mostani, tetőző víztükroin is. Hísz a számításokon alapuló előrejelzések szerint efféle áradásokra ezentúl rendszeresen számíthatunk. S nem csupán az éghajlat lassú s az időjárás gyors és váratlan változásai következtében. A folyó vízgyűjtő területén az utóbbi félévszázadban kiirtott erdőkért most lakolunk. Úgy is mondhatnám: most áll bosszút az ég. De hát nem bosszú ez, hanem a rendszeres tarvágások jóelőre látható, ám figyelembe nem vett, törvényszerű következménye. Az akadálytalan úttá vált lejtőkön, hegyoldalakon lezúduló hólé és csapadékvíz ráadásul nem csupán a folyók vízszintjét emeli meg hirtelen gyorsasággal, de az évszázadok – évezredek? – során kialakult vékonyka termőtalajt is elmossa, magával sodorja. Hogy a csontig lecsupaszított alapközetre ki, hogyan, miből és mikor fogja az erdőt visszatelepíteni? A jól ismert gazdasági, politikai körülmények, köz- és magántudati állapotok közepette ilyesmiről egyelőre csak álmodozni lehet. És persze: várni az újabb árvizeket.

Havazik. Csapzott puszpángbokraink tetejét, a kertet, az udvart, az utcát, a környező háztetőket fehér lepel takarja. Gyerekkoromban s még később is nagyon szerettem a havas telet. Valahai örömeim emlékét máig nem itta föl az idő, de meg sem ismétlődhetnek többé az új meg új telek első havazásaival. A szállongó pelyhek halvány függőnye mögül már régesrégóta fekete arcok merednek reám: a havi törleszteni valók megnövekedett gondjai. Gázdj, villanyszámla, újabban már a telefon is, s ha valamelyik egyszer elmarad – kész katasztrófa. Rossz nélkülözni, kiváltképp, ha ez az ember szeretteit sújtja, számomra személy szerint azonban az adósság, a tartozás az ínségnél is rosszabb. Közös életünk kis híján negyven esztendeje alatt – eleve szegényen kezdve s inkább csak gyermekeinkben gyarapodva – kivettük a részünket elégszer a nélkülözésből, meg az adósságból is. Engem a koplalás, a kopott öltözet, a kívánságaimra rá-rácsattanó NINCS nem tudott s ma sem tud tartósan lesújtani, ám az adósság megkínoz, lebénít, tönkretesz. Minden bizonnyal lesz még benne részem, hozzászokni azonban nem tudtam, nem tudok soha.

Szóval: a tél örömei és gondjai. Az év beköszöntő s az élet közelítő teléé.

“... játszani is enged...”

Anagrammák egy gyógyszer nevére (hosszabb volt, de lefaragcsáltam belőle):

PERITOL

Por-teli
elit rop
tor lepi
teli por

Irt lop e
por-elit
eltipor
letipor

Ez már nem játék: Nemrég hangzott el K. G. barátom könyvbemutatóján. (Kemény Géza: “A kivirágzott kéz”. Ünnepek és szertartások, szerepek és gesztusok Szécsi Margit költészetében. Püski, Budapest, 1998)

Kell-e nekünk Szécsi Margit? Kell-e a Költő a világnak? Az elrontottnak, a végképp megrontottnak?
Üzletláncok, bankok, energiaközpontok uralma. Fegyver és pénz hatalma. Működj: fogyassz, loholj. Meredj a bábeli tornyok hadára, képernyők káprázatára.

A szírom: múlandó. A mag: elrohándó.

Fogyassz, tékozzolj, pazarolj. Fogadj a befutóra. Tiporj a felbukóra. Taposs a gázra: padlóig a pedállal. Ólom a fűbe, ólom a bocik és babák tejébe, az agysejtek, neuronok óriásmolekulái közé. Álom helyett ólom a szívbe.

Brókerek, prókátorok, prokurátorok. Főpapok, kormány- és államelnökök. Bólintanak. Összehunyorítanak.

Lám: a kiirtott, lebarmolt erdők hült helye új meg új áradatot bocsájt alá. Vétkesek vígadnak, pusztulnak ártatlanok.

Kardpengénél, pendülő selyemhűrnél keskenyebb útját Margit im végigjárta. Kell-e a mának? A világnak? E hazának?

Testvér, Barátom, szeretet elhívottja, Hozzá s Magadhoz méltó: érvényes választ e kérdésekre először Te adtál, egy ország tartozásának első részletét törlesztvén könyveddel.

Köszönet érte mindnyájunk nevében.

(Kutyáim etetése közben az imént egy szép hullócsillagot láttam.)

Telik, eltelik az idő, a drága. Negyvenkettedik éve, hogy a debreceni megyei börtön egyik népes zárkájában lakoztam. Rabtársaim közé tartozott – többek közt – egy debreceni testvérpár. Valamelyik környékbeli faluból hozták be őket. Ítéletük indoklása: izgatás (akárcsak az enyém, de ők nem verset írtak, mint én). Nevük négy évtized távolából sajnos nem jut az eszembe, pedig az arcukat mintha most is látnám magam előtt. Szikár alkatú, kelet-balti típusú férfiak voltak, fakószőke hajúak, csontosképűek, nagykezüek. Ilyen s hasonló arcokkal Európa bizonyos tájain lépten-nyomon találkozhatunk: túl a Tiszán egész a Kárpátok aljáig éppúgy, mint a lengyel tóvidéken, a brjanszki erdők eldugott falvaiban, vagy akár Finnországban. Az idősebbik harminc fölött járhatott, az öccse alig pár évvel korosabb nálam. (Én akkor múltam húsz éves.) Nyugodt természetű, értelmes szavú és tekintetű mind a kettő. Nos, a fiatalabbiknak volt egy szavajárása. Takarodó után, amikor levetkőzvéni ki-ki nyugovóra tért, ő e szavakkal dőlt végig a vaságy keményre kitömött szalmazsákján a szűrős lópokróc alatt: “Egyel több, egyel kevesebb”. Vagyis: egyel több van mögöttünk, egyel kevesebb maradt előttünk. Ám ilyen takarékosan, fele szóból sokkalta sűrűbb, tömörebb, sajátosképp mégis tágasabb és szíven találóbb volt ez az esténként felhangzó, ámenszerű mondat: a csöndes vigaszon túl fölsejlett benne az örökös figyelmeztetés: nemcsak a reánk rótt büntetés, de az élet napjai is fogyatkoznak.

Manapság, amidőn a hetek szinte követhetetlen gyorsasággal peregnek ki ujjaim közül, eszembe-eszembe jut hajdani rabtársam esti búcsúszava: “Egyel több, egyel kevesebb”. Csak most már kevés a vigasz benne, s mind több a komor, a baljós figyelmeztetés.

Jó negyedórán át a kutyáim miatt bosszankodtam: erősen, kitartó izgalommal ugattak valamit. Többszöri kimenetel után végül rajtakaptam egy idegen kutyát, amint ott bóklászik a szomszéd udvarban, Muraközyéknél. Láttomra kimenekült egy résen át az utcára. Kinn a kapunk előtt még tétovázott egy darabig, de ahogy megközelítettem, végképp elinalt. Mit sem törődnek vele, ha a mieinket nem ugattatná, ilyenkor azonban, éj idején még az is zavar, ha a tollam túl hangosan perceg a papíron. (Ezért nem szeretek például éjszaka írógépelni.) Hiába, no: csendmániás vagyok.

A csendről jut eszembe: öreg lemezjátszónk régóta használhatatlan lévén, kellene már szerezni néhány jó zenei kazettát. Mondjuk: J. S. Bachtól a Brandenburgi versenyek valamelyikét, az E-moll szvitet, esetleg a Máté- vagy a János-passiót s egy-két orgonaművet. Meg Bartók Concertóját, a Román táncokat, a Divertimentót. És így tovább. Legalább egyet-egyét néha. Miért is? Erre van egy történetem.

Öt éve múlt, hogy soproni bolyongásaink idején az óvóképző főiskolán meghirdették a legendás híru előadóművész nő estjét. Nagy várakozással néztem elébe, hisz egyik régi verses lemeze már jóideje féltve őrzött, számtalanszor végighallgatott családi kincsünknek számított. Külön örömmre szolgált, hogy az akkor első gimnazista Borsi lányunkat is magammal vihettem az estre. Tekintsünk most el a részletektől: az est – röviden summázva – csalódást okozott. Nálánál klasszissokkal gyengébb férfitartnere zongora- és énekkísérete ballasztjával ez a nagyszerű művész nő ezúttal nem tudott fölemelkedni a megszenvedett tisztaság korábbi magaslataiba, inkább csak a szenvedély fölzavart vizei áradtak a produkcióból. Éjfél felé járt már az idő, amikor ideiglenes

szállásunkra megtérve feküdni készültünk. Matatás a magnóval, kapcsoló billentyű kattánása. – Mit csinálsz ilyenkor? – szólok rá türelmetlenül. – Feküdj már le! – Apu, tisztálkodom, – felelte halkán, s fölcsendült egy zongora hangja: J. S. Bach Goldberg-variációi. Ennyi volt. Míg élek el nem felejttem.

A legtöbb közhely: igaz. Akad olyan is persze, ami nem. Aligha fogadható el igazság gyanánt például az a mondás, amellyel az okvetetlenkedő gyerekeket szokták leinteni: aki kíváncsi, az hamar megöregszik. Ha tréfából hangzik el, még csak-csak elviselhető, komolyan gondolva azonban nem egyéb, mint a tekintélyelvű, fennsőbbbbséges ostobaság szavakban való megtestesülése. Efféle elvek a nyíladozó gyermeki értelmet csökkentő csonkítani igyekező családi szinten is helyrehozhatatlan károkat okozhatnak, de ha a hatóságuk kiterjed, úgy országos, kontinentális, sőt globális méretekben is képesek pusztítani. Minden zsarnokság fontos eszköze az információk megvonása. (Az információkkal – és álinformációkkal – persze gonoszul manipulálni is lehet, de ez most nem ide tartozik.) Tehát: minél kíváncsibb valaki, annál később öregszik meg. Esetleg haláláig sem. A világot a kíváncsiság vitte előre, a tudomány nagy felfedezései elsősorban a kíváncsiságnak köszönhetők. Voltak és vannak természetesen egyéb motivációk is – túlélési módok keresése, anyagi érdekeltség, hírnév iránti becsvágy, személyek, közösségek, eszmék szolgálata –, ám mindez együttvéve s külön-külön az elemi kíváncsiság örökös hajtőereje nélkül nem ér semmit.

Rakok a tűzre. Korhatag fadarab akad a kezembe, már-már rávetném, hisz egyébre úgysem igen való, de az utolsó pillanatban megdöntöm magam: túl hamar elemésztné. Leteszem hát, s helyette egy egészséges, tömör keményfa hasábot helyezek el a tűztérben, hogy tovább tartson. A tűzhely elé lerakott korhadt fa csücske a parázs iménti röpke érintésétől tüzet fogott s most vékony fehér füstöt eregetve izzani kezd. Az élő üszök peremén pihekönnyű hamu gyülekezik. Ráfújok. Elszáll a hamu, a picike parázs pirosan fölragyog, de lángra nem lobban. Lám, mire jó egy korhadt, reves fadarab: őrzi a tüzet, a tűz lelkét. Hajdan, amikor még gyufa avagy öngyújtó híján sokkalta körülményesebb volt tüzet szítani, mint manapság, ily módon őrizték, óvták a pislákoló parazsat – akár még utazás közben is. Ha ügyesen bántak vele, naphosszat megmaradt így az eleven szén a holt fában.

Míg el nem felejttem: álomban egy – alighanem: álló(!) – vonaton utaztam. Mindenféle, jórészt becsomagolatlan, rendetlenül szanaszét hányódó holmi volt velem (egy jókora, nyitott kartondobozba dobált kacsatok tetején például vékonyka fehér falécek összevisszasága).

Jött a kalauz, a jegyeket kérte. A jegyem megvolt, ám a félárú utazásra jogosító arcképes igazolványt nem találom. (NB: nyugdíjas lévén, már jóideje nem is ilyet használok.) Végignézem, végigbolhászom a táskáimat, a zsebeimet, többször is egymás után. Végül a nadrágom bal hátsó zsebében ráakadok valami hasonlóra. Nézem, vizsgálom tüzetesen: furcsa. Először is: nem arckép, hanem egy félalakos amatőr fénykép van beleragasztva. Továbbá: az ábrázolt személy őszhajú, tartarcú, szakálltalan. Ez nem én vagyok. Olvasom a kézzel aláírt nevet: Pintér Kálmán ny. r. őrmester. Gondolkodom, miként kerülhetett hozzám. Végül a következő magyarázatra jutok: egy valamikori előző utazás alkalmával, amikor a kalauz jegyellenőrzéskor összeszedte az igazolványokat, bizonyára összecserélve adta azokat vissza. Közben a holmik szemlátomást szaporodnak, a helyzet egyre ziláltabbá, kaotikusabbá válik, le kellene szállnom, de ennyi összefoghatatlan holmival hogyan?...

... Végül szerencsére fölébredek.

A reggeli megyei lapban Bozsó János halálhíre. Két hónapja sincs, hogy Gyöngyösi Gyöngyiék kiállításán összetalálkoztunk. Kért, hívott – mint máskor is –: látogassam meg. A látogatás elmaradt. Most már nincs is, nem is lesz kit.

Helyrehozhatatlan mulasztásaim egyike.

János e tájban mélyen gyökerező, igazi festő volt. És azt hiszem: jó ember.

Kár, hogy ilyen korán elment.

Isten nyugosztalja.

Mi is az írás? Végnélküli a megközelítések lehetősége.

Üzenet. Rögzített beszéd. Teremtés szavakból. Szavakkal. Szószövedék: szöveg (=textus < textil) szövése. Emlékanyag. Emlékezetkihagyás elleni segédeszköz. A gyógyítás – öngyógyítás – egyik módszere. Kemény munka. Vidító, feledtető játék. S még annyi minden. S mindezek sorában és mindezeket túl: RENDTEREMTÉS. Rend a Káoszból. Rendet tenni belül: magunkban. Rendet a világ – a mikrokozmosz és az univerzum dolgai között. Első lépés: a dolgok néven nevezése. Gyakorta csupán idáig jutunk, tapodtat sem tovább. Emiatt csüggedni nem kell, nem szabad. Ha a megnevezés helytálló, találó, igaz, vagyis: hiteles –, már ez sem csekélység.

Ezentúl, ezenfelül még sok minden van, sok minden lehetséges. Ám ez az origo: a kiindulás.

További módszerek tekintetében tízezer felé ágaznak az utak. És az útvesztők.

Határtalan a szabadság, elveszni benne.

Tiszakécske, 1998. november-december

A változásokról álló napig lehetne tűnődni

Beszélgetés Buda Ferencsel

Feri! Utoljára 1982-ben beszélgettünk – legalábbis azzal a szándékkal, hogy a mondottakat le is jegyezzük. Az a beszélgetés erősen számvetés jellegűre formálódott... Talán azért is, mert a számvetés, az elszámolásra való készenlét egész gondolkodásodat meghatározza. Így hát most is egyfajta számvetésre kérlek, most már azért is, mert 1982 óta az országban világban és a Te életedben is annyi minden történt. Mi is történt hát?

– Óhatatlanul az jut eszembe, hogy legkisebb lányunk, Borsi, akkor még csak négy éves volt, most húsz – főiskolás. Személyes életemben ez mutatja az idő múlását. A többiek akkor a kiskamaszkortól fölfelé a felnőtt korig voltak – most meg már nincsenek apró gyermekeink, van viszont két unokánk... Az emberben meglévő egocentrizmus folytán azzal folytatnám, hogy hajam megritkult, szakállam megfehéredett... A világ?

A világ... Az embernek magába kell "süppednie" és körül kell néznie, hogy mi minden is történt velünk. A tágabb világ változásait úgy kellett megtapasztalnom, hogy egymással ellentétes tendenciák érvényesültek. A szabadság – jobb szó híján nevezem így – bizonyos megnyilvánulási formái kiteljesedtek, vadhajításokat is növesztettek, a szabadság más formái pedig – számomra legalábbis – végletesen korlátozódtak. Például a külföldre történő utazásokra gondolok. Messzi utakra 1989 óta nem vállalkozhattam – egy kivételével. Ezt nem panaszként rovom fel, nem is rovom fel: tényként említem. Ez mindenképpen összefügg azzal, hogy az irodalom elindult azon az úton, amelynek egy bizonyos szakaszát megtéve rátalál az őt megillető helyre a társadalomban. De ez azzal is együttjár, hogy azok az írók, akik régebben mégiscsak kimozdulhattak a szűkebb pátria határai közül, most nem tehetik meg ezt – s így élhetnek az emlékeikből, abból, amit az előző útjaik során összehordtak, akár a hörcsög vagy a prérikutya. Ez tehát téli időszak. Azért persze találhat magának az ember egy zugot, ahol eléledgelhet, csak néha jó volna hátsó lábainkra felágaskodva olykor körbepillantani. Az sem tragédia, ha ez nem történik meg – egyébként is rengeteg tennivalója akad az embernek, az utakat azonban addig kellene megjárni, amíg az embernek vágódása van rá és fizikai állapota is képessé teszi erre. Én még várok... Tűnődésemnek ezek a részletei nyilván nem igazodnak arányos rendbe – így talán ezekre az utakra is több szó jutott a kelleténél... A változásokról egy álló napig lehetne tűnődni, örvendezni, keseregni...

– *Tartsunk akkor rendet. Véleményednek mindig hangot adó ember voltál, ez néha még politikai súlyt is adott annak, amit mondtál. Most meg mintha már a barátaid között sem lennének ott azok, akik korábban ott voltak...*

– Két ágról kezdeném. Az egyik ág az, hogy én politikai-közéleti szerepvállalásra soha nem törekedtem, erre belső késztetést sem igen éreztem magamban. Az más dolog, hogy az embernek, attól kezdve, hogy feje lágya kezd összegyógyulni, kialakul a véleménye a világról, s ha tanult mestersége, hivatása is kapcsolatban áll a szavak kimondásával, akkor törekszik is véleménye megfogalmazására... Hogy ezt miképpen lehetett megtenni korábban, miképpen lehet most, arról nem beszélek, ám azt el kell mondanom, hogy a legfontosabbak kimondására korábban is módot találtam. Ebben nem álltam egyedül, van, aki még inkább módot talált rá... Aligha érezhetek tehát hálát a rendszerváltozás iránt abban a tekintetben, hogy most elmondhatok valami olyat, amit korábban nem mondhattam volna el. Ilyen vonatkozásban egyébként ma is van kitől és mitől félni; sőt, a kimondott szónak, nem az írói szónak, hanem a kifecsegett információknak a korábbiaknál még riasztóbb és akutabb következményei lehetnek. Nincs tehát miért megköszönöm ennek az elmúlt tíz esztendőnek a szabadságot. A szabadság bennünk van, ki-ki úgy harcolja ki magának, ahogy tudja, avagy kit-ki úgy részesít benne a legfőbb kegyelem, ahogy jónak látja... Ebben a mai szabadságban mindenesetre nekem úgy kell felkészülnöm az önvédelemre, mint egy vadonlakónak. A gond – az én esetemben – ott van, hogy az elemi önvédelemre, akár a szélsőséges körülmények közötti létfenntartásra még készen állok, ám sehogyszem tudok "adaptálódni" az engemet körülvevő világ teljesen megváltozott szerkezetéhez. Hogy a magam számára is világosabbá tegyem mindezt, a fogalmi szférából áttérek a konkrétumokra. Gyalogolok kint a határban, akár órákig, akár napokig, biztonsággal felhasználhatom az ehető növényeket, óvakodom az ártalmasoktól, nagyjából tudok tájékozódni a felhős és a csillagos égen a szememmel, a legtöbb madarat a röptéről-hangjáról felismerem, de ha valaki azzal a kérdéssel szorítana a sarokba, hogy mi az a bux, magyarázat helyett csak elnémulnék, holott naponta többször is hallhatok róla a rádióban. S ez csak egy parányi csücske az egész szövedéknek. Bizonyára korszerűtlen vagyok. De: ilyen vonatkozásban nem is tudok, nem is akarok korszerű lenni. (Ámbár: ha nagyon akarnék, bizonyára tudnék, s ha tudnék, lehet, hogy akarnék...) Látom, érzékelem és tudomásul veszem a pénz-világrendszer realitásait, annál is inkább, hiszen akarva-akaratlanul naponta magam is elszervező részese vagyok, de soha nem tudom elfogadni, hogy a pénz áll az értékek csúcán. Minden izem tiltakozik ez ellen, akkor is, ha kénytelen vagyok használni... Nem akarom idézni a lassan már közhellyé váló észak-amerikai indián aforizmát, mely szerint, ha kivágták az utolsó fát, ha kifogták az utolsó halat, amikor már minden folyó megmérgeződött, akkor döbbenünk majd rá, hogy a pénz ehetetlen. De ide tehetem azt a rövid keleti közmondást is, amelyik szerint: a pénz piszok a kézen. Ebben a tekintetben egyébként csak a családom létfenntartása kényszerít radikalizmusom felszámolására. Ami a politikának a személyekre lebontott vonatkozásait illeti: az elmúlt nyolc-tíz esztendő nem tölt el nagy örömmel. Általam becsült, szeretett emberektől idegenedtem el, nyilván bennem is sok hiba, fogyatkozás van, az is lehet, hogy nem mindent látok jól, de azok többségének, akik politikai szerepet vállaltak – fogalmazzunk csak takarékosan és haloványan, nem tett jót ez a szerep. Azt mondják, hogy a politika a lehetőségek tudománya. Az etika olykor a lehetetlené. Talán a politikának sem ártana ezt megcéloznia.

– *A nyolcvanas évek elején, egy Nagy László-kiállítás megnyitóján "nyílt arcú ellenségeket" kívántál magunknak... Tisztább lett-e azóta a világ?*

– Inkább tarkább, s ha egy-két ember felképzik lelki szemeim előtt, itt-ott még mulatságosabb is, ám egészében inkább szomorúbb...

– *Az elmúlt esztendőkből sokat bolyongtatok. Feleséged betegsége előbb Sopronba vitt benneteket, aztán Fertőrákoson laktatok, végül pedig visszajöttetek az Alföldre, közvetlenül a Tisza mellé, most Tiszakécskén éltek. Mindezt hogyan élted meg?*

– A bolyongásokat is elég lassan tudom elrendezni magamban. Lassú reflexú ember vagyok. Mindaz, ami történt, nem egészen a saját jószántunkból történt. Akkor is tudtam, azóta még inkább megbizonyosodtam felőle, hogy mindennek rendelt ideje van – ahogyan a Példabeszédek írja az Ótestamentumban... Persze kinek-kinek testre-lélekre szabottan. Ennek mindenképpen fiatalabb korban kellett volna megtörténnie. Nyertünk is, veszítettünk is rajta, a sorrend mindegy, veszítettünk is – nyertünk is. Veszítettünk anyagiakban, időben, energiában rengeteget, viszont nyertünk tapasztalatokat: ilyet is, olyat is. S végül a visszatérés ajándékát...

– *Abból, ami veled történt, sok mindent meqmutattak a verseid: különösen a kilencvennégyes Árvaföld és az 1996-ban írt*

Himnusz haza. Összetett, gazdag, nagy versek: a személyes gondok éppúgy megfogalmazódnak bennük, mint a közösségi lét kérdései. S mindegyikben elemi élményként jelenik meg az Alföldhöz való kötődés. Az újabb magyar irodalomból már hiányoznak a táj-versek, annyi mindennel együtt ezek is lejárátódtak, Te pedig érvényesen tudsz szólni ebben a "formában" is. Nyilván azért, mert rendkívül erős kapcsolat fűz magához az Alföldhöz...

– Ezekről a versekről sem könnyű beszélni, ahogyan egyik versemről sem beszélek könnyen. Nyilván azért, mert a válasz nehézsége, bonyolultsága miatt íródtak meg a versek, s hát azért is, mert egzaktan, racionálisan nehéz választ adni erre a miértre. Mihelyt a konkrét összetevők után nyúlok, elbizonytalanodok. No, nem azért, mintha valamiféle transzcendencia volna emögött, noha biztos vagyok benne, hogy a Legfőbb Hatalom, akiben én hiszek, nekem is szánt egy szerepet – következőképpen szánt egy helyet is, egy színteret, ahol a történet, az én történetem lejátszódhat. Tagadhatatlan, hogy az Alföldhöz való elementáris kötődésben óriási része van annak, hogy Debrecenben születtem, ott nőttem fel – azzal együtt, hogy mindig volt elvágyódásom domborúbb tájakra, s hogy az életünk legjava Kecskeméten telt el. Gazdag emberi kapcsolataim alakultak itt ki, kezdetől szívesen befogadtak, s én is magamba fogadtam ezt a tájéket. Persze, ez így még nem elégséges magyarázat, hisz számos ember éli le ott az életét, ahonét folyton elvágyódik, ahol nem érzi otthon magát. Akkor hát miért, miért... Kell mögötte lennie valami korábban keletkezettnek, valami olyannak, ami az én életemet akár korszakkal megelőzte... S az ember lát maga előtt a térképen egy szép kerek földrajzi egységet, Euráziának körülhatárolt területét, olvasott is tél-túl egyet s mást ennek a földrajzi egységnek a geológiájáról, őstörténetéről, történetéről, a legújabbat maga is éli már több, mint fél évszázada, s rá kell jönnie végül, minden miszifikálást mellőzve, hogy e szorosok, hágók szabdalta, lánchegység koszorúzza medence, ennek is a középtája, ez az alluviális síkság valaminő esszenciája, kivonata, vagy legalábbis tanulságos mutatványa Eurázsia történetének. Ahogy a környező hegyekből eredő folyóvizek lehordtak ide középre kövecset-kavicsot, fővenyt, itt-ott aranyporral vegyesen, uszadékfát, s még minden egyebet, akként jelentek meg itt ősidők óta emberi közösségek, különböző okok, indítékok, vonzalmak folytán, s néhány – nem is túlságosan hosszú – időszak kivételével ennek a földnek mindig nagyobb volt a vonzása, mint a taszítása. Itt mindig lehetett élni, ha hagyták, s nem egyszer ideiglenes menedékkül is szolgált – mint például épp napjainkban. A Himnusz hazában lehet, hogy nem ilyen szemszögből, vagy nem ilyen alapállásból ejtettem néhány szót...

– *Ez a vers rendkívül erősen kapcsolódik a Tanya-hazám című, több mint húsz évvel ezelőtt írt, ugyancsak "hosszú" versedhez. Ugyanaz az emberi alapállás, ugyanaz a számvető hajlam, a nyugtalanító kérdések sora, s néha még szavak, kulcs-kifejezések is visszatérnek... Összegző vers volt az – összegzőnek gondoldod ezt is?*

– Természetesen. Ez a kapcsolat, kapcsolódás tudatos, s nem csupán annak okán, hogy az ember egy bizonyos életkorban már ritkán tud magáról megfeledkezve írni, hanem amiatt is, hogy bármennyire is törekszünk a teljességre, azt soha nem érhetjük el... A dolgok, jelenségek valamilyen vonatkozása, vetülete, nézőpontja új összetevőket mutathat meg, vagy – egyszerűen csak változik az idő, s benne mi is módosulunk. Nem a jellem és a lelki alkat kicserélődéséről van szó, hanem arról, hogy elmélyülnek a ráncaink, szomatikus és a pszichikai értelemben egyaránt, ha már az agytekervények nem szaporodhatnak. Egy és ugyanazon jelenségcsoportot másképpen látunk-láthatunk korábban, mint másfél vagy két évtized múlva. A Tanya-hazámnak több volt a közvetlen, a megtapasztalt valóságanyaga, a szociográfiai összetevője – egyszerűen csak azért, mert akkoriban "szociográfiai" közegben éltem, a Forrás tele volt jó szociográfikkal, nap mint nap szociográfusokkal beszélgettem, s ahol éltem, kint, a tanyán – hát az is "szociográfiai terep" volt. Azt sem hallgathatom el, hogy amidőn kezembe vettem a tollat, hogy írjak valamit arról a világról, szociográfiát akartam írni, aztán néhány sikertelen lap után bevágtam az egészet a kályhába, és megírtam a Tanya-hazámat...

– *Mindkét verset sokszor hallottam, amint mondtad őket. Így, a versek hallgatása közben tudatosodott bennem, hogy ezeknek a verseknek az ereje többek között a kérdésben rejlik. Aztán más versedben is megfigyeltem: számos éles, megborzongató kérdést tesz fel. A kérdéseknek ez a halmozása tudatos nálad?*

– Persze... Az ember maga is választ keres a dolgokra, és kínok-keservek közepette jó esetben eljuthat odáig, hogy a kérdést fel tudja tenni. Talán ez sem kis dolog. Ezek egyszerű, elemi kérdések: Ki látogat meg tarló arcú öreg? vagy: kié a nyűg? kié a konc? Vagy kicsit transzcendentálisnak tűnik, de hát ez is egyszerű kérdés: Ki úzi el az ördögöt? Vagy: kell rá hitel? van rá hitel? ki dönti el? mi dönti el? Ennyire egyszerűek a kérdések, mint ahogy az életünk is pár alapkérdésre egyszerűsödik le.

– *A "hosszú" vagy "félhosszú" versek mellett, vagy azok ellenpontjaként nagyon rövid, kötött formájú verseket írsz, haikukat. Hogy fér meg a szabadságot biztosító hosszú forma mellett a kötött formában való tűnődés?*

– Öntudatlan és természetes igény, hogy amikor az ember reggel fölkel és nyújtózik egyet hátra, akkor azt kívánja, hogy nyújtózzék egyet előre is. Az emberben adott tehát a természetes egyensúlyra való törekvés. Ezenfelül pedig különleges módon vonzódok a végletesen tömör, lapidáris, lecsiszolt formákhoz. Bennem kiegészíti egymást – mondjuk – a feszített kupola-szerkezet, másfelől a kézbe vehető, fényesre koptatott, egyetlen kiálló, letörhető résszel nem rendelkező zsírkö-, márvány- vagy gránitszobrocska iránti vonzalom. Mikor milyen anyag kerül az ember kezébe. Van, amikor ez fogalmazódik meg: "Tücsök felelget mozdonyzokatolásra: tereferélnék", s van, amikor ez: "Szakadó zápor tetőmon át becsorog: tűzbiztos hajlék".

– *Most is fordítás, mint régen is, újabban a török népek szólásait magyarul megmutató könyved jelenik meg. Van, akinek ez a tevékenység már valamiféle egzotikummal való törődésnek tűnik...*

– Nálam a fordítás az önazonosság gazdagítását szolgálja. Létezik az egyetemes emberi kultúra – s léteznek ennek a megtestesülései. Vannak rokon szálak, vannak más színek, gondolkodásbéli azonosságok, főképpen pedig a világlátás meglepőnek tűnő eltérései, de ez mind a homo sapiens produktuma, így egyetlen terület sem lehet tőlünk idegen, s nem lehet számunkra egzotikus. Azt, hogy jó ideje már éppenséggel török népekkel foglalkozom, személyes s – mondhatom talán – történelmi okok magyarázzák. Japán csak egy kicsit van keletebbre a törökök lakta területektől, de ha a nagy vízen ugyanabba az irányba haladva áthatolunk, akkor is csak emberi nyelven beszélő lényeket találunk. Csupán a beszélgetésünk elején említett sajnálatos körülmények akadályoznak meg abban, hogy akár már holnaptól kezdve ne fordítsak mondjuk kecsua népdalokat, természetesen kecsuából. Rendkívül szép, igen kifejező, ragozó nyelv a kecsua. Az iménti haikumban megemlített tücsök náluk így hangzik: szirpita. Pizsi – csekély mennyiségű, kevés, példaként említve. Egyébiránt nem rokonaink, csak igen távoliak, mint mindenki. Az, hogy az övéké is ragozó nyelv, csupán tipológiai rokonságot jelent.

– *Évek óta figyelem picike fehér füzettedet, ebbe írod be az új verseidet. Ebből a füzetből olvasod fel verseidet, ha éppen nem fejből mondd őket. A versek szaporodnak a füzettedben, de valahogy azt érzem, nem nagyon igyekszel megjelentetni őket.*

– A közlés nincs ellenemre, hiszen az ember mégiscsak azért ír, hogy elolvassa más is, aki érdeklődik az effélék iránt. Bizonyára örülnék, ha megjelenne egy új kötetem, de, – valószínűleg azért, mert az életem nagyobbik része még mindig az elemi létfeltételek megteremtése körül forog, – folyton akad néhány dolog, ami ez elé sorolódik. Jól tudom, hisz ebben a világban élek, hogy aki sokáig nem mutatkozik a pályán, arról könnyen s előbb-utóbb megfeledkeznek. Azt is tudom, hogy sok pályatárs emiatt szorongásban vagy pszichózisban él. Én nem szorongok – emiatt legalábbis nem. Amíg bízom abban, hogy amit ezután megírok vagy amit éppen most

írók, az sem lesz silányabb, mint az eddigiek, addig az érvényesülés, az "önmegvalósítás" gondoljai számomra huszadrangúak. Jó a játék, jó együtt játszani, együtt gondolkodni is jó, és visszhang nélkül persze hogy keserves néha, de számomra az írás valami olyasféle dolog, mint Paavo Nurmi számára volt a futás: sem a magányos edzéseken, sem a világversenyeken nem volt más ellenfele, mint a stopperóra.

– *Az irodalmi közegről nem kérdezek, de azért tudom, hogy barátok között, írókkal, költőkkel beszélgetve, vagy éppenséggel itt a Forrás szerkesztőségében jól érzed magad.*

– Persze, s nincs is ellentmondás a kettő között... Ámbár néha szeretek magam maradni, de azért alapvetően társas lény vagyok. Nehezen lennék meg emberek nélkül, kiváltképpen a szeretteim s azok nélkül, akikkel eszmét, gondolatot lehet cserélni, egymás agyát kiöblögetni, akár hülyéskedni is. Az imént említett "nurmiség" a munkára vonatkozik, a folyamatra és az eredményre is. Egyébként pedig a művek többsége összemérhetetlen egymással, hadd tegyem hozzá: hála Istennek....

Az interjút készítette: Füzi László

Tolnai Ottó

A guzlica

*Ez a két eset akkor történt meg velem
amikor az a bizonyos guzlicás pálinka
sligovica pontosabban
még szedte áldozatait
(naponta közölték az újságok
hányan haltak meg tőle):
egy kitűnő kapcsolatokkal rendelkező
leszerelt rendőr kotyvasztotta s árusította
öreg guzlicást ábrázoló címkével ellátott
jellegzetes lapos üvegben
a gombamód szaporodó szerb köztársaságokban is
egyesekek szerint a harctérre is ő szállított
ő látta el vukovár hős ostromlóit
az isteni nedűvel
a horvátok nem is sejtették
miféle szövetségesük akadt
hogy halálos méregről van szó tulajdonképpen
különös mód sokáig nem tudódott ki
ugyanis az emberek természetesenek vették
hogy hozzátartozóik
mármint a törzs tagjai
valamint felebarátaik
nemcsak a frontokon hullanak
mint a legyek
(csemobil ózonlyuk miegymás)
a dolog akkor tudódott ki
amikor a guzlicás pálinka (sligovica)
egyik áldozatának
temetési torán guzlicás pálinkát (sligovicát)
szolgáltak fel
és két hozzátartozója még ott a toron leesett a székről
meghalt
(azért csak kettő
mert aki sört ivott rá az ugyanis életben maradt)
mondom tehát hogy ezek az itt elmesélendő
történetek akkortájt estek meg velem
amikor még nem sikerült az olcsó
istenti nedűt
a guzlicás öreget
minden kis zugkocsmában
kivonni a forgalomból
amikor az isteni nedű még javában szedte áldozatait.*

*Modern szobrász barátom
akinek éppen most rendeztek pesten
szép nagy tárlatot
modern szobrász barátom törökkanizsán született
én magyarkanizsán
így motívumaink
mint amilyen a fakorcsolya például
(a rianó tiszta közepén korcsolyázni
máig elmesélhetetlen élmény számomra
ugyanis a félelemmel elegy gyönyörtől
a szó szoros értelmében összeszartam magam)
nagy részt közösek
modern szobrász barátom akinek absztrakt
és félabsztrakt formáival tele szabadka
és palicsfürdő
meghívott magához öt éve itt élsz már*

s még egyszer sem voltál nálam mondta
meghívott hogy megmutassa
pesti tárlatának anyagát is többek között
(emlékszem ipoustegy-ről beszélgetünk
egyes munkái ugyanis egyértelműen
ennek a felénk kevésbé ismert nagy művésznek
a közelségét mutatják
mint hamarosan kiderült
barátomnak volt alkalma személyesen is megismerkednie
ipoustegyvel)
reggel amikor elment otthonról
még nem gondolhatta látogatót hoz haza magával
így történhetett meg
hogy belépve a szoba közepén
egy guzlicát pillantottam meg
a konyhaasztalon pedig már
ott hevert gipszbe öntött másolata
hogy oldjam zavarát hirtelen arról kezdtem értekezni
a furcsa egybél hangszer radikális destrukciója
illetve a reá tapadt hamis mítoszoktól való megtisztítása
(karadzicot is láthattunk guzlicázni ugyanis
tehát a bronzguzlica akár neki is készülhetett
sosem tudni)
a furcsa egybél hangszer radikális destrukciója
gipszbeöntése
a gipszguzlica
így már akár egy angyal is kézbe vehetné
nyúltam érte
mert immár az angyalok csak a szűz gipszet
hajlandók megérinteni
csak szűz gipszben hajlandók szárnyukkal tapsikolni
modern szobrász barátom hunyorítva hallgatta értekezésemet
amelybe természetesen beszőttem
lubarda monumentális kőfejű
valójában halálfejű mítikus guzlicását is
mondom hunyorítva hallgatta értekezésemet
valójában bámulta kintomámat
legszívesebben a szemem előtt törte
taposta volna össze
a negatívot
amely abban a pillanatban egyértelműen
a gyilkos üveg giccs címkéjével korrespondált
egyértelműen a negatívum volt maga:

Belgrádban egy különös autóbuszon kaptam helyet
vmjacka banjából robogott belgrádon újvidéken szabadkán
keresztül ljubljanába
az emberek már fáradtan heverésztek aludtak
jobbról előttem egy házaspár ült
azért lettem rájuk figyelmes mert a feketeképű hölgy
minden moccanásra reagált
állandóan hátrafordult leste mit csinállok
férje szőke volt minden bizonnyal szlovén
mind kellemetlenebbül feszengtem
el nem tudtam képzelni mit lesekszik
mi lesekednivaló van rajtam
de aztán lassan megérttem
valamit csempészhettek
s valóban egyszer csak felállt
határozott léptekkel hozzám jött
s előhúzott valamit az ülésém alól
kellemetlen helyzet amikor
ülésem alatt
illetve hát lábad között
egy hölgy kotorász (hirtelen még az is átvillant
az agyamon mi lesz ha kigombolja sliccem
és elkezdí szopni a faszomat)
s még kellemetlenebb ha

*szemfényvesztésének eredménye
(még jó hogy nem kérdezte meg
mi a fenét akarok vele ljubljánában):
egy vadonatúj guzlica
istenem lehetséges hogy egy guzlica nőtt
a lábam között
és ez a nő abszolút hallással avagy
zseniális szimattal azonnal megérezte.*

Határ Győző

Koporsósikkasztás

Húgomasszony idegenvezetőnek képezte ki magát Kujávia fővárosában, Gunpúrban (nem mintha Klitolda rászorulna – csupán mert oly bájosan féktelen: szépséges szeszélyből, amilyen nyakigláb). Gundpur a Gurnha és a Gwadalumpurnha összefolyásánál: óriáshíd, világváros

húgomasszonyt körülviszik a városban, hagyománytisztelethől egy tejkihordó kisautón, benne az oktató, a család, és leghátul kismagam, a krémesszeletek őrzője. Klitolda szőke-húgomasszony fitosan figyel, az oktató sorra megnevezi a középületeket, ahogy a tejeskocsi odagördül (lassítani nem kell, mert csak ez az egy sebessége van, a lassúját):

– Ez a kormánypalota a Pénzfelegységi indiai barokkban, figyeljük meg az elefántoszlopfőkön az agyart, azt még a tizenhetedik században aranyozták... Ez a kormánypalota a Kormánykörzet környezeti kormányorsége, a sarkonforgás, a fel-alá járkálás megtekinthető, de fényképezni tilos... Ez az oszlopocsarnok a Hős Kujávkok oszlopocsarnoka, akik meghódították és berendezték nekünk Elő-Kujáviát, ahonnan jöttünk, a hat bronzbivaly-vontatta bronzszekér a főfejedelem főfelesége Kujogunda, előkelőségei közt, bronz al-asszonyaival... Az a sokszobros kilátó a Gurnha és a Gwadalumpurnha összefolyásánál, amott azon a szerpentin promontóriumon, az arkangyalkoronás Promontóriumra felvezető Ország-Szerpentinje, ágyúütegeivel közrezárva: csak egyszer egy évben, a Felhágás Ünnepeén hág fel rá az Uralkodó –

húgomasszony családi hozzátartozói, ipa/napa/vőlegényjelölt boyfriendje önfeledten huhognak, vihognak, rikkantgatnak-nevetgélnek és alig ügyelnek az oktató erőfeszítéseire, hogy féktelen-szőke húgincámát, Klitolda Nyakigláb Modell-Gírt az idegenvezetés mondókáiba beavassa.

tán kismagam vagyok az egyedüli, aki ügyel rá; s ahogy előrehalad Kujávia áltörténelmének ünnepélyes előtaglalásában, mind ingerültebben regisztrálok szépelgő tévedéseit, hivalgó helyreigazításait. Kedvem volna közbeszúrní, hátulról előrekiáltva s csak arra kell ügyelnem, hogy bosszús izgalomban fel ne borogassam a süteményes tálat a kurzus jutalmi krémeseivel; de nem állhatom meg

– Hát a koporsósikkasztást: azt mért nem mondod? Hogy a diófa, a mahagóni, az ébenfa koporsókat a bronz fogantyúkkal, amire a gyászoló család inge-gatyája ráment, az utolsó óvatlan pillanatban Kujávia papjai rituálisan elszemfényvesztik s míg amazok sírnak-zokognak s könnyek özönétől mit sem látnak, a sárgainges himpellérek elsikkasztják a drágakövekkel kirakott koporsót – hogy egy más alkalommal, egy más temetésen, eladják egy másik gyászoló családnak...?!

– Mondd, hogy nem igaz! Cáfold meg, ha mered! Vagy a fejedre olvassam azt is, a kujáviai halottkultusz elsikkasztását, amit a közember fővesztés – az uralkodó trónvesztés terhe mellett ki nem ejthet a száján? Hogy amilyen zsugorgató zsugoriak vagytok, zsugorító húglúggal leöntitek és úgy dugjátok bele a hullát a szalmapapírból gyártott trágyabarna zacskóba, amely napok alatt elmállik és sárporthányóvá posványosodik a földben? Mert ti, ti nemcsak fejet zsugorítottok: az egész hullát zsugorítottok, hogy esztendőre akkora lesz, mint a gyufaskatulyában felejtett döglött sáska! Tudja egész Kujávia!

– Tudja, de nem mondja! Te is jól tudod, de dehogy is kötnéd az idegenforgalom orrára! Bezzeg az Ország-Szerpentinje, amire minden évben egyszer, a Felhágás Ünnepeén az Uralkodó felhág; de azt miért nem mutogatjátok, ami ott van elkerítve mögötte, hogy mit műveltek azzal az egyetlen temetővel, Ország-Temetőjével, ágyúütegeivel közrezárva?! Ahol csőröszerkezetek ezrei, gigászi hidjármok százaira ráaggatva, az ünnepi éjszaka leple alatt megkordulnak és a rátekeredő, magasról vonó kábeltömkeleg, rejtett pántokon kétfelől felnyitja Ország-Temetőjének Földkapuját: a temetőkert ahol vele emelkedik, sírparcellák tizezrei rajta és mit sem törődve az alapotygó urnákkal / angyalokkal / obeliszkekkel / márványlapokkal / virágcserepekkel – mihelyt az Országtemető Földkapuja kétfelől függőlegesre áll...?!

– És ti mind, a titokfogadalom terhének viselői, ott álltok és belenéztek, ott néztek bele, ahol álltok és látjátok alálátásban, ezernyi-ezer hártya-emeleten, az oda betakarított rég-elhaltak töpörödött hullácskáit, a sáskánál nem nagyobb embertöportyűket, amivé héroszaitokat, törvényadóitokat zsugorítottok – de a dísztemetés után még a koporsójukat is elsikkasztjátok, még a koporsójukat is!

– Így hát kétszeres ez a pocsékság tibennetek, ti kujáviaiak: mert koporsósikkasztók is vagytok meg a Hantnyitás Szerartásának a titkát is elsikkasztjátok: ezt mért nem tanítod a mi kis szösze Klitoldánkknak, a Nyakigláb Gyönyörűségnek, hogy szájalja el ezt is, hadd hizzon rajta az idegenforgalom, hogy igen, gügyögje világgá ezt is, robajló-csicserelve, hogy visszhangozzék tőle és TUDJA MEG EGÉSZ ÁZSIA!...

Mondtam-nem mondtam? A fogam közt sziszegtem? Elkiáltottam? Nem tudom,

aligha mondhattam, mert amazok, húgomasszony családi hozzátartozói ipa/napa/vőlegényjelölt boyfriendje továbbra is önfeledten huhogtak, vihogtak, nevetgéltek; a leendő örömapa a hallottakon annyira derült, hogy a szomszéd vele-hahotázó térdét csapkodta –

kismagam, a tejkihordó kiskocsi hátsó zugában, a szegény családtag ülőhelyén ahol voltam, jól elvoltam; tisztemet- és feladatomat, hogy amelyen a kurzus jutalmazó krémesei pompáznak: az ezüst tálra vigyázzak, jól betöltöttem

... Véltam addig, amíg az üres tálra meredve rá nem döbbsentem, hogy bosszúból-e vagy csupán hogy farkaséhségem csillapítsam: ki tudja. Hol-hogyan-s mikor: észre se vettem, hogy az oktató túra alatt a krémepitéket mind egy szálíg megettem

nagy isten, mi lesz, ha körésereglenek és az üres jutalomtálat látva, a besúgó-oktató gyanút fog, hogy beavatott vagyok és tudom a koporsósikkasztást, húglúggal a hullazsugorítást és ismerem Ország-Titkát, amaz irdatlan Kettős Földkapu megemelését- és feltárását a temetőben, amely egész Ázsiában a legnagyobb mérnöki mű...?

Szekér Endre

Határ Győző határtalan versvilága

(Válogatott versek: "H. Gy. levelesládája")

“Sohasem láttam, de tudom, hogy ezt a mi porszem-forma Földünket egy óriás Demiurgosz tartja az uja begyén. Ahogy nézi-nézdégéli, nagyokat fújtat; s ezek a nagyon-nagy fújtatások apróra szakadva kiáltások formájában szóródnak és ereszkednek rá a Földre...” – kezdte a költő a válogatott verseihez fűzött utóiratot, a maga képletes levelesládájának utolsó feladott leveléhez kapcsolt megjegyzéseit. S azzal folytatta a korábban idézett utószavát, hogy a születő csecsemők nyelve gyökére ráilleszkedik egy-egy gazdátlan kiáltás, melyet a sírás, a szavak, a mondat, a mondat szerkezetek formájában később meg kell fogalmaznia. De azonnal hozzátette ezen megállapításához, hogy ezt a kiáltást nemcsak az irodalom csaknem minden “hangszerén”, műfajában szólaltatta meg, hanem főleg a filozófia hangján is. S korábban is és napjainkban is a végzetes világvége hangulatában – még erőteljesebben kellene megszólaltatnia a belőle kiáradó kiáltást, az óriás Demiurgosz fújtatásából kapott “szólamtöredéket”. Ez részben “mérnöki” pontosságra serkenti, részben pedig a lehető legnagyobb sokoldalúságra készíti, s ezt a “határtalan” Határ Győző-féle sokszínűséget, ezerarcúságot csak Weöres Sándor költői világához hasonlíthatjuk. A *Költészet kiskatéja* címmel 1979-ben jelentetett meg egy sokféle tapasztalatot, bölcsességet, tanácsot tartalmazó esszét (*A Nyugati magyar esszéírók antológiájában*, 1986), mely valamiféle *Vojtina ars poeticája*, talán valóban Arany János sugalmazására szedte esszéisztikus szabálytalan rendbe efféle esztétikai gondolatait. Határ Győző 58 pontba foglalta tanácsait, önmagának is szánt vélekedéseit a költészet rejtelmeiről. Visszautasítva az önsajnálatot, a panaszkodást, mindig szeretné a költészetet egységesnek tekinteni (“nincs modern és ósdi költészet”); nem restelni a virtuozitást; a fonémára figyelni; nem hívni versenyre a festőt, a muzsikust, a tudóst; el kell zárkózni az “ideológiai hordalékoktól”, a közéletiség publicisztikájától; más nyelvekben tájékozódva “világirodalmi mértékkel” mérni magát; az édes anyanyelv gazdagságát mindig gazdagítani szükséges (“mindent el lehet mondani magyarul is.”) “Ne légy se üzleti érdek, se egyház, se párt, se szervezet székértelője – kliense,” – fogalmazta meg újra meg újra. Valóban megtartotta mindig alkotói szabadságát Határ Győző. Nem követte a mestereket, kortársakat, a hagyományos vagy az avantgard törekvések divatjait. Költői útja így lehetett mindig, s lehet most is – több mint nyolcvan évvel a vállán – egyenes és sokféle, magyar és egyetemes, archaikus és modern, népi és összetett gondolati egyszerre. Ő a “mindenség mindegyiségére” figyel; a “létegeszről” vall, mint a mi “légyfogónkról”; a “dög-lélektelen, dög-Corbuisier lakótömbjein” tűnődik; észreveszi az emberi “pokoloklendéket”, s nem felejtí az ember jeruzsálemi templomának leronthatatlanságát. Határ Győző mindig filozofikusan elmélyedő, ironikusan ítélező és emberségesen feloldozó alkot.

A magyar költészet kincsesháza könyvsorozatában most 1998-ban jelent meg Határ Győző válogatott verseinek kötete – különös alcímmel: H. Gy. levelesládája. Maga a költő rendezte verseit a fantasztikusan sokféle levelesláda fajtái szerint tízennégy fejezetbe. Van szerelmes, lovagi, földönfutó, otthonvaló, magyar népi, édesanya, életszentség, húgomasszony, sevallású, turpisságú, ujjongó, ijedt, haldokló és világmindenség levelesládája. Ebben a képzeletbeli költői birodalomban, akár a görög mitológia tájain vagy a végtelen London városrengetében eltévedhet az ember. Mint Dante az “emberélet útjának felén”, túlvilági zarándokútján, alvilági és égi utazásának időszakában. Hiszen itt is vannak poklok, purgatóriumok és paradicsomok. Ahogy Dante világában ott az ítékezés, a büntetés, a szenvedély, hasonlóképpen Határ Győző világában is határozottan kirajzolódik a valóságos pokol néhány köre – olykor még a “Rondabugyrod” említésével, Dantéra való hivatkozással is – például a szegedi ÁVÓ felidézése 1950-ben, vagy a Mottó végén a “szegedi Csillag” 1950-ben. Sajnos sem a távoli múltban, sem a közeli múltban élt s élő költő nem zárkózhat el a környező világtól, a világháborús rémektől és a látszólagos békében lévő “csapdaverem” kulcslyuknyi ablakos pincevilágától. Hiszen a költő verseiben különböző alakok jelennek meg: földönfutók, lelencek, áldozatok, krisztusok, igazoltatott gyanúsak, Genovévák, proféták, szibillák, kísértetek, rendőrbírók, kegyvesztettek, Gerő Ernő, rabszolga felügyelők, börtönkaplások, kisémberek, takarítók, szegény Yorick, Barbarossa, fűzfapoéta stb. Ebben a hihetetlen nagyságú embertömegben egymásra talál a lány és a filozófus, szavait párbeszédbe tördeli a költő. “Ha költő lennék / – a milliók nyelvén / én milliók / szerelmét / énekelném,” – mondja a lánynak a filozófus. Erre a lány a filozófus szájára teszi a kezét, és ezt mondja: “Hallgass: édes. És ne mondd tovább.” (Ezt az 1945-ben írt költői párbeszédet annyira szereti Határ Győző, hogy 1989 novemberében a Kossuth Klubban lévő esten együtt olvasták fel: a költő és felesége, tehát a filozófus és a lány.)

A magyar olvasó szereti a könnyebben megérthetőt, a rövidebb műveket, a közvetlenebben megközelíthetőt, a fülbemászó dallamot. Ezt figyelembe akarja venni a költő, mint a válogatott versek utóiratában megfogalmazta. Ezért akar a lírával hatni, különböző hangzatokat, dallamokat “becsempészni” a műveibe. Egyik középponti kérdése lírájának a “hangzás”, a “fonéma”, a versszöveg egyik rétege, a hangok, olykor kicsit visszazorítva a másoknál elsődlegesen fontos jelentést. Mindig figyeli a hangokat: a budai sípot, a sakál hangját, a mesemondóét, a hullámmorajt a doveri sziklákon, a szigetországi országos esőét, a hazátlan elhaló énekét, az idő ráspolyhangját, a kanásztáncét, a falaknak beszélés hangját, a hajdani harangjátékát, a bunkócska dallamát, a falkárpitrepesztők hangját, a lélekharangjátékát, a sziklahegyoldal omlását, a vidám táncdalét, a hárfajáték hangját, az özvegy menyecske hadarórigmusát, a farsangi rigmust, a kuvik hangját, az erdőzúgást, a dadogós hangját. Itt és más versekben nem egyszerű hanghatásról van szó, hanem állandó szóalkotásokról, ritmusformáló szó szerkezetekről, alliteráló szavak halmozásáról. A *Dadogós* című versének rövid sorai, gyakori alliterálása (“hátul”-“hittel”, “betakar”, “bugyolálja”, “nyalakod”-“nyulakodnak”; “megél” “megéri”; “alamusz”-“ammammogja”). Mással meg az újszerű szóképzéssel tűnik fel, például a *Dadogósban* “hohokol”, “talanít”, “ammogja”, vagy a címben jelzett dadogás érződik a szóhasználatban is: megbotlik a szó befejezésekor: “pár-”, “kar-”, “ráz-”, “tar-”, “tar-”, “elalusz-”. Határ Győző költői szóincse hihetetlenül gazdag. Ő “vagdali-ágyról” ír, “dundi combsólyája” van valakinek, “bujdiznak”, “Hablatyoláriumról” beszél, a dongó – “csodatékony”, “mamálkodás”, “Rolls-Royce-trónkoporsó”, “bászli”, “lebászlizza”, “szemtekehorgasztó” homlokagy, “frász-nyoszolyám”, “kergület”, “kancsalog” – és sok más szokatlan szóalkotással, régi szó átfarmálásával él. A költő olykor játszik, keveri, kavarja a szavakat (“Madonna! megálljon! / Medaillon-Madonna!”), hasonló hangzásúakat keres még “bőszítő”-“őszidő”, rokonértelmű szavakat halmoz (“Édesem Mindenki Csillagom Bogárkám / Angyalkám Báránkám Én-Párom Szívem”). Olykor ráolvasásszerű elemekkel él, szólásokat épít a versebe (pl. “péncz paripa fegyver”), máskor a ritmus és a rím játékosan röpi végig a vessorokat (“kertekalján él a talján / elhíz a hivatalján / hízik hasra és pofára / sok ülésnek vastag az ára”). Ezermi nyelvi ötlettel hoz újat költői világába: verses zajtanulmányt ír (*Kutyavilla csárda*); széljegyzeteket tesz költői noteszébe (*Széljegyzet, falrahányt krónikák...*); népköltészeti elemekre épít (“hegyet hágék lőtöt lépék”, *Kámea*); csaknem szociográfikus környezetrajzot fest

(“a nyilvános vécén a húgylefolyónál...” *Börtönidő*); gyakran visszatér a férfi és női hangra írt párbeszéd formához (pl. *Életcél*); máskor a *Surrancsárokban* a XIX. századi ‘suttyon-kukkon beköszöntők’ apológiáját írja meg; olykor a versterjedelem leszűkül (*Statiszika*); máskor meg hirtelen ömlenek a verssorok egymás után, például az időponttal jelölt álom-versek, -szövegek esetében (*Kobakház*); ironikus-groteszk bukfencsel átfogalmazza a Nemzeti dalt: “baleknak születtünk / balekként halunk meg: / nem naptári jeles / pirosbetűs ünnep.”

Határtalan gazdagságú Határ Győző költői világa. Nem indokolatlan a költő nevére “rímelő” határtalanság említése, a hihetetlen költői sokszínűség, műfaji, stílusbeli gazdagság érzékeltetése. Ezt maga a költő is világosan kifejezi azzal, hogy a hagyományos lírai műfajok (zsoltár, ballada, dal stb.) átforgalmazása mellett maga is verskötetébe illeszt “más műfajú” másképpen lírai-költői alkotásokat. A *Hajszálhid* című korábbi hatalmas versgyűjteményébe *Tomyok tomyok* címmel felveszi *Az Őzők Könyve* fantasztikus regényének prologusát, *Menyhárt evangéliuma* egy részletét a *Héliáne* című regényéből, *Puella Pauperima* címmel egy részt a *Pepeto* és *Pepita* című regényéből, az *Ölelhetetlenek* három felvonásos táncjátékot és több részt *Anibel* regénytrilógiájából. Ezen részletek mellett számos alkalommal túllép a hagyományos lírai műfajokon. A *Kronikás ének* 1990-ből soraiba nyíltan “mai” valóságunk szívárog be a zülléssel, a szennýaradattal, a fegyelmezetlenség kultuszával. Az Iliá Mihálynak ajánlott *A kétezredik év* című versében verssoronként új és új ellentéttel lep meg: “én vagyok az izgató és én vagyok az izgatott / hallgatom a biztatót és biztatom a holnapot...” Kiolvasóverset ír – öreggyerekeknek *Ini mini* címmel. Hirtelen a közönség elé állva “kabarészámot” ad elő, versben, meghajolva, színészkedve, dalra fakadva, máskor meg gyorsan vidám táncdalt fogalmaz (“de azért csak hoppsza-hoppla / tánc legyen: jó nyargaló / mi magunk vagyunk a bögő / mi a talpalávaló”) *Az Őzőn* című közöny bölcséleti tanulmánykötetébe kancsal ajánlást illeszt versben (“sovány vigasznak hét / szűk esztendejében / annak is leglélek- / dermesztőbb telében / kilencszázhetvennyolc / december havában / erre a parányi / vigaszra találtam.”) *Golghelóghi* című drámájának hőse angolul szól, majd magyarul, Terentius-mottóval: “Hitbéli Szent Reményt feladtam / Világút végére szaladtam...” S a költészet végtelenségében, időtlenségében hisz, neki közel van a Naphimnusz, ő az ifjú bűnös és a lelkipásztor szavait örökíti meg, Tankréd nevében szólal meg, mesét ír versben, románcot fogalmaz, álomtengeren jár, ő messzi világ vándora, Édent keresve, Epikureuszt szólaltatja meg, Senecát idézi, Rubens festményére gondol, *Deus ex Machina* című versében Taorminában lát csudát, “versvilág virágerdejét” keresi a Nyelv-karám verssoraiban.

Határ Győző “levelesládája” ez a válogatott verskötet, hiszen ő verseinek jelentős részét költő-barátainak ajánlotta, küldte el – például Jékely Zoltánnak, Áprily Lajosnak, Tornai Józsefnek, Baka Istvánnak és másoknak. Londonban, Wimbledonban (12 Edge Hillben), Hongriuscule-ban, a maga hajszálhidján kiépített parányi kis Magyarországon, – hiszen ez a minden távolságot legyőző hajszálhid valóban minden költői “terhelést” elbír – az időtlenség partjain ülve *Az időtlenség partjain* című versét ajánlja Károlyi Amynak válogatott verskötete végén: “majd amikor nem győzte már és az idő kevésnek bizonyult önnönmaga telése-múlása figyelésére, feladta a küzdelmet // az ömledező lét odaadó figyelmetlenségének szentelte minden figyelmét s onnan tova oly szórakozottan peregnék napjai, hogy azok telését-múlását észre se vette // elérkezett az időtlenség partjaira és ez volt az ő megérkezése”. S megérkezésekor a szerelmesek levelesládájába dobta például a Feleségének, Piroskának írt *Mondd utánam* című versét – hetven utánra (“kis örökkévalóság vagy annyi se tán / amennyi itt következik hetven év után”). S a Temze-partján, a Londoni Dunatájon élő, mindig hazaérkező, otthonlétű költő megkeresi a többi képzeletbeli levelesládáját is örök középkori lovagként-földönfutóként-magyarként és a világmindenség költőjeként, örök teljesség-igénnyel, mint Weöres Sándor írta *Határ Győzőnek* című versében: “Győzőm, ismerjük egymást kilencven éve, / már az első találkozásakor öregek voltunk, azóta kissé fiatalodtunk / – de nem érve / soha semmiféle révbe. // Azóta mit tettél; / Szavakat, / mik fémmel vagy fával ütnek, / vagy simogatnak, / önmagukkal egyenlők. / Bennük ez a kor, amiben élünk. / Bennük a sok korszak – múltak, eljövendők. / Viselik természetes erejét / annak, ki benned megszólalt. / Viselik szerzett tudását / annak, ki... / Viselik bolondságát / annak, ki... / És többen ne keressen senki, / mert úgysem lehet, / csak ahogy végigfeküdtünk / születésünkben, / életünkben, / tanulva, pusztulva // halálunkban – már előre / és /az átléphetetlent átlépted szavaddal”.

Pintér Lajos

Álomi töredék*

Áprily:
vadludait nézi, lili.
Jékely:
tavon a jeget lékeli.

herendi rózsza

csak le ne essek
csak le ne essél ember
mint egy herendi porcelán
kávés-csésze
teás-csésze
csak le ne ess
csak össze ne törj
mint aki depressziós
bánatában a dunába ugrik
barátod tanárod
csak össze ne törj
mint egy vízbelőtt
kábitószeres díler
olajszőkítő borkeverő
utcasarki
kamionos vagy hotelkurva
vagy futtatója
vagy madárzsoké
ki madaráról ledöntvén
csak le ne essek
csak le ne essél ember
mint agyonvert
öregember
véres az árva
nyugdíjszelvény
csak le ne ess
csak össze ne törj
mint egy herendi
porcelán csésze
herendi rózsza

* A verset álomban írtam. Bár szeretem Áprily és fia, Jékely Zoltán költészetét, de azokban a napokban nem foglalkoztatott efféle vers terve. Álmodni szoktam, de álmaimat reggelre rendre elfelejtem, mint herendi porcelán csészét, elejtem. Néha beszélek is álomban, fiaim néhány mondatomat már feljegyezték. A valóság ezekben a mondatokban: mint amikor egy képet szétvágunk és utána rosszul illesztjük össze darabjait. Álomi zűrzavar, rendetlenség. De ebben a versben rend van, és valamiféle igazság is. S nagy tél, ha már Jékely a horgász, lék alól fog halat, s fölöttünk járnak a vadludak is.

Király László

A szerelem évadai

avagy
A Csomolungma bár

Mottók:

1. Nem gondolkodom – mégis vagyok.
2. Ördögmundéros angyalok.
Füvek lesznek, vérrögök.
Angyalmundéros ördögök.
3. Mi mindenütt otthon vagyunk.
Mi mindig haza megyünk.
(Józan Miklós püspök sírfelirata)

I.

*Add nekem lelked a szíved
imádott pítvarod kamrád
vágyam a nyeregből kivet
oly régen vágyakoztam rád*

II.

*Lovagok rénes tundrán
oroszlános mezőkön
cipelem rémes umám
ne vegye senki zókon*

III.

*Ringásod most is hat rám
megelégednék eggyel
szakadt gatyás úrhatnám
oroszt imádó lengyel*

IV.

*Balkáni szót németnek hittem
omlik felhőim lenge vára
jószántából ki lenne itten
balga Ernesto Ché Guevara*

V.

*Nemzeti kincs a másik
körülnyalt címerállat
hatalmasokkal vadászik
s hátába sörétet várhat*

VI.

*Egyből csikorgó jég jön az ősze
szívünket valahogy hoznánk össze
csend van a Holdon feledésben
hallgatag küldemény robban és nem*

VII.

*Elmegyek csont-bőr balga vince'
csöngeteg ajtók rejtett kincse
kapzsi szerelem szertesét mállik
süllyedő párok nyakig vállig*

VIII.

*Egyedül táncoló fura asztal
magában toporgó nem marasztal
régj tudomány örökké való
kiköthetetlen ingó hajó*

IX.

*Zászlaját bontja bűsz lobogóját
nem állják útját robbanó bóják
lángban ringatja tengeri áram
matrózai a Csomolungma bárban*

X.

*Végül hortobágyi hidakon ketten
vagy Dar-es-Salaam-i ütközetben
magyarosan mert az sem kutya
középeurópai retyerutya*

1998. november 23.

Utassy József

Októberi színes

*Sárga lombfény alatt
piros autó parkol.
Hó szoknya, kék kalap:
fut felé, fut, szalad
egy utcalány a parkból.*

Naná, hogy zöld a Nap!

Egy pökhendi poétára

*Hivalkodó vagy, fennhéjázó,
kivagyiskodsz, mellet döngetsz.
Amerre magadat hurcolod,
megszomorodnak a földek.
Dicsekszel, örökké dicsekszel,
elcsent tükörrel kismajom.
Megéred egyszer, de meg biz ám:
rajongóid ütnek agyon.*

Néha

*Mint aki az oltárra rondít,
úgy érzem néha magamat,
mint aki az oltárra rondít,
és üvölt,
ordít.*

Kiss Benedek

Útrabocsátó

*Láttuk már az eget
elpemyhedni,
aztán meg a Napot
kipenderedni.*

*Örök játék ez –
felül vagy alul.
Kiugrik bokorból
mindig a nyúl.*

*Bírjuk hát addig,
én kicsi párom,
hisz túl vagyunk már
sok-nagy határon.*

*Mit kellett, tettük,
megtettük együtt,
mi kellett, időn túl,
de mindig megjött.*

*Most már ti, gyerekek,
repüljetek,
de előbb egyet
körözzetek
megperzselődött
fejünk felett!*

Az öreg csósz

*Miska bácsi, az öreg csósz,
künn lakott a szőlőhegyen,
pipázgatott, szőrös arcán
pajzán jókedv és fegyelem
bújt meg a ráncok árkában.*

*Kódorgott a tőkék között,
kezében szép fényes botja,
s útjában az egész körmék
cigánymeggyét bejöttötte:
ismert minden fát és bokrot.*

*Tudta, hol legjobb az alma,
melyik a legszebb cseresznye,
s a kis vadóc-hajtásokat
ojtogatta-szemezgette,
s várta első termésüket.*

*S Miska bácsi, az öreg csósz
meghalt künn a szőlők hegyén;
gazdagított-csinosított:
most varangyos föld ül szívéen –
de a fái virágoznak!*

Stopra várva

*arcomon és két sánta cipőm arcán a csavargók
púdere szürkéllik – fáradt vagyok, megpihenek hát...
S lábaim országútján vándorok lesznek a hangyák.*

(Kecskemét határában, 1962)

Németh István

Ima Tündérlakért*

S zaporodó rémálmaim közül a leggyakoribb, hogy mi, délvidéki magyarok lassan, de föltartóztathatatlanul “amerikai magyarokká” válunk. Persze nem az életszínvonal tekintetében, mert feltehetően az amerikai magyarok egyenként és összességükben is gondtalanabban élhetnek, mint mi, idehaza, akiket inkább vert, mint áldott a “sors keze”. A velük való hasonlóságunk mintha abban kezdene megmutatkozni, ami egy népcsoport lassú eltűnésének a kezdetét jelenti. Azzal a különbséggel, hogy mi nem egy idegen tengerben “szívódtunk fel”, hanem idehaza, a szülőföldünkön.

Nemrég, a nyár elején egy nagy sétát tettem odahaza, Tündérlakomban. Mind erősebb bennem ugyanis a vágy, hogy mielőtt visszaköltözzek kebelébe, a “földjébe”, bejárjam minden zegzugát, utcáját, kicsi tereit, zsákutcáit, kutyaszorítóit, szurdokait, dombhátaikat, dombaljait. Észrevettem, felfedeztem, boldogan ébredtem rá már annyiszor, hogy itt azok az utcák, kerítések, kertek, fák is ismerősként állnak elém, amelyekben először fordulok meg, amelyeket először látok. Talán, mert annyira ismerős, kedves nekem tágabb környezetünk, a falu. Attól kapják a fényüket, semmi mással össze nem téveszthető hangulatukat.

*Az anyjához tér így meg a gyermek, kit idegenben löknek, vernek, dúdolom magamban meghatódottan ballagva utcáról utcára, hallgatva a fülemnek olyannyira ismerős s olyannyira kedves neszeket, hangokat, amelyek az élet jelenvalóságaként betöltik a falu eleven csendjét. Igen, az anyjához tér így meg a gyermek... Nem mondhatom, hogy hozzám “az idegenben” mostohább lett volna a sors, mint máshoz, aki valami miatt szintén elhagyta a szülőhelyet; a körülményekhez képest inkább kegyes volt hozzám, valamit, persze, mégse pótolhatott; *igazán csak itt mosolyoghatsz, itt sírhatsz*, motyogom tovább magamban a verset, meghatódva a lét örömétől, a hazatalálás, pontosabban a megérkezés részegítő mámorától. *És magaddal is csak itt bírhatasz, oh lélek!**

Hirtelen elhatározással a Vasút utcából a Halászsok, azaz a Vízimalom utcájába kanyarodom be, ami tulajdonképpen nem is utca, csak egy girbegörbe házszor, hátát a meredtet hegyszőlővel vetve, arcával az előtte kanyargó teret kémelve. Ebben az utcában laktak keresztanyámék, épp a vízimalom fölött, ami mára, most látom, örökre elnémult. Ha megmarad, már csak azon a nagyméretű kartonon lesz látható, amire egy fényes nyári napon – ilyenek indult ez a mai is – Nagypáti Kukac Péter rápingálta. Az utca, illetve a házszor végén, ha jobbra kanyarodnék, átkelhetnék az erecske hídján, s körbefuthatnám a Vásárteret – ezen keresztül vágtattunk át kedves fürdőzőhelyünkhöz, a “híd alá”, lázas türelmetlenségünkben fittyet hányva az utunkba eső felnőttek megbotránkozásának, lerúgtuk magunkról azt az egy szál klottgatyt is, amely nekiszilajodott gyermektestünket fedte, mert nem volt számunkra csiklandóbb élvezet, mint rohanni, futni szűzanya meztelen a víz felé, élvezve a határtalan szabadságot, érezve bőrünkön a forró szél hullámverését. Most mégsem erre kanyarodom, hanem nekivágok az emelkedőnek, fölkapaszodom a “hegytetőre”, ahonnan belátni a fél határt, végigballagva egy újabb “félsoron”, az elhagyott házak, a málló kerítésfalak utcáján, a megejtően szép dombhajlatok között, majd leereszkedve a Kálváriától a kínálkozó utcák közül a Kertsort választom, nem bánom meg, mert a végében, sétám külön ajándékaként, tündéri látvány tárul elém. A falu legmélyebb pontja ez, s innen tör fel, ebből a szelíd, tágas völgyből néhány óriási nyárfa, föl, a szédítő magasságokba. Az ég ragyogóan tiszta, fényes. Az ég végtelenségét a nyárfacsoport sötét tömbjével mintha még inkább, már-már az elviselhetetlenségig tágítaná. Beleszédülök. Jó lenne lehanyatlani a fűre, s úgy nézni fel a faóriásokra, amelyek ebből a látószögéből bizonyára még magasabba nőnének, elérnék az eget, az elérhetetlent. És hallgatni a sűrű nyárfalomb elmondhatatlanul szép “tengerzúgását”. És így aludni el. Olyan közel a földhöz és a hazához, hogy vele eggyé válva.

S ebben a pillanatban fönt a domboldalon elbődül, följajdul a rádió, nyersen, erőszakosan, idegenül, hangja betölti a völgyet, elnémítja a nyárfacsoport lombjának “tengerzúgását”, átfesti a levegő gyöngyházfényét, ragacsossá változtatja a gyalogösvény lisztporát, idegenné a honi kerteket. Szanaszét futnak, mint riadt kiscsibék, a krumplibokrok. A ház felé fordulok, ahonnan a harsány zene árad, s mint aki hirtelen ébred mélyálomból idegen ágyban, nem tudom, hol vagyok. Mert az, amit az imént láttam, álom volt, álmomban jártam odahaza, ezért volt minden oly valóságosul szép. A valóság az, amit most látok és tapasztalok. Az ismerős, drága völgybe idegenek költöztek, semmit se hoztak, hozhattak magukkal, csak a zenéjüket, muzsikájukat, s most, elárasztva vele ezt a völgyet, ebben fűrdnek, vigasztalódnak, nem gondolva arra, hogy szokatlan hangoskodásukkal nemcsak a “befogadóknak” keltenek riadalmat, de még a “hazai” muzsikához szokott füvekben, fákban s madarakban is.

Öt perccel ezelőtt szülőfalum talán legbűbajosabb pontjára jutottam el – mégpedig szerencsés körülmények között: egy nyári délelőtti selymes napfényében – s ugyancsak itt ért, szinte főbekölíntásként, egy új felismerés: ez már nem úgy a tiéd, ahogy ezideig volt – teljesen és teljességében csak a tiéd, a világ egy kicsi pontján egy ház, a szülőfalu udvara, kertje –, ahol zavartalanul otthon vagy, miként valaha az anyaölből. Ennek az emléke nem írható le, nem fogalmazható meg, mégis eleve él benned, mint valami alapélmény, amely egy puha kéz és örömtől sugárzó szem simogatását idézi föl benned: önfeledt sütkérezést a lét örömeiben.

(Isteni kegyelemnek tartom, hogy hazalátogatásaim szerencsés pillanataiban újraélhetem ezt a zavartalan örömet.)

Most ezt kuszálta össze bennem abból a domboldali házból lezúduló idegen muzsika. Szinte futva sietek el a helyszínről, az égig erős nyárfák alól, amelyek most mintha minden levelükkel tiltakoznának a völgy fölborult csendje ellen.

*

De még mielőtt bekanyarodtam volna a Kertsorba, lefelé ereszkedve a Kálváriáról betértem egy sörre a kocsmába, amelyik a néhai Dudás Pista kiskocsmája közvetlen közelében áll. Két kedves helybeli fiatal rögtön meginvitált az asztalukhoz. Megkérdeztem a beszédesebbtől, ismerik-e a falu Krivaja-hídjait, föl tudnák-e sorolni őket? Hogyne tudnák, s máris kezdtek onnan, ahol az ér belép a falu határába. Sorjázta a fahidak, a kőhidak, a vashidak, a gyaloghidak, a nagyhidak, alig győztem jegyezni őket. Kevés kivétellel mind jómagam is ismertem, s most örömmel állapítottam meg magamban, hogy majd mindegyik még mindig áll, szolgálja a falu népét, sőt Lovcenac (Szekics) alatt, de még a mi falunk határában egy új is épült, egy kerékpárhíd. Eme hibéli tudományommal a Híd-díj átvétele alkalmával az ünnepi közönséget szándékoztam elkápráztatni. (Egy mérnök barátomat sikerült is: megfogadtatta velem, hogy egy jó alkalommal bemutatom neki sokhidas szülőfalumat, átkísérem mind a huszonegy hídján...)

Miután a fiúkkal számba vettük a hidakat, s elbúcsúztam tőlük, sajgó szívvel álltam meg az imént említett Dudás Pista-féle kiskocsmára örökre bezárt ajtaja előtt. Mi történne, ha most hirtelen kitárná a kocsmáját a néhai tulajdonos s beinvitálna? Persze, ez lehetetlen, hiszen nincs már, aki kitárná a kocsmáját. S ama jeles vendégek egyike-másika sem, akikkel, ha közös utazásunk erre vetett bennünket, ide föltétlenül betértünk. Mert igazi kiskocsmá volt a Dudás Pistáé. Még abból a réges-régi világból való. A kis sötétesen kívül mindössze három asztal fért el benne, s csupán egy ablaka volt, de ez az egy ütiq elég is volt neki. Egy alkalommal

“irodalmi estet” tartottunk benne, a felolvasó Fehér Feri volt, a köcsmároson kívül egy szál közönséggel. Természetesen már volt bennünk néhány atmoszféra nyomás, Feriben is. Könnyű volt rászédni a játékra, a fölolvadásra. Poharainkat újratöltöttük, Feri, ahogy hasonló alkalmakkor szokta, s ahogy illik, fölállt. Kezében a fölolvadásra szánt vers kézírata. Sajnos a vers címére már nem emlékszem, de arra határozottan, hogy terjedelme meghaladta az egy gépelt oldalnyit. A költő, mint ilyenkor mindig, komoly és ünnepélyes volt. A csend is ünnepélyes, hat ember (mi négyen, a kocsmáros és az említett egy szál hallgatóság) különben sem csap túl nagy lármát még kiskocsmában sem. Elhangzott a vers címe. Pillanatnyi szünet után az első strófa is. Az egy szál hallgatóság ajkáról ekkor röppent fel az első megjegyzés: “Ez igen!” Feri arcán megrándult egy izom, de folytatta a felolvasást. Elhangzott a második szakasz is. Az egy szál hallgató, aki velünk együtt szintén nyomás alatt volt, nem hagyhatta újabb megjegyzés nélkül, úgy gondolta, ehhez, mint hallgatónak, joga van. “Emmá nem valószínű!” A felolvasón látható volt, hogy két dologra koncentrált egyszerre: magára a versre, s arra, hogyan tartsa féken az indulatát. Tehát egyre feszültebb légkörben haladtunk előre. Az egy szál hallgató (mert hát Dudás Pista inkább csak olyan türelmes házigazda volt) tekintetével szinte rátapadt a költőre, ha tudta volna, megbűvöli, a verset a maga módján a velejéig átélte, tetsző vagy nemtetsző megjegyzései a gyermek őszinteségével buggyantak ki a száján; mi már, Feri útítársai, a hasunkat fogtuk elfojtott nevetésünkben, ugyanakkor félve fürkészttük a költőt, mikor veszi el a végső türelmét, mikor robban. Nem sokáig kellett erre várni, az egy szál közönség legújabb “úgy van!”-jára a fölolvadó az előtte álló, színültig telt borospoharát megragadta, majd oly heves mozdulattal csapta a földhöz, hogy tartalmának felét magára lötytyintette. “De a kurva istenit a világnak, nem tudja, hogy míg én fölolvások, a közönség fogja be a száját!” – ordította, ahogy a torkán kifért. Mindnyájan megdermedtünk, csak a kocsmáros nem, s mielőtt a költő a “közönségnek” rontott volna, Dudás Pista kitétte a verskommentátor szűrét. Feri csak nagy nehezen csillapodott le, a kitéssékelt vendég meg folyton bekiabált, a kocsmához való elidegeníthetetlen jogát követelve. Aztán mégis elkullogott az ivó tájkától. Csend lett kívül-belül. Mint egy kiürült felolvasóteremben. Pista tett-vett körülöttünk, tekintettel “jeles” vendégeire, röstelt figyelmeztetni bennünket, hogy a záróra ideje régen lejárt. Ehelyett azt találta mondani – az embernek akaratlanul jön a szájára a kötél emlegetése akasztott ember házában! –, azt találta mondani, hogy a kidobott vendég még nem alkalmazkodott kellőképpen a helyi szokásokhoz, mert még csak néhány éve él itt a faluban, különben topolyai.

Vagyis a költő földije! A derék kocsmárosnak magyarázattal tartoztunk, hogy erre mért tört ki mindnyájunkból, most már Feriből is, az ellenállhatatlan röhgés. Hát azért, mert ennek a rendhagyó költőjének egy szál, ám erőszakkal eltávolított vendége, a véletlenek csodálatos összjátéka folytán odavalósi volt, ahová maga a költő is! Immár Dudás Pista is velünk együtt kacagott, és attól fogva minden alkalommal, ahányszor csak betértünk kocsmájába, s szóba került ez a világirodalomban is egyedülálló író-olvasó találkozó....

*

Átkelek a Verbászi út köhídján, eszembe jut a “kastély”, föl kéne kapaszkodni hozzá a dombhátra, megtekinteni a romjait, s véglegelgetni a szememet a “Hegyesi csata” jeltelenül álló színhelyén (a negyvennyolcas emlékművet tizennyolcban lebontották), de oda majd egy másik alkalommal kapaszkodom föl, s máris elhatározom, hogy nem az úton, hanem az ezzel párhuzamos szurdokon keresztül (öröm jár át már a “kaland” gondolatára is), s most egy percre lelassulok annak a háznak a sarkán a hid fölött, ahol múltkor egy idős asszony állított meg azzal, hogy bennem, akit először látott életében, édesapám alakját véli felismerni, ezen persze újfent elérékenyedtem, ez hát a haza, ez is, ahol így vagy itthon, ilyen mélyen, sehol másott elő nem fordulható változatban és alakzatban, ahol ismeretlenekben is elevenen élsz, ahol mozdulatodban ráismernek őseidre. Épp a Lóger irányába folytatam az utamat, ahol az őseim a Tiszántúlról való ideérkezésük pillanatában megtelepedtek, mielőtt hozzáfogtak volna a faluépítéshez, az Első Numera házfalainak a fölhúzásához. Körülhordom a tekintetem a szelíd domboldalakon, ahol a mocsarak felett, a Bács-ér lápos területe szomszédságában sátrat vertek, ha egyáltalán voltak sátraik azokon kívül, amelyek a szekereik kasa fölé borultak. Itt volt tehát a szekértábor, a Lóger, itt hordták körül először az abszolút síksághoz szokott riadt vagy kíváncsi tekintetüket, az asszonyok itt raktak először tüzet a vacsora elkészítéséhez, itt fürkésztek aggódva vagy reménykedve új fészkeik helyét, s alkonyat után itt kezdtek ismerkedni az égbolt csillagaival, a Fiastyúkkal, a Göncölszekérrel, az Esthajnalival, a Tejúttal, amelyek mintha mind helyet változtattak volna, helyet talán még maga a Hold is, amely vörös képevel épp most bújít elő a szekési dombok mögül. Hogyan élhették át itt az első estét, éjszakát? Milyen napra ébredtek? Hiszen itt még a Nap sem a megszokott helyén kelt fel számukra! Mit őrzött meg mindebből az emlékezet? Apám alakját én még föl tudtam idézni az imént említett anyókéban, aki engem akkor látott először és mégis a nevemen szólított meg, mert annak a valakinek a vonásait hordozom, akit a néne nagyon jól ismerhetett, de telepes őseink “alakját”, itt szerzett első benyomásait mi idézi meg a maiakban? Semmi. Az itt szerzett első benyomásokról írásos emlék se maradt. Egyedül a képzeletünkre vagyunk utalva. Mondjuk, egy szegény író képzeletére. Ezt viszonyt, a regényírást, hagyjuk a mesterekre. Minket a “jelen” megragadása köt le.

Mi a “jelen” és milyen a “jelen”? Már fönt baktatok a Nemzetközi út mellett, megállok egy bolt sarkán, ahol néhány, főleg füstös képű helybeli sörözget tengernyi sörösüveg társaságában. A sörösüvegek a földön, az iddogálók úgy guggolják körül őket, mintha a formájukat és a színüket tanulmányoznák, pedig azok bizony mind tökéletesen egyformák, a színük is egységesen barna, mint a legtöbb sörösüvegé. Ahogy megállok felettük, megszólítanak azon a hangon, ahogyan odahaza szólítják meg az embert, “foglaljon helyet köztünk, Pista bácsi!”, mondják, de Pista bácsi programjába nem fér bele a meghívás, mert előtte áll még a Honvédsor, a Szőlősor meg a Moholi út, de mielőtt még bejárná és visszakanyarodna a kiinduláshoz, a Vasút utcába, föltett szándéka betérni kedvenc helyére, oda, ahová már egyébként is megért, a nyugdíjasok otthonába, illetve annak a söntésébe, ahol leginkább gyerekkori cimborákkal lehet találkozni.

Volt itt nemrégiben ezeknél a kellemes találkozásoknál izgalmasabb találkozása is az író úrnak.

Épp azzal a személlyel, akiben annak idején az író-süvölvény emberére talált. S akitől, valljuk be töredelmesen, hosszú éveken, évtizedeken át tartott, hogy ne mondjuk: recitált szerelmeses szülőfalujába haza-hazalátogatva. Minden oka megvolt rá: az incidens után nem a legbarátságosabb körülmények között váltak el egymástól. Ugyanis a szépirodalommal kokettáló legényembert, épp irodalmi ténykedése jutalmául kis híján meglékeltek. Illetve ezt helyezte kilátásba ama személy, akinek a családját az ifjú tollforgató novellája révén a halhatatlanságba, az örökkévalóságba próbálta beemelni. Ennek azonban, úgy látszik, nem örül mindenki; vannak megátalkodott emberek, akik beletörődtek evilági sorsukba, boldog névtelenségükbe, abba, hogy porból vétettek és azzá válnak, akik irtóznak minden nyilvános szerepléstől, kivált attól, hogy becsületes nevüket s megszenvedett életüket egy novellában, tehát a világ szemé elé tárva lássák viszont.

Emberem emiatti jogos fölháborodásában s heves vérmérsékletéből kifolyólag egy véresnek ígérkező délelőttön bicskát rántott rám, s ezt csak azért nem mártotta belém (mondjuk a hasamba), mert a hangos szóváltásra odakíváncsiskodó zsákolók, kocsisok az utolsó pillanatban lefogták a gyilokkal hadonászó kezét. Ez a váratlan fordulat azonban bizonyára csak megerősítette, szította benne azon szándékát, hogy adódó alkalommal befejezi azt, amit most a hivatlan beavatkozók megakadályoztak.

Hazajáró jegyzeteinkben mintha már tettünk volna említést eme dicsőséges írói indulásunkról, bocsássa meg nekünk az Olvasó újbóli föllemegetését. Próbálja megérteni, hogy az “eset” valóban tartós nyomott hagyott az író érzékeny lelkében. Hiszen volt a

dologban valami kiszámíthatatlan: mert ki biztosíthatta, hogy egy végzetes pillanatban odahaza őgyelege nem épp embereddel "futsz össze"? Épp amikor "olyan" állapotban találok. S amikor a közeletekben kettőtökön kívül egy lélek se lesz, csak a sejtelmes holdvilág. És a holdvilágon megvillanó bicskapenge. Elég csak rágondolni...

Ám a "leszámlási" szándék és a "komoly" fenyegetések óta (mert fenyegetések hírért jó néhányszor eljuttatták hozzánk, talán hogy tartósan megrögződjön emlékezetünkben, idegrendszerünkben) évtizedek teltek el, és az idő bizony most is megtette jótékony, gyógyító hatását: ahogy múltak az évek, bennünk a szorongás úgy oldódott.

Olyannyira, hogy jó ideje már a kiskocsmák küszöbét átlépve se föltétlenül villan át rajtunk: esetleg emberünk is ott ülhet valamelyik asztalnál! No és ha ott ülne? Talán már meg se ismernénk egymást. És ha megismernénk?

... A főtebb említett köz- és általunk is kedvelt nyugdíjasotthon söntésében ácsorgunk, ahonnan jó rálátás nyílik a "klubterem" asztalaira, amelyeknél leginkább kártyacsaták folynak. Most csak egyetlenegnél, a terem végén, egy sarokasztalnál. Egyéb szórakozás híján – üres a söntés eleje, nem érkeztek még meg a gyerekkori cimborák – pohárral a kezünkben megindulunk a kártyázók asztala felé, kibicelni. Aki mögött megállunk – háttal ül a teremnek, így a söntés elöl se láthatjuk az arcát – egy idős, keskeny vállú, ősz hajú férfi, ilyen sűrű, makacs ősz haja volt keresztapámnak is, s ilyen csontos, keskeny válla; szabad kezünk, a tenyerünk már az idős férfi vállát érinti, megpihen rajta, bizalmasan, gyöngéden, mintegy üdvözlésképpen meg is szorítja az egy egész élet terhére magán cipelő vén csontokat, midőn a váll tulajdonosa lassan, nyugodtan fölemeli, s hátrafordítja a fejét, a tekintetében szelíd kíváncsiság, hogy vajon kié lehet ez a testvéri érintés, aztán, hogy ezt tudomásul veszi, nyugodtan, mintha mi sem történt volna, visszafordítja ősz fejét az asztal, a kártya fölé – bennünk egy pillanatra megáll a verő. Szó nélkül levesszük a kezünket az idős férfi válláról (meglepetésünkben különben sem tudnánk megszólalni), sarkon fordulunk, s visszaoldalunk a söntésbe. Ő volt, az egykori "bicskás". Akkor még nem gondoltam, hogy hamarosan újra találkozni fogunk.

*

Nemcsak "hallható", "látható" is a menekülés jelenléte a faluban. Számuk csupán Bácskában meghaladja a második világháború után az egész Vajdaság területére betelepítettek számát. Nem csoda, hogy jutott belőlük Kishegyesre is. Nyomukban a házak ablakaiban megjelentek a szerb nyelvű hirdetések. Már azon házak ablakaiban, amelyekben ideiglenes vagy állandó otthonra találtak. A faluban több mint kétszáz ház eladó, azt hihetnénk, e házak áruba bocsátóinak kapóra jöttek a menekültek, mégsem ez a helyzet. Sehol se találkoztam ilyen hirdetésekkel ezeknek a házaknak az ablakaiban: KUC 'A NA PRODAJU. Bizalmatlanok lennének a jövevények iránt? Pedig, állítólag, van márkájuk. A házaikat kínálók szeretnék, ha ezeket helybeliek vennék meg, vagy ha vidékiek, akkor is magyarok. Ez alighanem valamiféle hallgatóságos ellenállás; a falu keletkezése óta egynemzetiségű volt, a lakosság, úgy látszik, ehhez továbbra is ösztönösen ragaszkodik. Persze a "vendégekkel" szemben nem követ el semmit, olyasmiről, hogy valamiben is bojkottálták volna őket, nem hallottam. Tudják, hogy meg kell őket túrniük maguk között, el kell őket viselniük. Sőt, azt is tudják, hogy elsősorban a menekültek vannak "idehaza". Az őslakosokat esetleg elűzhetik otthonaikból (ha a faluban nem is, másutt volt már rá példa!), az új lakókat innen senki el nem űzheti. Ez az állapot meghatározza a helybeliek viselkedését. Sunyítanak. Várnak. Hallgatnak. Nem valamiféle bosszúra, azt várják, abban reménykednek, hogy a dolgok végül is rendeződni fognak. A javukra? Nem. Csak úgy. Általában. Valójában maguk se tudják, hogyan.

Azt már látják, hogy a menekült családok gyermekei számára az iskolában szerb tagozatot nyitottak, de nem ezen lepődtek meg, hanem azon szisszentek föl, hogy erre az új tagozatra néhány közülük való szülő is beíratta a gyermekét. Tehát...

Mióta falu a falu, itt mindig magyar iskola működött, kivétel csupán a királyi Jugoszláviában történt, amikor is a nevük után szláv eredetűnek hitt gyerekeket szerb iskolába terelték. Jómagam, a nevemnek köszönhetően, magyarba járhattam. A harmadik és a negyedik osztályban már velünk is kezdték megismertetni a szerb nyelvet. Egy olyan tanító által, aki valahonnan a Dunántúlról származott, s az impériumváltozás után ittrekedt. Annyit tudott, tudhatott szerbül, mint a diákjai, akik szerb szót életükben az ő ajkáról halottak először. Két új tantárggyal ismerkedtünk, a zemljopisszal (földrajz) és az istorijával (történelemmel). Természetesen nem a magyarok történelmével. Mondatokat, oldalakat magoltunk be a tankönyvekből, amiből egy kukkot sem értettünk. Máig fújom: "Josip Juraj Štrosmajer bio je srpski vladar." Persze hogy Štrosmajer sohasem volt szerb uralkodó. Mit sem számított! Az volt a fontos, hogy fújuk a leckét egy számunkra teljesen idegen, ismeretlen nyelven. "Su-á, pu-á, mu-nu-lu-futu-pú!" Egyik társunk így fűtta az ábécét. Mégse rokkantunk bele. S mert az egész osztály ugyanabban a "pácban" volt tanítóstul, még mulattunk is önmagunk nyomorúságán.

Hogyan zajlott a betűkkel és a számjegyekkel való ismerkedés a "lenti iskolában", azaz a központiban, ahová a Czékus, Kovalcsik, Gálik és egyéb "szláv hangzású" gyereket kényszerítették, s ahol rögtön az első osztály első órájától kezdve az államnyelven folyt a tanítás? Nincs róla tudomásom. Jóllehet a mi utcánkából is járt oda cimborá, erről a dologról nem esett köztünk szó, hiszen akkor még az iskoláért egyikünk se rajongott túlságosan, nyugős kötelességnek éreztük mindnyájan, a magyar iskolába járók éppúgy, mint a szerbbe járók. Az iskola ilyen, annak ilyennek kell lennie, süllyedt volna el, aki az egészet kitalálta! Számunkra egyetlen fontos és izgalmas dolog volt, hogy az utcában lakhattunk, hogy a különböző iskolába való járás ellenére mindennap találkozhattunk, bandába verődhattunk, hogy minden szülői szigor és királyi kényszer dacára szabadok voltunk, boldogok, anélkül hogy ezt fölfogtuk volna. Az iskolából hazahozott "körmösök" paraszát lefűjtük ujjaink begyéről, s gyúrtuk a sarat, éltük a gyerekek külön, titkokkal s ártatlan gonoszágokkal teli világát.

* részletek

Bogdán László

Átiratok múzeuma

Visszatérő álmom: lovon menekülök

*Kitart az éj, ó, meg nem értheted!...
Kidől alólam mindjárt hátasom,
egyre közelebb, hátam mögül hallik
ötven esztendő patadobaja.
Kardcsörgés kockázik
félelmeimmel.
Előlem merre? Van-e menedék?
Az út is elfogy. Zihál a lovam.
Fogadó sincsen. Uralg a setét.
Sehol egy fa. Eltűntek a falak.
Senki sehol, csak vad üldözőim
tőre és szemfehérje villog.
Szél kél.*

*Átfúj vízmosáson, álmon,
verssoron,
régi nyarakon, szerelmeken.
Hova, merre hát önmagunk elől?
Kiút sincsen már. Barbár látomás
zárul körém és végképp foglyul ejt
felélt esztendők rekedt röhögése.
Mintha iszáokban egy kamra falán
zörögnének a jóisten diói.
Betemetett kút kávján vödör.
Holdbéli tájon, képzelgéseim
útvesztőjében merre futhatok?
Egy szál karddal a démonaim ellen.*

*Lovam összerogy. Szétfolyik a kard.
Ötven év ámyai fognak körül.
Meg nem értheted, ó, kitart az éj!...*

1998. március 4.

A sörhajóhadnagy balladája

- ajándékdal Jack Cole könyvébe -

*Mélabúsan jelentem,
adieu! apócák, vége!
Vár a missouri weekend –
utolsók menedéke.
Az éveken áttörünk.
Maradt elég irányunk.
Süllyed a sörhajó is.
A fedélzeten állunk.*

*Szél járja esztendőink,
tájfura sose tellett.
Mi mindég szomjan
haltunk
a forrás vize mellett.
Törött tüköryaraktól
járnak vissza a lányok.
Süllyed a sörhajó is.
A disszidens sirályok.*

*is elhagyják e helyet.
A tettes se jön vissza.
Velünk pár vagány, lüke
pasasér, kékharisnya,*

– elégia ez, törött! –
mind, mint mi, kelekótya.
Süllyed a sörhajó is.
Meg-megszakad a nóta.

Itt állunk tettere készen.
Pereg a némafilm is.
Szívünkben nyughatatlan
pulzál, remeg a fétis.
A sötétségnek dobva
tegnap fiatal arcunk.
Süllyed a sörhajó is.
Kitartunk és elalszunk.

Hát itten voltunk otthon.
Búcsú helyett a (z)űrbe
lőnek hamarosan ki.
Szürke lesz minden,
szürke!
De addig is!... Én, Boogie,
legalulírott Flint Joe –
Süllyed a sörhajó is.
Kerül pár dolcsi mindzsó,

de ha nem, az is annyi –
Pokolsár. Malomárok.
Filmünk önmagát írja.
Csak Poe hollója károg.
Míg ő is nem emigrál.
Cementlapok se várják.
Süllyed a sörhajó is.
Sumérok, sémik, árják.

1998. március 23.

Elrontott márciusi köröcskéző leányának

Gyere Zsögödre, Zsófusz.
Ott vár rád három mókus,
kilenc szarvasbogár,
La Fontaine és Aesopus.
Moha bácsi is rád vár,
s ötvenegy kiló kókusz.
Gyere Zsögödre Zsófusz.
Ott vár rád három mókus,
őzek, források, lótusz,
tizenkilenc virágszál
öröme lassan átjár.
Táncol a három mókus.
Gyere Zsögödre, Zsófusz.

Javított márciusi köröcskéző leányának

Gyere Zsögödre, Zsófusz.
Itt egyszer boldog voltál.
Rád figyeltek, ha szóltál.
La Fontaine és Aesopus.
Ötvenegy kiló kókusz,
Moha bácsi is rád vár.
Gyere Zsögödre, Zsófusz.
Itt egyszer boldog voltál.
Őzek, források, lótusz,
tizenkilenc virágszál
öröme lassan átjár.
Táncol a három mókus.
Gyere Zsögödre, Zsófusz.

1998. március 24.

A szél

A Corvinákon szél fúj át,
átkél sorsokon, versen,
püNKöSDI szél jár át meg át,
átzúdul utcán, kerten.
Lehet, hogy ez az éden?

Didereghet tört arcunk
a szó- és sorközökben.
Ha végül is kipurcanunk,
túl vízmosáson, kételyen
nem emel fel az Isten.

Mégis dicséjjük, elvtelen,
harsányan, szakadatlan.
Szívünk felé a félelem,
lopakszik, sunyin, nesztelen,
tizenkilenc alakban.

A Corvinákban szél lapoz,
szétzilálja a verset,
tétován, lassúdan motoz,
bóklászó ló, elveszett,
riadt, pityergő gyermek.

1998. május 23.

Lőrincz György középkorú székelyudvarhelyi államhivatalnok és beszélyíró levele Balogh Máriához

ad notam Dankó Pista

Írom a levelem Balogh Máriához!... Íródik a levél.
Egyszer az arcunk is elkészül. A levél is megíródik.
Éveink, mint a játékkockák szétgurulnak. A céda szó
idegen tükrökben illeg. Tétován csápolunk magunk körül,
mi akik itt maradtunk. A közöny, a mélabú, az unalom
hínárja, akárha háló tekeredik körénk. Már nincsen
visszalépés.
Nincs visszaút! Akárha üldözött betyárok, égettük föl
magunk mögött a nádast. Az országutak kérdőjelei
előttünk kanyarognak. Víztükrön billegünk lyukas
lélekvesztőnkben. A bözödújfalusi templom keresztje
figyelmeztetően felmagaslik. Mi jöhet még?....
A szentélyben halak úszkálnak. Harangoz Atlantisz a
mélyben.
Megképződik Bözödi szelleme is. "Ne félj – mondja tagoltan
–,
ők féljenek!..." A ragyogásban lassúdan süllyedve
egyedül vagyunk ugyan, de nem félünk. Lélekvesztőnk
megbillen,
s mint kivégzés előtt a fogoly, utolszor nézünk az égre,
majd kérünk egy mobiltelefont – ez már a fojtogató,
elhülyült ezredvég! – , akárha az olasz reklámon,
az erőd udvarán ama elítélt... És végtelen purpartlé kezdődik,
valakivel, a személy nem fontos. (Neveket, csak az
illetékes ügyosztályon.) A kivégzőosztag mindenestre
szétesik. Szétgurulnak a katonák, alvó tekebabuk.
Egymásra dőlnek mint a fiatal költők, mialatt én
üveg veresborba fogózza – egrí bikavér! – perkeltet
főztem a konyhában, és ők sietve lőtték be maguk,
meg se várva a végeredményt. Hát ezeknek főzünk.
Ezeknek?
"Una telefonata alungo la vita!" Akárhogy is.
Hát így élünk valahogy Erdélyben, kedves Mária.

Egy csomag Kent tizenötezer lej (is lehet!), jó, hogy lehet kapni. Igen, pörget az infláció. Körhintán ülünk, az életünk forog. Elforog. A kurva élet! Valahol egy szikrázó hőmezőn baktatok, nem, inkább kutyagolok a ragyogásban, álmomban, mint Kormos számara, keresztel hátam szórén. Igen, a nem is létező nyolcvankilences terroristák egyike vett célba, ha nem a másika. Lapockáim között inog a szálkereszt. Eco: a levél íródik, kedves Mária. A dolgok zajlanak. Magamról mit is mondhatnék? "Felszínen tartom magam. Élek!"

Egy-kettő, hallom állandóan. Bal-jobb! Ennyi most legyen elég. Ennyi elég is. Ennyi is sok. Egy másik álmomban, valahol az Új-Hebridákon, egy biliárdasztalon fekvő csokoládébarna színű nimfa hasáról nyalom a vaníliafagyaltot, amit szívből utálok. De mit tehetnék egyebet? Mit is nyalhatnék? "Pofa sújba!" – rivall rám egy harmadik álomban a reklámerőd udvaráról átszökő Őr és puskatussal mellbevág. Olyan gyönyörű ez a mi egész kibaszott, rohadt életünk itten Erdélyben, kedves Mária. A havasok, a borvizek, a fenyők. Benedek Elek, Nyíró, Tamási... Az álmaink. Hát nem olyan az egész, mint egy képeskönyv? Leporellószerűen nyílnak egymásba életeink, éveink, álmaink. Hát ez van, kedves Mária. C est la vie!... Búcsúzóul – összegezés ez is, természetesen, de még nem búcsú! – csak csatlakozhatok (divat volt mifelénk állandóan az előttünk szólóhoz csatlakozni!) a háztömbfelügyelőség tegnapi alelnökének jelentéséhez "A kanális fedelét még nem sikerült felemelni, de rajta állunk!..." És körülöttünk rothad a szülőföld, döglődő gyárak füstjébe kábul a Tündérbert. S már nincs megállás!...

1998. október 10.

Kovács András Ferenc

(Saltus Hungaricus)

Magyarságnak nagyot ugor
Az ára!
Mind több mászkál őszi ugor–
Kafára:
Hivatkozik Nemzetre meg
Hazára,
Holott bármit forgat saját
Hasznára.

Magyarságnak nincs határa,
Csak ára!
Heveny álmok hergelhetnek
Csatára:
Nosza, földik, kapjunk bőven
Kaszára!
Ki mást kurjant, nem is magyar –
Kazár a'!

Magyarságnak nagy a kára
S az ára!
Lelke csattog, mint csizmának
A szára:
Átkot mond az illen-ollan
Gazára,
S nem engedi kaczagányát
Lazára!

Magyarságnak nincs határa,
Csak ára!
Áltathatják, vakíthatják
Magára,
Bár bizonynal megtanulhat-
Ta mára:
Mint feszítik bőrit egy kap-
Tafára.

Magyarságnak nagyot ugor
Az ára!
Nemzetes légy, mássz az ugor-
Kafára!
Fönről aztán rákaphatsz a
Hazára,
Mint kopó a hatalom vad
Szagára!

(Pótitál)

Lefelé megy sorsban a csönd.
Jót iszom.
Húzzák mások több haszonnal,
Mordizom!
Lelkendezni sincs erényem –
Hallgatok.
Túlbuzogni, fölnyomulni
Balga fog.

Mind harsog, hogy így meg úgy a
Pátria –

Egyre megy már, csak viruljon
Putrija!
Finnyásabbja finoman rág,
S fanyalog –
Acsarkodni akad elég
Magyar ok.

Egy ezredév, meghitvallom
Magyarán,
Sok hagymázos agyrémeket
Hagya rám!
Áldumással más köti az
Alkut, ó –
Lettem álmot, s nem államot
Alkotó...

Korom alján meggyűl s megül
A seprő:
Bank bánt játszik bármely mellék-
Szereplő!
Magyaroznak s magyaráznak
Elvileg:

Anyagilag, s főleg anyany-
Elvileg!
Magyar poét mit tehet? Túl
Völkisch ő,
S túl urbánus, hisz olykor tán
Költ is, ó!
S kutyálkodván hírlí Vörös-
Martynak:
"Tört gerincek, tépett szájak,
Mart inak!

Néhány vakkan, többi sutban
Sanyarog –
Vicsordulnak, mert mindenkik
Magyarok!
Cífra hév ráz, undor, fanyar
Unalom –

Heverünk még a nagy magyar
Ugaron!
Sűrűsödik sorsban a csönd.
Jól teszi.
Fogy a szózat, s gyarapodnak
Váteszi...
Csalogányim s pacsirtáim
Hallgatom –
Szánalom szánt, töri lelki
Parlagom.

Dobozi Eszter

Mesternő és hangszere

Gerhátné Papp Rita művésznőnek

I.

*Középtől a peremig
míg eljutott, bányamély
súlyával volt roskatag,
egyet biccent a fej,
mint akinek mindegy már,
mi jön. A taps, a bravó
felkarcolta a bűvös
homlokot, s tartóztatta,
mi bentől áradt, tolult,
s – még jókor – elnyelte őt
színpalak mögött az éj.*

II.

*Tört szárny, zúzott pikkelyek...
néztek – kialvó szemek –
befelé, amíg vonta
pici tollas-lény-magát,
egy perce még összefolyt
a nagy sötét madárral,
legenda-messzeségből
ki jött vala. Ősanya.
És oly egyek voltak ők:
nővér s égi vőlegény –
ásatag klostromokból
így tör elő a láz, hogy
egybevon valót, s mi csak
lehet. Erők dúltak itt,
s csitultak el, valaki
– mint mikor – távol vizek
felett lebeg vala, és
időtlen elidőz.*

Zelei Miklós

Átkelés *

Fölülről látunk egy háromszoros-négyszeres, hosszú, összegabalyodott sort, közepén egy híddal, amely alatt azonban nincs folyó.

A parton őrtornyok, többnyire üresek. Drótkerítés, betonrások oszlopok, vaskorlátok, rohadó kábelek. A kiszáradt meder annyira teli van szeméttel, hogy azt hihetjük, egy szemétfolyam hídján torlódtak össze a járművek, az emberek, az egyenruhások. Elhagyott, szétszedett kocsik, az aljuk teli használt klotyópapírral, ülések, rongyok, szétlapított marmonkannák, műanyagedények, újságok. Lanyhán borzolja őket a szél, patkány, kóbor kutya kutat valami ehető után. Hatalmas táblákon magyarul, angolul, oroszul, ukránul, románul, szlovákul, németül, csehül van kiírva: "Isten hozta" "Viszontlátásra!" Egymással szemben a vámházak: a híd, és a hídfők előtti térség a senki földje. A határvonal jogilag a szemétfolyam közepén húzódik. Magas, fehér kőoszlop a jel, a hegyében bádogtábla, rajta piros keretben a soknyelvű felirat: "Stop! Államhatár. A túlsó parton kikötni tilos!" A tábla másik oldalán ugyanez a felirat virít. A szemben várakozó sorokat sorompórendszer szeleteli fel. Sok sorompó van, mindegyik le van engedve, és mindegyiket géppisztolyos katona őrzi. Egy-egy sorompó ormótlan lakattal még külön is le van zárva, a katona ujján pörög a lakatkulcs. Elmegy mellette egy bajszos meg egy kopasz alak.

Bajszos:

Nézd, a hatalmas tányérsapkát hátratólja, mintha az altiszti avatáson az eget csapták volna a fejébe.

Kopasz:

A nap meg a címer neki.

A keskeny út mellett daganatokba gyűlik a sor. Ezek a daganatok betonalapzatú vaskerítéssel kerített udvarok, úgynevezett milíciaketrecek, ismeretlen okból a katonák ide terelik a határra érkezett járművek egy részét. A milíciaketrecekben több napos a várakozás, az egyikben személyautók, a másikban kamionok, a harmadikban teherautók, a következőben összeviszsa. Széles, vaskeretes csirkedrótkapuk csukódnak ezekre az udvarokra, azokon is a gyerekefj nagyságú lakat. A kapuk fölött bádogbetűkkel ugyancsak több nyelven: "Milíciaketrec nr. 1." "Milíciaketrec nr. 2." "Milíciaketrec nr. 3." "Milíciaketrec nr. 4." A Milíciaketrecek közepén nyurga villanypóznák hegyében pléhkurvák – vastag, lógó drótok vezetnek hozzájuk. Az autók közt letáborozott emberek, pokrócra kirakott étel-ital körül ülnek, turistagázzal főznek, mások csak isznak, alszanak. A ketrec kerítésének tövében egy bokor mögött a bajszos és a kopasz guggol letolt nadrággal, a kezükben Népszabadság.

Bajszos:

Látod mi van itt.

Kopasz:

Hát igen.

Bajszos:

Ezekkel, apám, nem lehet mit csinálni. A lelkedet kipakolhatod elébük, hiába! Igénytelenek, kulturálatlanok maradnak örökre.

Kopasz, nagyokat nyög:

Bazmeg, örökké szorulásom van, ha utazok.

Női hang:

Mi lesz már, fiúk? Még sokat kell várni?

Kopasz:

Rádadásul siettet. Teljesen elment az ingerem. Olyan dugulásom lesz, hogy a végén bélcsavarodást kapok.

Bajszos:

Nyomjad, bazmeg, hogy minél hamarabb szabaduljunk innen. Nézd meg, az oroszok, a tótok, a szőröstalpúak, az ukránok, a cselákok nyomait. Ők szarnak össze mindent.

Kopasz:

Hogy lépni se lehet.

A sorompók sorban egymás után villámgyorsan emelkednek föl, katonák rohangásznak idegesen, kulcsokkal hadonásznak.

Katonák:

Utat! Félre! Davaj! Gyerünk! Bisztro, bisztro!

Oszvobogyítje puty! Nyomás! Nazád, nazád! Precs z ceszty! Hybaj, hybaj, bezs do picsi! Túnés! Zmiznyi!

Fekete Mercedes tör előre a sorok között, a tetején, a motorházon, hátul a csomagtartón és bent a műszerfal tetején is kék villogó forog, időnként sziréna visít fel, a sofőr feje kilóg az ablakon, a jobb oldali ablakban pedig egy kar hadonászik piros tárcsával. A hátsó ülésen égszínkék, aranyújtásos egyenruhában, rezzenéstelen arccal terül el egy figura, nem néz sehova, váll-lapjain diónyi aranycsillagok, a gallériján tölgyfalombok, a karján is széles aranycsávok, lába az ülésen, a nadrágja szárán széles, piros csík. A katonák mindenütt megmerevednek, tisztelegnek, ahol a villogó autó elhalad. Mögötte két leponyvázott teherautó gurul, mindkettőt egy-egy kigyúrt, kopaszra nyírt, karkötős, fehéringes alak vezet, mellettük egy-egy rájuk tökéletesen hasonló krapek könyököl a lehúzott ablakban. A várakozó kiscsempészek értékeli a láttottakat.

Matróztrikós:

Így kell ezt csinálni, vszjo. Amit ezek itt átvittek, azt én egész életemben nem tudom áthordani. A kurva anyjukat.

Öltönyös:

Már minden a maffiáé, nekünk, rendes embereknek semmi nem fog maradni a végén. A maffia viszi a jó árut, amit mi csempészünk, azért meg adót szed tőlünk. A család otthon várná a pénzt, de a katonáknak, a fináncoknak is fizetünk kell, hogy nyugodtan dolgozhassunk.

Bőszoknyás:

Sztrájk!

Öltönyös:

Job tvoj maty.

Overallos:

Mi pénzt megérhet az, amit itt az orrunk előtt elvittek, mi meg gürizhetünk, semmiért. Reggel hétre ki a határra, cikázni a szoljarkával oda-vissza egész nap, este haza, és másnap előlről. Én mondom, már meg se éri.

Kirgiz:

Akkor ne csináld. Tegnap ezer forintra büntetett meg a rendőr. Minden nap elszedik a pénz egy részét, hogy alig van már haszon a cikázáson. Megállít a rendőr, ellenőrzés. Hát ellenőrizz, baszod. Odaadom a jogosítványt, az útlevelet, a forgalmi, nézegeti, azt mondja, mutassak egy orvosi igazolást, hogy alkalmas vagyok autóvezetésre. Na bazmeg, hát ott a jogosítvány, aki nem alkalmas, annak nincs jogsija. Ezer forint, azt mondja, vagy mutatok igazolást, vagy ezer forint. Itt az ezer forint, csak hagyjál menni.

Bőszoknyás:

Engedj, hamarabb szabadulsz.

Kirgiz:

De nyugtát is kérek, mondom neki. Erre már ideges lett, és a kezembe nyomta a szelvényt, hogy tilos parkolásért ezer forint bírság. Nekem ne ilyet adjál, hanem olyat, hogy nem volt orvosi igazolásom. Akkor megyünk befele az órsre, és majd másnap délben elenged. Na vidd a pénzt!

Egy hátul ácsorgó Skodában hárman ülnek, férj, feleség, meg a feleség apja. A papa meghalt útközben, megpróbálják hazacsempészni, mert a szállítás drága. A papa hátul hever, a férj kiszáll a volán mögül, odamegy hozzá, és igazgatja.

Férj:

Ne csúszkáljon már, papa, az istenit magának, még holtában se tud nyugton maradni. Azt mondtam, hogy így üljön, aludjon, maga meg örökké előrecsúszik, még a svájci is legyün a fejrül. Legalább hagyja, hogy visszahúzzam.

Feleség:

Megver az isten, ha így beszélsz apámmal.

Férj:

Megvert az már veled is. Hát hogy lehet ilyet csinálni?! Magunkka' visszük az apádat, és akkor megdöglik itt nekünk. Jól kibaszott velünk, papa, hallja-e?

Feleség:

Akkó' is az apám! Nem beszélhetsz így vele.

Férj:

Úgyse hallja. Ó, édes istenem, bár csak hallaná!

Hangya és Becherovka bámulja őket.

Becherovka:

Az a szerencsétlen öreg itt fog elpatkolni.

Hangya:

Nem csodálnám.

Becherovka:

Nálunk van gyógyszer, megkérdezem őket, hátha tudunk segíteni.

Feleség:

Akkó' se tehet róla, hogy meghalt.

Férj:

Hogy a fenébe ne tehetne! Mindig ilyen volt. Akkó' élt,

amikó' nem kellett volna, és akkó' halt meg, amikó' még élni kellett volna. Legalább két kilométert, papa. Ennyit nem tudott értünk megtenni?

Becherovka:

Mi baja a bácsinak?

Férj:

Semmi.

Behcerovka:

Mert van orvosságunk.

Férj:

Szedje be! Osz után majd megmondom, hova üsse az orrát. Jó van na, papa, csak maradjon így, ne nagyon dobálja magát, és megyünk. Hazai földben fog nyugodni, ne féjjen, csak segít rajtunk az Isten. Mind ementek szarni, most megpróbálhatjuk, megint előrejussunk egy darabot.

Égszínkékre mázolt fakarusz tör előre, állandó helyére, a vámbódé melletti fa alá igyekeznek. A tetején sárga villogó, és egy mikrofon, amelyből Beethoven Örömdója árad. Ötven-ötvenöt éves nő vezeti, csapzottan őszülő haja magasra kontyolva a feje búbján, olcsó, csontkeretes szemüveget hord, a hatvanas évek vastag anyagból varrt kiskosztümjét viseli, fehér blúza a nyakán magasan gombolt, a fodros mandzsetták kibuggyannak a kosztümkabátka ujjai alól.

Kirgiz:

Szláva bogu, megjött.

Bószoknyás:

Itt a Sárika néni. Végre! Már azt hittem, hogy kirepedek.

Overallos:

Itt a felvásárló! Viszik az anyagot!

Az Örömdó hangjai alatt Sárika néni erőlködő, vékony mikrofonhangja:

Pika. Pika. Pika. Kedves régi és új vendégeim; Sárika néni mindenkit szeretettel köszönt a reménység szigetén. Itt van végre Sárika néni. Megjött a Pikabusz. Pika, a Pika, a Pika. Megjött Sárika néni, hozta a Pikabuszt! Megjött a Pikabusz, hozta Sárika néni. Kisfiúk, kislányok, itt a Pika, a Pika. Sárika néni nem hoz, hanem visz, mégis ő a megváltás nektek. Kisfiúk a baloldali ajtónál, kislányok jobbról, a Pika, a Pika, a Pika.

A Sárika néni melletti ülésen nagy kupacban a klotyópapír gurigák, fölvergött újságpapír. Odaér a fa alá, a Pikabusz lihegve megáll, oldalán a felirat: "Higiéniai Szervíz Bt.". Tömegek indulnak a Pikabuszhoz. Sárika néni kinyitja a "Férfiak" és a "Nők" jelzésű ajtót, lenyitja a lépcsőket, és a karjára akasztja a kosarat, amely tele klotyópapírral, meg újsággal.

Sárika néni:

Első osztályú kisfiúknak, kislányoknak rózsaszín habshelyem papír, aki második osztályon utazik, az is ugyanoda jut, friss hírekkel itt van nekik a napilap.

Kirgiz:

Első!

Overallos:

Második!

Sárika néni:

Le ne tapossátok egymást kisfiúk, kislányok. Két szelvény habshelyem rózsaszín papír.

Westermcsizmás:

Remélem, még nincs lepecsételve.

Sárika néni:

Ne disznólkodjatok, kisfiúk, kislányok, Sárika néni nem azért jön, hogy a disznóságaitokat hallgassa, hanem segíteni akar rajtatok.

Matróztrikós:

És a szart meg kinek adja el, vén boszorkány?

Sárika néni:

De mocskos pofád van, édes kisfiam, ahelyett, hogy örülnél neki, hogy részt veszel a természet nagy, szent körforgásában, és a rücskös, bibircsókös valagad jövő ilyenkor hamvas, piros földieperként mosolyog a világra. Tessék a papír, tessék, a hülye dumáddal olyan bűdöset csinál, amelyet az egész rakomány nem

tudna, ha mindet kifejnének neked ide a placra.

A halottas Skodában összeomolva ül a feleség, a férje megint a hátsó ajtónál igazgatja a papát, akinek arcát a villogó sárga fény teszi kísértetiesé.

Férj:

Papa, ne basszon ki velünk, ne büdösöggön má'.

Feleség:

Nem csoda ebben a hőségben.

Férj:

Te Irén, fogd be azt a lepcsés pofádat, temiattad van az egész. Papa, ha így büdösödik, a drogos kutya mingyá' kiszagujja, ne szórakozzon má' velünk.

A milíciaketrecekben megszólalnak a pléhkurvák:

Mikrofonhang:

Figyelem, figyelem! Vnyimányie! Az egyes számú milíciaketreceből a járművek át a négyesbe, a négyesből és a kettesből a kamionok az egyesbe, a háromasból minden jármű a négyesbe, figyelem, figyelem tizenkettes országúti szelvényben várakozók, figyelem, a járművekkel parkoljanak át a kettes és a hármasszámú milíciaketrecebe.

Kicsapódnak a milíciaketrecek kapui, a járművek bögetik a motort, sok gáz, kevés kuplung, mindent belep a füst, dugók, a katonák irányítják az autókat, de mindegyik másfelé megy, még nagyobb lesz a kavardás – az úton is, mert a tizenkettes szelvényből megpróbálnak előremenni a tizenegyesbe, vagy hátra a tizenháromasba, katonák fogják körül az autókat, és a kátyús szervízúton, akit tudnak, behajtanak a milíciaketrecebe. Közben az Örömóda és Sárrika néni hangja hallatszik.

* Részlet egy irodalmi forgatókönyvből

Karafiáth Orsolya

Szappan, mosópor

*Nincs illatom, hogy emlékeztessenem
elfeledett vagy idegen nőkre,
ám ha közel hajolna, akkor könnyen,
és kissé fanyarul fonnám körbe.
Közelségem szappan és mosópor.
Miért is ne gondolna rám?
Ottragadok sálon és kabáton,
mire észrevenné, már nem talál.*

*Csönd és kámfor. Szétárad, eltűnök.
Miért is ne gondolna rám?
Közelségem szappan és mosópor –
mint elképzelt parfümök:
alkony, hajnal, délután.
Nem tarthat távol magától.*

a lányról, aki reggel eltűnt az Elfeledett Művekben

Brautigan-nek

*végül elhagytam KITHALÁLomot
el a Pisztráng-patakot
és benne Margaret
áttetsző vonásait*

*egy távoli faluban élek
szép Pauline-ommal boldogan*

*kalyibám tiszta és rendes
a fal dinnyecukorból van
és asztalomon pisztráng-mécses
világítja be az estéket*

*görögdinnye édes levében
telik-múlik az életem
de néha a hűvös alkonyon
álmokon át
megint KITHALÁlomba érkezem*

*szél támad és ilyenkor
újra Margaretre gondolok
a lányra kinek lépteitől
hidam padlója mindig recsegett*

*arcát mint egykori szobáját
befalaznám magamba végre
kép legyen csak – elfeledett –*

Vigyázz, csalog

*Merész húzásnak tűnt lecsapni, így hát
megtette más. Kanaszta, strip-póker –
itt nincs helye hosszas fontolgatásnak.
Nekem römi és színre-szín való.*

*Ha fontos még, neked kell visszavágni,
nálam csak ismeretlen lap maradt.
Nemlétező formák, király, királynő –
ez is mind benne volt a pakliban.*

*Keressek új szabályokat, találjak
kockázatot a hallgatás mögött.
A reggel váljon néma passziánsszá,
és teljen tét nélkül a délután.*

*Most már nyugodtan lapjaimba láthatsz:
eztán nem osztok és nem osztozom.*

Hartay Csaba

Utcarészlet

*Egy alkalmatlan alkalom
Rejti szemérmesen
Nagy gyönyörű leveleit*

*Mosolyogva rázom fejem
Nem tehetem nem tehetem
És a csillagközi tánc
Le a szekérről
Szótlanul ballagni
A hűvös égöv
Elszenesedett ösvényein*

*A sarkon utcai lámpa
Rajta fényszűrő
Kérges kóc
Gallyakból gólyafészek*

*Egy ecset és egy páma
Az égbolt előtt nyitásra várva
Egy ágy keresztben az úton
Alatta elgurult bukósisak*

*Felemelek egy követ
Nekem szoborpark ez az
utcarészlet
Hol csatomafedélen át hallani
A mély bama csobogást*

*Százezer orr a fű között
Mozdul
Hullámoz a gyeper
Lélegzik a lélegzet
A szél és a reszketés
A bőség
A járdára folyt nyugalom
Tükörtelen foltjai*

Körönd

*Tücskök éje
Fekete testű távozás
Menekülés a sűrűből
Kátyúban botladozva
Egyre magasabban a lélegzet hője*

*Elszíneződött kesztyűk
Markolnak billegnek
Csuklóból szakított levelek*

*Korhadó fogsorok legmélyén
Elneveti magát a szű
Markomban az izgalom
Nyirkos kéréget morzsolom*

A kerékpáros csengője rikolt

*Milyen lehet egy törött végtag
Erőlen könyörgése?
Meddig tart az egyensúlytalanságból
Hasított bémulás?*

*Honnan a mérgezett szempillájú
álom?
Ma éjjel ezen a köröndön alszom*

Hogy sikerüljön a csend

Háy János

VIII. Károly, francia király

Károlynak lenni és királynak Franciaországban, maga volt az istencsapása. Mert egyik sem kerülhette el, még ha hetedik vagy nyolcadik is volt a sorban, hogy ne méricskéljék: Na, ez most Nagy Károlyhoz képest mennyivel kisebb. Lehetett valamelyest Károly hatalmas is akár, olyanná mint Nagy Károly sosem válhatott, mert a valahai elődöt az emlékezés mindig nagyobbá növelte a meglévőnél. Ekként aztán mondhatni szívetszorító, hogy a francia uralkodóház mindig megpróbálkozott egy-egy Károllyal, mintegy áldozatot küldve a történelmi időnek. Bár sokakban felmerült az is, hogy egy Lajos például nem azért hajtja-e Károly nevű fiát a trónra, hogy eztán a kicsinység reá háruljon, s az apa, mint Lajos, kivonhassa magát a Nagy Károllyal való összemérésből.

A nemkároly nevű királyok mindenesetre könnyebb helyzetben voltak, mint a Károlyok, ők bátran nevezhették magukat: Nagy Lajosnak, Nagy Péternek, Nagy Szulimánnak, Nagy Jánosnak, még akkor is, ha különben jelentéktelenek voltak. Mindez persze oda vezetett, hogy az uralkodók körében annyira elszaporodtak a nagyok, hogy inkább kezdett ez kicsit jelenteni, s néha egy-egy Nagylajos mellett sokkal hatalmasabbnak látszott mondjuk egy Kis Pipin. Külön zavaró volt, hogy gyakorta egészen mélyművésű királyokat is nagy jelzővel illettek. Végül úgy alakult, ha valaki azt mondta – főként a királyi család körében –: az én gyermekem már nagyfán, vagy nagyfiú, biztosak lehattunk abban, hogy kislányról és kislányról beszél.

A nemkároly királyok ekként megoldották a nagyság kérdését, ám a károlykirályoknak mindez nem mehetett ilyen egyszerűen. Örökösön ott volt a belső és külső elvárás, hogy Nagy Károlynál nagyobb uralkodók legyenek, mert a külszem számára csak ekkor látszódnak egy Károly valóban nagyok. De Első Károlyt fölülmúlni lehetetlenség volt, ezért aztán a jövőbeni károlyok azzal próbálkoztak, hogy egy-egy jellemvonással magasodjanak legalább fölébe. A második a sorban a Kopasz Károly nevet viselte. Ennek nagysága a fejtehetően rejlett, hogy a kobakján szokatlanul hatalmas pusztaság terebélyesedett. Őt követte a trónon Vastag Károly, aki a szélességben próbálta utolérni nevezetes elődjét, de a nagy kövérsége végül ügyetlenségig dagadt, aztán rendesen el is kergették a trónról, bár kicsit erős a kergették kifejezés, mert akkor már a hájasságtól pusztán vánszorogni tudott.

Vastag Károly után háromszáz évig nem mertek a franciák kísérletezni a Károly névvel. 1322-ben is csak azért került Károly nevű a trónra, mert V. Fülöp fiúörökös nélkül pusztult el, s kizárásos alapon öccsére szállt a trón, akit balszerencséjére Károlynak neveztek. Ő volt a negyedik a sorban, és a Szép nevet kapta, mert a szépségben próbált elődjéhez mérhető nagyságra szert tenni. Különben csak külsőleg volt szépek nevezhető, belül olyan volt a lelke, mint egy kihányt főzelék, mindenkit felakasztgatott, kivált, akinek pénze volt. Halála után Gonosz Károly, Navarra királya ácsingózott a trónra, de ő csak a négy és feledik Károly lehetett, hiszen királyságát a franciák sosem szentesítették.

Micsoda más világ volt még az. Ha valakit gonosznak neveztek, mindenki tudta, kiről volt szó. Hatodik Fülöp csak annyit mondott: Na, páholjuk el a Gonosz Károlyt – és mindenki tudta, ki ellen kell hadat viselni, s az egyirányú csapás elpusztította az ellenséget. Ha mindez ma történne, a mai Fülöp bizonyonnyal nagy vereséget szenvedne, mert ha parancsot adna kapitányának, hogy verjük tönkre a Gonosz Károlyt, az biz visszakérdezne: Melyiket. S ha pontosítás nélkül adná tovább katonáinak a parancsot, azok százfelé futnának a világ minden irányában. De kár ezen keseregnünk, menjünk tovább a számtanban.

Négy és feledik Károly után jött az ötödik: Okos Károly, aki az okosságban próbált szerencsét, de sikertelenül, bizonyítja ezt fia, aki Hatodikként került a károlytrónra és már csak a számozás különbözteti meg elődeitől, különben talán Őrült Károlynak lehetett volna nevezni, mert egészen fiatalon begolyózott, így aztán a francia népség azt gyanította, hogy fia Hetedik Károly nem is törvényes utód, lehetne őt Zabi Károlynak nevezni esetleg. Zabi Károlyt XI. Lajos követte a trónon, aki a tervezettnél korábban, 1483-ban halt meg, amikor fia, Károly még csak tizenhárom éves volt.

Habár gyermek volt, csúfságra, akár egy felnőtt. Háta púpos, lábai rövidek, testalkata gyenge. Minden rossz tulajdonsága megvolt hozzá, hogy ne kerülhessen a franciák trónjára. Mégis odakerült, méghozzá nyolcadikként a károlyok sorában. S mint testébe a csúfság, lelkébe a reménytelenség volt belevarva. Nem tudni, honnét vette az erőt, de míg gyámjai a hatalomért küzdöttek, a kis csúfság könyvekből magába szívta az uralkodás művészetét, s mikor az ellenek megfáradtak a küzdelemben, kész uralkodóként állt a nép elé. Szövetséget kötött és békét, foglyokat engedett szabadon, s ekként örök hívekhez jutott. Felbontotta eljegyzését Miksa császár húgával, Margittal és Bretagne-ba rohant, hogy elvegye Miksa császár jegyesét, Anna hercegnőt, akinek révén uralma alá került a tengerparti föld. Miksa persze nem bírta viselni a veszteséget, mármint nem a menyasszonyét, hanem a hozományát, és hadakozni akart volna, de senki nem állt mellé, kénytelen volt megbékélni, s mert saját felszabadult húgát nem vehette feleségül, gyorsan más mátká után kószolt. Teljessé vált a francia föld, akár megnyugodhatott volna Ká-

roly, ha valami belső vad erő nem akarta volna kilőni abból a reménytelenségből, amibe a Károlyokat fullasztotta a történelem. S a reménytelenségből való kijutás érzése nem más, mint az a reménytelenség, hogy kijut a reménytelenségből, hogy van egy reménytelenség, amit csak le kell gyűrtie és máris átjut a nemreménytelenség tájaira. Honnét is tudhatta volna, hogy Nagy Károlyt is csak az emlékezet rántotta ki a reménytelenségből, ő maga azonban, mint kis nyomorult pusztult és élt, foglyaként annak az időnek.

A kijutás, mint valami gyöngyös kapu épült a király szeme elé, egy tündökletes út, ami mögött szikráznak a napcsillámok, és sellők áztatják nyálukban a férfiakat. Nézett jobbra és balra, előre és hátra: mi mást láthatott volna, mint azt a déli csillogást, amit Itália világított felé, Velencét, a tenger királynőjét.

1494 tavaszán már ott állt a sereg élén és karját a déli vidékek felé fordította:

– Az ott, a miénk lesz!

Sarkantyúját belemélyesztette a dereskanca oldalába és nekiindult a Délnek.

– Nem az angolokat páholjuk el? – kérdezte az orleans-i herceg.

– De nem ám – válaszolta a király – nekünk Dél az élet, Észak a halál!

Hah – ennyit se bírt kinyögni az orleans-i herceg, neki már nem volt választása, hűségét esküdött a királynak, mikor az kihozta őt a börtönből, szóval nincs mese, a Dél az neki is az élet.

Mentek serényen egész seregestül. Az itáliai városok úgy heverték el előttük, mint fizetett szeretők. Alig értek oda, már a kapu nyílt is.

– Gyere jó megmentőnk – mondogatták a kapuszármak, és a király önfeledten kúszott a városok járataiba, még Róma is kaput tárt, s az Angyalvárba menekült pápa is hamar előkászálódott, hogy megbékéljen és szövetséget kössön a franciával.

De mit is keresett itt Károly – kérdezhetnénk, mikor őt más nem fűtötte, mint a tenger királynőjének megszerzése, hogyan keveredett ebbe a hatalmas városba, ahelyett, hogy a királynő sikátoraiban sikongatna? Miként változik meg egy szándék, vagy miként

mutatkozik a lentről egyenes járás fölülről kuszának, ki is válaszolhatná meg. Károly úgy érezte, ahhoz, hogy megszerezze a királynőt, először a tanácsosokat, a barátokat és rajongókat kell maga alá gyűrnie – talán válasznak látszik, talán nem, mindenesetre Károly még ekkor, Róma megszerzésekor se rohant vissza Velencébe, csak tovább nótázta magának: Dél az élet, Észak a halál, holott a Királynő már éppen északon hevert a háta megett.

Futott tovább, a csapat hadidalba kezdett: akik északon laknak, délnek mennek, akik délen, azok északra, Dél az élet, Észak a halál – nem sejteni miféle bűvös kór lepte meg őket, mentek a Nápolyi trón felé dalolva. Talán az orleans-i herceg, Lajos vette rá az uralkodót, hogy Nápolyt foglalja el, ahol a trón neki amúgy is járt rokonai alapon, vagy a király lett már oly mértékben romlott, hogy udvarhölgyet választott a királyasszony helyett – nem tudni.

A franciák danászása úszott a langymeleg napban: La Vie, La Vie –, hogy élet, élet, déli élet, dél az élet, halál, halál, északhalál. Önfeledt volt a menet, nem kúszott senkinek ki régi tanulmányai mögül a mondás: Nápolyt látni és meghalni. Kiszökni a történeti idő fogságából, a károlyok bilincsei közül – erre gondolt a király és vezette seregét egészen a trónig, ami süteményből volt, mint a mesékben, mézes lapocskákból összeragasztva. Az alattvalók, ha trónfosztást akartak, egyszerűen felették a széket, s a nápolyi királynak nem maradt hol ücsörögni. Mire újabb trónt sütöttek, a régi királyt elzavarták, hogy pihengessen arrébb, más városban egy fatuskón ülve. Olyan nevezetes volt ez a nápolyi alkotmány, hogy az egész világon híre ment, s bár a süteménytrónt nem tudták megvalósítani sehol sem, a ropogós ostya mindenütt kedvenc étel lett, s ha valaki alattvaló már rettent gyűlölte az ország urát, vásárolt a piacon magának egy rakás ostyát és bosszúból a hányásig felzabálta, vagy a gyermekeivel feletette. A nápolyi ma is minden királyellenesség szimbóluma; a zsarnokok rettegett étele. És persze arra se lehetett biztatni a szigurancát, hogy foglaljatok le és éljetez fel minden fellelhető nápolyit, mert az sem volt más, mint saját hatalmának megingatása, olyan mintha azt mondta volna: Gyertek, harapjatok belém.

Károly erre a frissenropogós trónra telepedett, s az édes sütemény oly nagyon fellágyította a fenekét, s a gerincsatornán keresztül az egész agyát, hogy végül teljesen megfeledkezett arról, kik is segítették ehhez az uralomhoz: ropogott ott a valagával, ropogott, osztogatta a zsíros állásokat a cimboráknak, azok meg fosztogatták a zsírt az állásokból, hogy már csak sovány girhes tehének maradtak, s a sovány girhes tehének meg elkezdtek bögni éhségükben, s hallották, hogy itt is, ott is bögnék a tehének: te is bögsz Milánó, te is bögsz Róma, te is bögsz Velence, bizony mind bögtek, persze Velence csak azért, nehogy kimaradjon. Na, ez a sok bögés lett végül a Károlyellenes szövetség.

Mire a király észbe kapott, a trónjának már hűlt morzsalékait sem találta, az utolsó falatot egy élelmes hangya cipelte a palota kövezetén, a feldühödött Károly arra még rátaposott, de több gonoszságot nem végezhetett, mert rögvest futnia kellett fölfelé északnak, amiről – mint tudjuk –, nem a legjobb irány.

Bizony-bizony a királynőnek lőttek, meg Itáliának is lőttek – rettent elkeseredett a púpos vesztés. Lajos, az orleans-i herceg meg sündörgött körülötte:

– Felséges Károlyom, adjuk vissza, tépjük őket széjjel. Ne hagyjuk őket saját bőrükben, öltöztessük át testüket kutyabundába...

Károly legyintett, s faképnél hagyta Lajost, Lajos meg állt ott a faképnél, ami a szenvedő Krisztust ábrázolta, nézte a megváltót, s közben hallja, hogy a király nagyokat viháncol az udvarhölgygel, nem Bretagne-i Annával, a királynővel, de nem ám, hanem egy kis udvarhölgygel. Ez az ő vége – súgta Lajos, s a királynak hamarosan valóban vége lett, ha még nem lett volna vége akkor, amikor megfogta a nápolyi városkaput.

Podmaniczky Szilárd

Elvetemült naplók (=.)

Ö

t fém: vas, réz, alumínium...

*

Pontban ötkor megálltam az áruház előtt. Vastag gumiköpenyt viseltem, gumisálat, gumicsizmát, gumiszáját, gumihajat és gumitestet. Egy acélhalmelű késsel levágtam a zsebem. A gumi elvált a gumitól, a két gumi elvált, illesztési sávok, recék és gumiholdak. Az áruház lépcsőjén lassan, ahogy a zongora gyalogol hatszáz fárenheit fokban, fölmentem. Guliver Abbado fogadott a bejáratnál, zöld orkánban tetőtől talpig részeg volt. A kenuját követelte, a nagy háromszárnyas kenuját, amivel együtt temetik, ha hal.

*

Te tépted le a tapétát, Peti?

A patád lepattant.

Kaptál egy antipontot.

Pótolhatatlan petét láttam támpontnak.

Meglepett.

Nem tudtam, mit tapintok.

Patent. Not patent?

Mért pont a talpponttal? Eltolt portugál petting, pótolhatatlanná tette a lantpótló platánt.

Tatám-tatám.

Emlékszem, amikor nagyapámnak az őshüllőről mondtam ezt-azt, már idős volt, keményen borsozta a levest, éreztem, nem szólt, testének minden nedvét ideadná egy lavórban, ha az őshüllő élne, és ő, aki volt, egyszerűen találkozhatna vele.

*

Ki-ki! (innen?, nojszen!).

*

Mondtam, hogy világít a lámpa, hogy milyen, hogy jár be, lépésről ide, lépésre, a fény, mondtam, egy fénysebességű háló, amiben nincs pók, terv se, csak ontja magából a villany a fényt, nincs benne pók, le se szedd, egy lepke kacifántos alagútja lesz.

*

Már ne sok inspirációt, így, tekerj bele, hogy jönne a sok dér a kiskutyára, hogy, de hogy, a túlfűtött dér, kis jeges faszentek, apróbbak egy pisztolyhüvelynél, apróbbak, milyen lesz?, molen rúzs, végig, kis kutyák, nagy derek, pannónia, hun, fátylat rá. Hull a hó. Túlságosan sokadszorra csinálja ugyanezt. Egyáltalán nem vagyok elragadtatva tőle.

*

A negédes pisztolypárbajban csokikat lónek egymásra a halott csacsik. Kis vastüdejük jégköpöként zihál, minden másodikra szalvétát dob a másik arcba. Lát is valamit meg nem is, saját türelmét érzi a lecsúszó papírfecni. Láthatatlan téglákból épül a ház, asszonyoknak nincs veszély: ma felépül, éjjel mi van? Nem látok semmit, hol a csacsi? Végtelen dolgukban a párkák egymásnak trikót kötnek, a trikó alatt fölcúsúzik két időtlen kezük, reggelinél ebédszünet, gömbölyű a gombháztestük, körbenyalja-körbejár az óra vaskos hüvelykujja, be is csalja idő előtt a bobcsapatot a próbaalagútba.

*

Bokros teendőim miatt jeget olvasztok az orrcimpáimban. Sietés közben lötyögnek, jele annak, hogy már a számon is folyhat, utat firkál a szintelen lé. Majd fönt a hegyen, ahogy befagy, megrázom techné hasam, s a fa alakú fenyesek fölött kisírt szemmel torkom szakadtából elbögöm magam.

*

Kétkarú emper vagyok én is, harmadik kezem hiánya nem hány el, nem megyek érte poklokat, nem viszkizek duci falóval, hogy kötné meg a szerződést isten és emper között, tagadjon le újabb kezet, de ami itt emperrel teedik, lásson isten saját machéban roncsviadalt, zrikorszakot, ahogy itt kell-adatik emper-gyurgyalag machéban begyurmásodni. Mért nem vitte ki a piacra? Cserélte volna szilvára, barackra, vitte volna el a szél. Peti, te vagy az? Vitte volna el a szél, akár mint labdát a láthatatlan pótkapus félelme felé.

*

Egyszer majd egy szép napon

a fejemet szétkapom

nem lesz benne köszönet

használd te is faszöveget

*

Minden óra húszkor, kezdődik a túsor, félkor jön a kikelet, háromnegyed: lenyeled, aztán minden ott van egészen.

*

Már biztosan lebontották a házat, ahol régen laktam. A ház alapjához fecskében imbolyogtam, damillánc a nyakamban, hegydarab a sík kezembem, óriási kő, a karomon puha bőr, szörmek nyoma semmi, egészen gyerekes lendület, ahogy a természetű cuppan a friss betonban. Ez volt az alap. Az alapon gumislaggal jártam, locsoltam a hőseges estén a friss betont. Körül rozsdás drótok, nem is tudom, minek. Jelzésem védelem. Az alap bejárható, észszerű rajzolata, szoba, még egy, fürdőszoba, spájz, kamra, nem tudtam, hol lesznek az ablakok. De nem is gondoltam rá, ott, az alapon. Már biztosan lebontották. Ha nem, tévedtem. De majd lebontják. Most vártam volna meg? Nem tudom, hogy fogok kinézni, mire lebontják az ablakom.

*

Kétkezü, kétlábú munkás vagyok. Ha nem lenne kezem, műgerjesztésű centrális merevedésekkel böködném a falra szögelt vízszintes klaviatúrát. A műegészen betöltött érzelmes szerepem.

Ha nem lenne lábam, nem tudtam volna lábujjhegyen megszökni a magtárból a fél zsák öregkukoricával, és akkor a repüléstörténet balfejzejtében zúgó lopakodó testötletét is egész másképp értem ma. Ma, amikor van kezem, lábam, és minden a múlté meg a jövőé együttvéve. Külön-külön: maszatolok.

*

A jobb szemem jobb sarka néha rezeg. A szemgolyón keletkező rezgés lassan akadozva a sarokba vonul, eláll. Nem látok rosszabbul, jobban se, csak nem tudom, mi ez. Természetű jelenség, amely tanyát vert nálam. Amott egy festő képein nem is tudom hány féle szembetegséget, süketséget, ízületi bántalmat lehetett megkülönböztetni. Emitt: egyet se. Persze, más-más decimumok, millimumok, centimumok, belejövök, kilomumok, és mégis, látok, cselekvéstani nonszenszek, nincs két különbség a képeken, ha van, idő, na persze, a színtatikát nem vermeli el a háromfázisú logikai csőd, a ha lehet, igen, akkor se.

*

Az éjjel álomban a párnám alatt motoztam, felébredtem és motoztam tovább, mintha valamit nagyon keresnék. Ahogy felébredtem, és ezt éreztem is, ébren vagyok, test test ellen, teljesen ébren, az álombeli keresés folytatódott, kerestem tovább a párnám alatt. Szép, sima vasalt lepedőt tapogattam, amit az ágytámla mögé begyűrve hagyok. A kezem sötét volt, éjszaka, lepkét csak ízéről érezni ilyenkor, tök sötét, mintha egy sztyepp, róna, gézengúz alföld, matahari dajkaálma vonult volna a párnám alá, ahol sehol. Egy csettintéssel feladtam a keresést, aludtam tovább, de amikor reggel felébredtem, eszembe jutott, s félig mintha a párnám alá nyúlnál, nyújtózkodtam egy jó nagyot.

*

Egész éjszaka köhögtem, alig aludtam valamit. A köhögésemre a hasfalam összerándult, s ha centiket is, mind jobban előrebiccentem. Vagy ha még centiket se, de állandóan biccentettem, egész éjszaka biccentettem, mint aki köhögése miatt annyira megveszett, hogy mindenbe beleegyeznek.

*

Nem hátráltatott sem részegség, sem józanság, minden erőmmel a földön feküdtem.

*

Anyai ágon a nagyapám lehetnék, apai ágon viszont a dédapám egyik fivére, aki amikor először hallott az ausztráliai partvidéken húzódo hatalmas korallszigetéről, megrázta a kisujját, azon át a kézfejét, és azt mondta, csontvázak, merő csontvázak, hajmeresztő ott élni, hajmeresztő, amíg a bányában fiteomlás pusztít el mindent, addig ott ebből földrózsák nőnek, hajmeresztő. Nem tudom, mi ebben a hajmeresztő, talán a megrázott ujjpercei, ahogy átvonult rajtuk minden idő, és megérezte bennük a szigeteket.

*

Keserű volt az édes, az édes keserű, se köpni, se nyelni nem tudtam, nem mondtam és nem hallgattam, korgott a gyomrom, de nem voltam éhes, fáztam és izdadtam, áztam és száradtam, lángoltam és locsoltam, egy helyben mocoogtam, kiújultam és megszűntem, rákaptam és leszoktam, megfogtam és elengedtem, elhúzódtam meg belementem, de minek, mintha mogyorós csokin zörögne a sárga, finom piskótatekercs, aminek a tésztaját egy nagyon gyors madár tojásából készítik, s a liszten dolgozó malomkövek soha nem érnek egymáshoz. Sőt, a malomban dolgozó váltás molnárok se ismerik egymást, s én magamra se, keserű volt az édes, mi ez, mintha nem lehetne lángszórával kezelni a képernyőt, hogy a pasztörözés, tehéntej híján is, de lefolyjon.

*

Egy csikót tartottam a hónom alatt, egészen kis csikót. Nem szorítottam, csak tartottam, amíg a többiek tűvé tették a lakást, hogy a sakkparti lemenjen alaphelyzetből. De alaphelyzetből már nem ment le, mert a csikó a hónom alatt dekkolt, kis fekete csikó. Akkor a fekete bábokkal játszó a csikó helyére berakott egy követ, de mert idegesítette, hamarosan leüttette, és eldobta a francba. Innen, a kő nélkül szép nyerni, gondolta. Teljesen fölöslegesen.

*

A nagy csöndben eltört a kezem. Akkorát reccsent, mint egy faág. Én se értettem, mert csak álltam ott, nem piszkáltam semmit. Reccsent és eltört. Biztos volt valami előzmény, mondták. Semmi, mondtam, csak eltört, zsupsz, van ilyen. Így nem törik az ember keze, mondták. De, de, mondtam szigorúan, ez így törik. Nyilván már régebben elrepedt, csak most lett fölrakva a koronára az í. A

faterod, mondtam. A faterod lett fölrakva az í-re. A maradék kezemmel jól védekeztem, tőkön-paszulyon át, de gyorsan lenyomtak, bazi nagy térdeikkel fölöslegesen léptek a mellkasomba, úgy se moccantam már, feküdtem, jól megpofoztak, de mindhiába, ha már egyszer fölraktam, nem tudták lehozni a fatert az í-ről, ott meredezett. Sovány vigasz. Mindenki egy, egy mindenki. A faterja azóta is az í-n feszeleg, és azóta is bármibe beleolvas, nem tud szabadulni attól a gondolattehertől, hogy a faterja része a magyar ábécének.

Körmendi Lajos

Dátumversek

1968. 08. 22.
(A bevonulás hírére)

*A holnapunk
a kútba lett taszítva,
félhomályba
vész
az életünk.*

1968. 08. 25.
(Újabb hírek után)

*Feketében
a szó.
Gyászol.*

1968. 08. 29.
(Szétpillantva városa tribünlakói között)

*Micsoda falusi okodalom!
Bálványuk a villanyműköny.
Fogadkozásuk földrendítő.
Szerintük e barom Kelet: bájhon.
Hogy láthassam
eltűnésüket,
kétszáz évig élni volna jó.*

1968. 12. 31.
(Midőn pályamódosításra gondolt)

*Isteni lenne, ha fölvennének őskövületnek!
Lágy pihepáma-hab emberek arca hajolna fölém és
billió éves vad vigyorem versengve szapulnák.*

1969. 05. 01.
(Az ünnepet nézve)

*Idillt
szellent
a virágok
tarka
leányserege.*

1978. 10. 03.
(Midőn elnézte főnökét)

*Vikszelt pofa.
Kapcsolatjobbágy.
Arcán kopómosoly.*

1978. 11. 12.
(midőn újságíró volt)

*És mi van,
ha nem csupán
a központilag kijelölt
horizontig látok?*

1979. 04. 04.
(Midőn végignézett a fent lévőkön)

Fi donc!

1979. 10. 23.
(egy ismerőshöz)

*Azt akarják,
hogy mint a kutyák,
mámorosan locsold a fát,
s ne akard tudni,
ki verte gömyedtre nagyapád!*

1980. 01. 20.
(Mozgó Világ)

*Beszélni vétség.
Hallgatni sötétség.
Vétkeztem.*

1980. 05. 13.
(Midőn belátta végzetes ballépését)

*Azt hiszed,
bölcs vagy,
csak mert állad
kiszőrösödött,
mint macskaszar
a pincében?*

1980. 12. 01.
(midőn kirúgták az újságtól)

*Hogy te messze ne juss,
van rá §.*

Sándor Iván

Változó korszak - változó regény

(Egy gondolat a történelmi hagyomány
és az epikai hagyomány kapcsolatáról)

Régi kazettáim között rátaláltam egy huszonnégy éve felvett beszélgetésre, Liptay Katalin rádiós-interjújára a történelmi regényről, a történelmi tények-dokumentumok és az epikai világ kapcsolatáról. Végigjárom, majd negyedszázad tapasztalataival ennek a dialógusnak az útjait.

1.

A kitaposott zsákutca, avagy történelem a történetekben című, a magyar történelmi regény újragondolása közben, az egész epikai tradíciót átértelmező írásában mondja Márton László, hogy az elmúlt félévszázadban a hagyományhoz kétféle elbeszélői viszony volt elképzelhető, egy alázatos és egy destruktív. "Az alázatos szerzők – különböző színvonalon, különböző hangfekvésben és különböző hangerővel – nekiláttak gárdonyizni ...", közülük a legjobbak művei "nincsenek híján komoly írói értékeknek, csak épp, mint műalkotáságazatok elvéreznek a reflektálatlan gárdonyizáson". A destruktív – mondja – lehetett karneváli, (Hamvas, Szentkuthy, Határ), illetve a hetvenes évek végétől nyelvkritikai. Megindult a szétszedéshez illően az összerakás, a letűnő világ megjelenítése egy történelmi törésvonal innenső oldalán, illetve annak a beszédmódnak, poétikának a megteremtése, amellyel a hivatkozott (világban, regényben) kialakult törésvonal átjárható.

Márton László egy másik írásában is foglalkozik a kérdéssel, mindenekelőtt a magyar történelmi hagyomány és az epikai hagyomány kapcsolatának kidolgozatlanágával. A huszonnégy év előtti rádiós-interjú erről a regénytörténelmi geológiáról, negyedszázad változásairól hozott hírt.

2.

Komoróczy Géza karosszékében hátradőlve elmerült azoknak a képeknek a látványában, amelyeket felidézett előttem. Milyen volt, milyen lehetett a harmadik századi Szefforisz? Láttam, hogy beszéd közben látja a házakat. A fellegvárt. Az öltözékeket. A városkaput. Érti az éghajlatot. Szétbontja a színeket. Felidézés közben belehelyezkedik az általam néhány mondatban összefoglalt, a számára jól ismert világba. Látja Jehuda Hanaszit a tekercsek fölét hajolva. Látja a sírját. Beszélgetésünk előtt már végigolvastam a kis-Talmudot, a korszakról szóló jónéhány könyvet. Erősen foglalkoztatott Komoróczyt a Bezárkózás a nemzeti hagyományba című nagy tanulmánya.

Azok közé a tudósok közé tartozik, akik művészi megközelítések szerint is tudnak kapcsolatot találni a történelemmel. Ismeri a tudományos és epikai rámutatás esszenciális különbségeit. Az ilyen gondolkodásmód számomra a visszajáról, a regényforma kialakítása felől fontos. Összefügg a történelmi anyag kezelésével, a dokumentumok-ismeretek, a történelmi tradíció felhasználásával, vagyis a történelmi hagyomány és e korszakoként változó epikai hagyomány kapcsolatával.

Komoróczy történelmi érzéke és művészi érzéke nemcsak ama gárdonyizástól mentes, de túlhalad minden olyan, sokáig érvényes "anyagkezelést", mint amely – saját leírása szerint – még Flaubert Salambójának a történelmi anyaghoz való kapcsolatát is jellemezte. Ez a szemlélet a tradíció tiszteletét, de ezzel nem ellentétesen több ponton radikális szétbontását és újbóli összerakását jelenti a tudományban.

A képek, amelyeket felidézett, egymásra montírozódtak a bennem akkor már élő másféle képsorokkal. A tudós leírása összerendeződött a regényvízióban megjelenő, a város utcáit beborító, emelkedő kagylózúzállékkal, a törvényekkel teleírt, a szobákban felhalmozott tekercsrengeteggel. Az epikailag kidolgozott víziót segített tényekkel, hiteles mozzanatokkal berendezni.

Érdeklődtem, milyen lehetett a városkapu. A romhalmaz kapu. Akkor döntöttem el, hogy egy ilyen kapu lesz majd a koldusok néma és örökös stafétaváltásának a helyszíne. Érdeklődtem a fellegvárról. Elmondta, milyen lehetett, kikből állt az őrség. Az volt a tervem, hogy a történetet a háttérben végigkísérje a Római Birodalom omlása, de nem mint történelmi elbeszélése a birodalomomlásnak, hanem mint ontológiai eseménye a világrend szétesésének, amiközben a szefforiszi "események", a történetek epikai kisvilágában, ama törésvonalon "innen", mint perem-események tájolóhatók be. Érdeklődtem az éghajlatról, a természetről. Amivel megismerttettem, az alkalmasnak látszott azoknak az epikai mozzanatoknak a kidolgozására, amelyek a regény bennem már élő világában az időkapcsolatot, az "és megy le a nap, és kel fel a nap" örökös folyamatosságát – az "időnbélüliséget", ám ugyanakkor az "időnkívüliséget" – jelentette.

Mindez, a tényekből épített, a dokumentumokat fikcionalizáló epikai szintér helyett, a metamorfizált valóság víziójába belehelyezett történelmi tények epikai rend szerinti összerakásának előkészületeit jelentette.

3.

Egészen másképpen született meg a hetvenes évek kezdetének általános regény-helyzetében A futár indító képsora. Ennek a felelevenítésében segített a régi interjú:

" – Hogyan talált rá A futár témájára?

– Nyolc-tíz éve akadtam rá néhány olyan könyvre, amely elindított bennem egy gondolatsort. Nem hagyott nyugodni a téma. Három éve szerveződtek bennem regényanyagok az akkor megismert dokumentumok. Ez után ki kellett alakítanom a cselekmény történelmi hitelét... Dokumentumrészletekkel dolgoztam, korabeli felhívásokkal, Bem beszédeiből vettem át részleteket, Kossuth beszédeiből is, a regényt lezáró, a végső fordulatot előkészítő levél, Kossuth eredeti levele, amit menekülés közben Tregováról küldött.

– Ennek a könyvnek a főhősében, Eösi Jánosban egy teljesen hétköznapi ember alakját teremtette meg. Ismerünk olyan műveket, amelyek Kossuth, Görgey alakjával foglalkoznak. De olyan művel, amelyben a közember, az egymás mellett élő nemzetiségi csoportok helyzetét, gondjait, életbevágó problémáit ilyen módon írja meg az író, eddig még kevéssé találkoztunk.

– A regény valóban a kelet-közép-európai kisnemzetek közös sorsáról, küzdelméről szól. Úgy éreztem, úgy gondoltam, hogy az

emberi fájdalomnak, kirekesztettségnek, akaratérőnek, küzdőképességnek az ábrázolására, talán alkalmasabb, ha egy olyan regényhőst találok, akiben nem egy ismert történelmi alak képe jelenik meg.”

4.

A gárdonyizással való szembefordulás a hatvanas években erősödött fel nemcsak az irodalomban, a történettudományban is. Az anekdotázó szemlélet radikális meghaladására a századforduló óta nagy tudományos teljesítmények születtek, mégis nehéz volt a historizálástól való elfordulás, főképpen az ötvenes évek "kötelezvényi" és gyakorlata okán. Márton László fejtegetéseit a magyar regény anekdotázó hagyományairól azzal árnyalnám, hogy habár a történeti-gondolkodástörténeti és az epikai hagyományok összefüggései korántsem közvetlenek, ám a magyar regény gárdonyizó vonulatának tartósodásába erősen belejátszott a történettudomány historizáló vonulatának hosszas érvényesülése.

Amikor a hatvanas-hetvenes évek fordulójától Cseres, Spiró, Dobai a történeti témák felé fordult, – a sorozat betetőzése Spiró Az ikszekje volt – ők egyszerre fordultak szembe az epikában és a tudományban is még egy erőteljes, és tradícióként kezelt szemléletmóddal. Az egyik mozzanata volt a szembefordulásnak az alig ismert, vagy politikai tabuként kezelt dokumentumok leporolása, előhívása, és a helyük megkeresése egy a változó epikai szemlélet megkívánta regényformában.

A futár – gondolom – nem volt már gárdonyizó. Új viszonyt keresett a tradícióval, ám még a kitaposott utakon járt azzal, hogy az Én helyét mintegy nevelődéstörténeti szekvenciában kereste.

A világirodalomban akkor már hat-hét évtizede tartott a regény átforgalmazása. Ez mindenekelőtt két kérdésben hozott újat a Proutsttal záruló, s vele egyúttal induló regénykorszak után. Az egyik az Én szétesésének, osztódásának, erőzójának a regény epikai centrumába, illetve "leépüléstörténetébe" való elhelyezése. A másik az, hogy a történelem nyomását, felmorzsoló erejét, mint már "epizált evidenciát" felváltotta a világtrend bomlásának az élet minden mozzanatába behatoló szerepének regényesítése.

A hatvanas évek máig érvényes magyar regényei közül a – számomra – legjelentősebbeket felidézve, úgy látom, hogy ebben a két kérdésben Ottlik Iskolája, Mészöly Saulusa, és Konrád A látogatója is megmaradt az egybentartott Én, sőt – a korábbi nevelődési regényre jellemző – minden buktatón át koherens és koherenciáját a világgal szemben is megőrző személyiség centrumba állításánál. Megmaradt továbbá az Én épentartásának útiélményein át, a világtrend helyreállíthatóságába vetett reményénél.

Zárójelentés megjegyzés: a Szegényregények a korszakon messze túlmutató jelentősége az volt, hogy a magyar történeti-gondolkodástörténeti és – a maga filmes esztétikáján át – történetmondói tradíciójának újírásával, egyszerre teremtette meg az Én felőrődésének, osztódásának, (például Latinovits kettős szerepben való felléptetése, a szegényregények ön- és egymást elvesztésének sorozata), a végső "befogásban" pedig egy világtrend összeomlásának vízióját.

5.

Köztudott, hogy a világirodalomnak az elmúlt több mint félszázadában megszületett epikai "irányváltása" mögött ott voltak a század nagy filozófiai-tudományos teljesítményei. Köztudott, hogy a dél-amerikai regényben Borges milyen bejárható hidat épített filozófia és epika között, ugyanígy köztudott, hogy a spanyol-portugál regény változásaiban milyen szerepe volt már Unamunónak és Ortegának, a német – és persze általában az európai regény teljesítményeiben Husserlnek, Heideggernek, a frankfurti iskolának, továbbá, hogy a Musil-tól Brochig terjedő egyszerre tudományos és művészi teljesítmények milyen mélyen beépültek a közép-európai regény fejlődésébe.

A századközép magyar gondolkodásában két olyan teljesítmény volt, amelyek lehetett volna a regényre is megtermékenyítő szerepe, (miközben tudjuk, hogy egy-két életművet leszámítva az európai hatások nem törhettek át), Bibóé és Hamvasé. Ám mindkettő politikai anatómia alatt állt. Tanulságos lehetett volna a magyar regény számára követni azt, ahogy például Bibó "szétszedte" és újból "összerakta" a magyar társadalomfejlődésről szóló tudományos teljesítmények megkövesedett tradícióit. Az említett három regény sorsa példázza, hogy már pusztán egy szuverén írói látásmód-nyelv érvényesülése is kihívás volt. Amikor a tudományban és a regényben a hatvanas-hetvenes évek fordulóján készülődni kezdett a hagyományhoz való új viszony kialakítása, néhány évig még átmeneti helyzet érvényesült az Én változó szituációjában és a világtrend állapot lényegiségéig való lehatolásban. Nézzük ennek az átmenetiségnek a szerény dokumentációját a rádiós beszélgetés folytatásában:

– A futár írása közben, még inkább utána egy munkanaplót is írt, amelyet a Valóság közölt. Szeretnék ebből kiindulni. Felveti azt a kérdést, hogy vajon csak a történelmi regény tekinthető-e történelminek, hiszen valójában minden igazi művészet, igazi irodalom önismeretre tanít.

– Azt hiszem, nem választható el a jelenben játszódó regény és a történelemben játszódó regény olyan egyszerűen, hogy az egyik a jelenről szól, a másik a múltból. Minden jelentős mű az életről, a jelenről és a múltból egyszerre szól, és a történelemben visszanyúlva, a történelemtől irván a jelen izgató, nagy kérdéseire kell az írónak választ keresni. Nem hiszek abban, hogy van olyan jó történelmi regény, amelynek a témája, hősei, konfliktusai elválaszthatóak a ma lüktető valóságától, amelyben az író a regényét megírja. 1848-49 hősei, küzdelmei már régóta izgattak, de tulajdonképpen regénnyé akkor szerveződött bennem mindez, amikor megtaláltam a hidat jelen és múlt között.

– A történelem rejtélyes mozgása, az egymást keresztező erők, amelyek eredőjeként létrejön a történelmi valóság, egy kicsit mindig titokzatosnak tűnik az ember számára. A jelenben olykor ez még zűrzavarosabb, mint a múltban, de az író mégis arra törekszik, hogy az események mögé nézzen, és vonulatokat, folyamatokat, okokat világítson meg. Hogyan lehetséges ez?

– A jó irodalom mindig arról is szól, hogyan alakul ki az élet, amelyben élünk. A létezés nem pillanatnyi, vagy néhány esztendőes egység. A történelemben rejtett folyamatok érvényesülnek. Engelsnek van egy érdekes, elgondolkodtató gondolatsora. Azt mondja, hogy az élet – és ezt természetesen a történelemre is érti –, mindig az egymást keresztező, egymásra ható erők összegeként alakul ki, és sohasem úgy, ahogy az egyik ember akarja az egyik részről, vagy a másik, a másik részről. A tendenciák, erők, sorsok összetalálkoznak, és új minőség alakul ki belőlük. Az író egyszer csak talál egy alakot, egy helyzetet, amelyben úgy érzi, hogy megfogalmazhatja ezt, s történetesen így kerülhet vissza a múltba.

– Így érthetővé válik, hogy miért ír az író ma történelmi regényt. Találkoztam már olyan vélekedéssel is, hogy a történelmi regény írása, az effajta témák kiválasztása egyfajta múltba menekülés.

– Eszembe se jutott azért írni a múltból, mert el akartam volna menekülni a jelen elől.

– Lehetséges ilyen egyáltalán?

– Talán lehetséges, nem tudom.

– Nekem ezért vannak kétségeim, mert ha az ember nagy történelmi regényt olvas – még ha az író kiindulópontja lehetett is az, hogy ő elmenekül, elfordul a saját korától – végül is mindig olyan képet kapunk az életről, a történelemtől, amely szolgálja és megvilágítja a jelent.

– A jó irodalom mindig a jelen felé fordul. A történelem tendenciái néha évtizedeket-évszázadokat is összekötnek. A lineamentumok, a nagy törések a földben, geológiai alakzatok. Úgy hatolnak át a kéreg alatt, néha több ezer kilométeres hosszúságban, hogy jelenlétükről nem tudunk semmit, mégis ezeknek a mozgásai mutatják a Föld geológiai tendenciáit. Így vagyunk a történelemmel is. Miért vonzott az 1848-49-es szabadságharc? Azért, mert átgondolva a jelen kérdéseit, így tudtam visszalépni egy olyan pontig, ahonnan tendenciájában próbáltam nézni a magyar történelmet. Azt mondják, hogy a mai korszak nem rendelkezik nagy mozgásokkal, hogy a történelmi állóvíz idejét éljük. Én ezt cáfolni szeretném. Az ilyen korszakokban is dolgozik a történelem. Összegyűjti, főlhalmozza a közelmúltban-régmúltban kialakult problémákat, továbbviszi azokat. Ezért tartom azt, hogy lehetetlen megérteni a mai valóságot anélkül, hogy ne kísérenék figyelemmel a létezés múltból induló történelmi erővonalait.

– Ebben a tisztázó folyamatban hogyan látja az író szerepét? Azt hiszem, nem csalogunk, ha azt mondjuk, hogy a magyar irodalomban különösen sok tisztázni való van a valóságnak megfelelő történelemlátással kapcsolatban.

– A magyar történelmi regény tulajdonképpen a romantikával alakult ki. Később jutottunk el a realizmushoz, mint sok ország regényirodalma. Azok a művek, amelyek a magyar történelem eseményeit idézik, tisztelet a kivételnek, inkább a romantika sugárzásában születtek meg a huszadik században is.

– Mondhatjuk némileg szójátékszerűen, hogy nem az önvizsgálat, hanem az öngazolás került előtérbe?

– Az önvizsgálat, az öngazolás nem irodalmi-esztétikai fogalom. Inkább azt mondanám, realizmus, illetve ábrándvilág. Sokszor a realista történelmi regényeket is valamiféle ábrándvilág hatotta át. Felmerül a kérdés, hogyan lehet az írónak, évtizedek-évszázadok után írni a történelem lefutott eseményeiről, hogyan vállalhatja egyáltalán az erkölcsi felelősséget, hogyan ítélhet, hogy így történt-e, vagy úgy, hogyan alapozhat erre művet, netán teóriát is, amellyel a művet igazolni próbálja, hogyan dönthet arról, hogy valami reálisan íródott meg egykor, vagy nosztalgikusan, ábrándvilágban? Amikor a történelmi regény írója "visszanyúl" a történelemben vajon már értékelt, közismert, iskolában tanított történelmi anyagra támaszkodik-e, vagy maga is kissé történészként kutatóúton indul el, hogy még alig, vagy egyáltalán fel nem tárt dokumentumokra alapozza művét? Úgy próbáltam visszalépni 1848-49-be, hogy azt hiszem találtam olyan dokumentációt, amelyből megérthettem egy eseménysort, legalább is közel kerülhettem hozzá..."

6.

A történelmi hagyomány és az epikai hagyomány kapcsolatát mindig is nagy fáziskülönbség jellemzi a legtöbb kultúrában. Igaz, ez nincs mindenhol és nem is volt mindig így. Hérodotosz és Szophoklész nagyjából egy időben alkotott. Hérodotosz például az arisztokratikus geneológiai hagyományt, Szophoklész például az Oidipusz-ösmitoszt bontotta le és rakta össze más módon egy korszakváltás tapasztalatai alapján. Miközben Szophoklész történelmi nézőpontokat is érvényesített, Hérodotosz a történelem tényeit művészi igényű prózában fejezte ki. A közelmúlt német, spanyol-portugál, francia, osztrák, lengyel történettudományában és regényvilágában is kimutathatók a történelmi és epikai hagyomány találkozáspontjai.

A magyar történelmi hagyomány és az epikai hagyomány kapcsolatának kidolgozását azért is tartom elengedhetetlennek – vajon lesz-e erőm-kedvem részt venni még ebben az alapozó munkában? –, mert enélkül nem érhető meg például Bibó a zsákutcás fejlődésről szóló felismeréseinek kontinuitása az ezredvég – közelebről a rendszerváltás utáni – magyar társadalomfejlődésben, illetőleg ennek a hagyománnyá érett folyamatosságnak a kapcsolata a magyar epika huszadik századi "zsákutcás fejlődésével", valamint ennek teljesen más körülmények, más epikai poétikák és esztétikai értékrendek között is érvényben maradása a századvég utolsó évtizedeiben (beleértve a posztmodernitás körüli vitákat, illetve a teória és a művek kapcsolatában kialakult új elméleti dominanciákat).

Beszélgetéseink során és az első regényváltozatomhoz fűzött részletes írásbeli instrukciói alapján meggyőződhettem róla, hogy Komoróczy azok közé a tudósok közé tartozik, akik a történelem tényeinek megragadására törekedve, az ábrázolásukra is törekednek – a történettudós esszenciális eszközeivel – illetve jelentős lépéseket tesznek a történelmi hagyomány és az epikai hagyomány kapcsolatának áttekintésére.

Az epika ma radikálisan rákérdez a tradícióra, miközben együtt keresi az európai regényhagyomány és a posztmodern tapasztalatok alapján azokat a nézőpontokat, poétikai szerkezeteket, amelyben az ezredforduló emberi helyzetéről beszélhet. A történettudomány ma radikálisan rákérdez a tradícióra, miközben megtisztítja "talált tárgyait" és azokat a nézőpontokat, nagy struktúrákat kutatja, amelyekben kifejezheti az ezredforduló társadalomfejlődésének lényegiségeit is, a történelemtől elmondható felismeréseit. Nem tudom, mennyire tekinti az ilyen nézőpontok kialakításában Komoróczy Géza példaszzerűnek mondjuk Giuglielmo Ferreró, és az ő nyomán Bibó István munkásságát, de nagy tanulmányai engem arról biztosítottak, hogy – a maga területén – átlényegítette magán mindazt, ami belőlünk ma is időszerű.

A szefforisi ösvény egyik alapmítosz-szálának, az "Élijáhu-story"-nak az átértelmezésével, az a hiány foglalkoztatott, amelyben a jelentésre való várakozás "üres helyzete" telítődhet. Epikai rész-elemként exponáltam egy kérdést, amely így hangzik: járt-e Élijáhu Türoszban és Jeruzsálemben? (A kérdés mögött a következő kérdések vannak: meggyőződött-e Élijáhu arról, hogy Bál Córnak, Türosz urának oszlopa mellett volt-e egy a Jahve somróni templomában lévő felirathoz hasonló felirat? Ugyanis, Aháb somróni király felesége, az "idegen", a föníciai Izebel, feltételezhetően megüzente apjának, Bál Córnak, hogy Ahábbal kötött szövetsége bizonyosságául, állítson emlékoszlopot Türoszban Jahve dicsőségére, hiszen Aháb is emelt Somrónban az ő, Izebel számára áldozati helyet. Ez az egyik kérdés. A másik kérdés az, hogy elment-e Élijáhu Jeruzsálembé, hogy meggyőződjön arról, elkövette-e valóban azt "hibát" Aháb, hogy nem ment el oda, amikor feleségül adta a lányát Juda királyához.) Élijáhu e két, a bizonyosság megszerzésének lehetőségét magába rejtő útjának elmaradása ugyanis – a mítoszt a rákérdezéssel újíró epikai szerkezetben – minősítheti azt a tényt, hogy Élijáhu végül is elátkozta – a történelmi tények szerint – Ahábot, amiért idegen asszonyt hozott Somrónba. Amiből a tanulságot aztán annyiféleképpen vonták le a regényben, ahányan állást foglaltak: "Volt, aki szerint Élijáhu mentette meg az Örökkévaló parancsait, és üzte el a bálványokat. Volt, aki szerint Aháb mentette meg a népet azzal, hogy szövetséget kötött a házassága révén Föniciával, az asszírok hódításaival szemben. Volt, aki szerint Izebel gyűlölte Élijáhuat, mások viszont úgy emlékeztek arra, amit hallottak, hogy Élijáhu eltűzta a bálványimádók számát, és a királyi család kiátkozásával meggyőződték az asszírok elleni szövetséget... Az Idegen a nép elvesztésének legfőbb okozója. Az idegen a nép erejének gyarapítója."

A mítosz, az epikai motívumhálóban a hagyományra kíván rákérdezni. Egyszerre a regényhagyományra és a történelmi hagyományra. Rendkívüli módon segített nekem ebben Komoróczy Géza Bezárkózás a nemzeti hagyományba című tanulmánya. Nézőpontjai, tudományos módszere, egy megmerevedett struktúrát szétszedő radikális kérdései legalább annyi támaszt nyújtottak, mint a regényvizítő történetileg hiteles pontjait kialakítani segítő gondolatai.

Fontos, hogy ezt a nagy tanulmányt 1990 októberében jelentette meg. Az időpont félreérthetetlenül beszél arról a magyar korszakvalóságról, amelyre utalva így fejezte be művét: "A bezárkózás a nemzeti hagyományba, nem fenntartotta, láttuk, a pusztulásba vitte Izraelt... Az i.e. 9. században a lehetőség ez volt: Élijáhu és hívei kikényszerítették a választást a nemzeti hagyományok és a kozmopolita-integratív politika között. Egy nyitott társadalom megemészté az idegen hatásokat, gazdagodik általuk, problémáit a

nyitás és a külső erőkkel való érintkezés révén oldja meg. A kérdés tehát így hangzik: Vajon tényleg ellentmondásban van egymással a hagyomány és a nyitott gondolkodás, nyílt társadalom? Kell-e ellentmondásban lenniük?”

A történeti és epikai hagyomány kapcsolata valóban kidolgozatlan. Pedig a kérdésben való elmélyülés igen termékenyítő lehetne a mai regény, a mai történettudomány számára. Ám az első lépéseket is csak ilyen radikális rákérdezésekkel lehet megtenni.

7.

De vissza az egykori rádiós-beszélgetéshez. Újrahallgatva nem éreztem zavart. Akkor idáig jutottam. Újrahallgatva megérezttem, mi az, amit ma, a megváltozott regénykorszakban másképpen látok. Ez a másképpen – ezt igyekeztem az eddigiekben körüljárni – a magam pályáján túlmutató kapcsolatban van a negyedszázad előtti történeti- és epikai tradíció helyzetével. És persze a korszakok igen gyors változásaival. Christoph Ransmayr mondja egyik írásában, hogy az “elbeszélő történetében, nyelvében, az egész világot még egyszer ki kell hogy találja, még egyszer és mindig újra kell alkotnia...” Számomra ez (ma már) elemi munkamódszer. Negyedszázada még hozzákötődtem – az igaz, újnak és másnak tűnő – dokumentumokhoz, illetve a belőlük való regény-építkezéshez. De az “epikai világkitalálás” értelmében a tudomány is keresi, hogy “kitalálhassa” a maga tudományos módszereivel azokat a történeti struktúrákat, amelyekkel új mondanivalóiról beszélhet. Ezt a kitalálást a dokumentumok, archívumok a kutatás, a felhalmozott világtudás alapján “szedi” szekvenciákba. A regényírónál nem egyszerűen a történeti tények fikcionalizálása történik meg. Bombitz Attila, a mai osztrák regény elemzője érzékenyen vizsgálja Ransmayr, Menasse, Handke, Bernhard, Bachmann regényeinek világteremtő teljesítményét és közben megfigyeli a változást: az irodalmi művé metamorfizált valóságba, mint “már öntörvényű, saját életre kelt világba csöppen a történeti tény”.

Mindezek után fennmarad még a kérdés, hogy vajon a tudományt mennyire és miképpen termékenyíti meg az a vízió, az a “saját életre kelt” metamorfizált világ, amelybe “csak” belecsöppennek a történeti tények? Azt hiszem, a huszadik századi regény igen sokat mond el a huszadik századi történelemről is, abban az értelemben, hogy a tudomány számára is “felvet” kérdéseket. De hatása leginkább azzal lehet, ami az európai regény egyik kétségtelen teljesítménye. Az ugyanis, hogy szembenéz az európai kultúra alapmitoszainak mai hatástalanságával, magának a kultúra alapjainak, s az ezzel kapcsolatos emberi helyzeteknek a megingásával a század utolsó harmadában. A “Habsburg-mítosz szétszedése” mögött ott volt Kafka, Musil, Broch és mások regényírása. García Márquez, vagy hogy a friss hírek divatjának is meghódoljunk, Saramago metamorfizált epikai valóságai egy nagy mítoszvilág alapjaihoz hatolnak le és rendezik azokat át. De ideje volna észrevenni, hogy Ransmayr és más mai osztrák regényírók hasonlóképpen az alapmitoszokra rákérdező, azokat újra rendező, szétszedő-összerakó epikai teljesítménye ugyancsak hasonló tettet hajt végre, miközben a “használatlan” mítoszok (köztük a “Habsburg-mítosz”) helyén a század új traumáit teszik, egy új epikai horizont alatt metamorfizált regényvilágban – a régi, már átélhetetlen helyén – átélhetővé.

Ha a magyar történeti hagyomány és a magyar epikai hagyomány radikálisan új kapcsolatáról gondolkodunk, érezzük, hogy valami univerzálisan másnak a lehetőségével nézünk szembe regényben, történettudományban egyaránt.

Vekerti László

Következik valami a történelemből?

“Quod omnes tangit,
ab omnibus approbetur”

“**A**mi mindenkit érint, azt mindenkinek jóvá kell hagynia”, idézi Szűcs Jenő Európa három történelmi régiójá-nak genesisét levezető Vázlatában az antik tételt, melyet a justinianus Codex egyik eldugott helyéről ástak elé a skolasztika jogászai az antik abszolutista tételek ellensúlyozására, és amely azután “a rendi parlamentarizmus jelszava lett... Innen már csak egy lépés, hogy Marsilius de Padovánál már határozottan körvonalazódjék a törvényhozó hatalom (legislator humanus) fogalma. Csakis ennek autoritásából cselekedhet vagy hozhat rendeleteket az uralkodó, mint az állam igazgatási feje (administrator rei publicae), egyben pedig az uralkodó rész az állam többi, a törvényhozásban képviselt részeivel való viszonylatban. Itt már csirájában megfogalmazódott valami, amit ma végrehajtó hatalomnak, az egész kettősségre nézve pedig a hatalmak megosztásának mondunk.”

De miféle “hatalmak” oszlottak meg és kik voltak az a “mindenki”, akinek jóvá kellett hagynia, jóváhagyhatta azt, ami “mindenkit” érint? A skolasztikus jogfilozófia a 12. és a 13. század során a római jog, az antik államelmélet és a feudális szokásjog elemeinek bonyolult és mesteri ötvöztetésével felvázolta azt az elvi “szerkezetet”, amely az 1300 körüli évtizedekben a gyakorlatban is funkcionálni kezdett, még ha nem is valami fényes módon, “a rendi gyűlések formájában”. A Vázlat egyik fele ennek a felvázolásnak a lépéseit elemzi; azt a nehéz és gyakran nehézkés teoretikus munkát, amely a ténylegesen érvényesülő feudális “szabadságok”-tól elvezetett valamiféle elvont (és elvonatkoztatott) “szabadság” ideájához (ha nem is föltétlenül “ideáljához”), amelynek alapján értelmezhetővé vált “minden ember” nevében és képviselőjében egyfajta civilis societas (merőben más, mint amit ma vagy tegnap “civil társadalom” néven divatos vagy volt divatos emlegetni), amelynek “minőségi része reprezentálja” azaz testesíti meg az egész közösséget. Ezáltal lesz a közösség persona politica, azaz “több, mint tagjainak összege, örök életű identitás, ... vagyis az a fajta korporatív közösség, mely a monarchia keretei között is reprodukálódik, aminthogy létezik valamely városban vagy tartományban... Tulajdonképpen már az előtt tisztázódott, mielőtt az első rendi gyűlések összejöttek volna, hogy az egyház, a nemesség és a polgárság, a corpus politicum tagjainak elítje reprezentálja a királyság communitasát a politikai test fejével, az uralkodóval szemben.”

Az itt kiragadott idézetek még csak érzékeltetni sem kívánják se a Vázlat középkor-politológia-történelmi elemzésének relevanciáját és mélységét, se az eszmék és fogalmak skolasztikus tökéletességét és finomságait. Csupán annyit szeretnének sugallni, hogy a politikai test “elitjének” és fejének” elég volt egy ilyen primitív és tökéletlen skéma ahhoz, hogy “minden ember” azaz a “people” értelmében vett “populus” nevében – és helyett – kormányozzon azaz uralkodjék. Nem kell tán mondani, hogy a “people” itt (és általában) egyáltalában nem szinonim “Everyman”-nel. A skolasztika nagy jogász-filozófusai, egy Bartolus, Baldus, Marsilius de Padova tökéletesen tisztában voltak ezzel, és jócskán kinlódta a különbség áthidalásával. Ám a politikai test elitjének és fejének “rendies” dualizmusából kibontakozó hatalmi mechanizmusok elszántan evickéltek a későközépkor nagy válságával keltett politikai és gazdasági viharokban anélkül, hogy efféle skolasztikus “szörzsálhasogatásokkal” akár a legcsekélyebb mértékben is törődtek volna. A Vázlat vezető nagy gondolatainak az egyike éppen az, hogy a korai újkorig kellett várni, míg az abszolutizmus nagy teoretikusai, egy Bodin, Grotius, Hobbes újból beemelték a politikai gondolkodásba a skolasztikus jogász-filozófusok formuláit és paradoxonait. Beemelték, ám egyben koruk valóságához indomították, a kialakuló abszolutisztikus berendezkedésű államok első sikereinek elősegítésére és a sikerek kedvezőtlen hatásainak korrekciója gyanánt. Mert “a feudalizmus első válságából az húzta ki Európát, hogy az állam mindenütt fölibe kerekedett a társadalomnak – hol átmenetileg, hol végleg. Régiója válogatja, hogyan”. És ez a “hogyan” határozta meg hosszú távon a régió sorsát. Ez a Vázlat másik, az előbbivel szervesen összefüggő nagy felfedezése, és ennek a “hogyan”-nak az elbeszélése a könyv ismertebb fele; egyes tézisei a történelmi (és nem egyszerűen csak a történelmi) “folklor” részeivé váltak; talán azért is, mert egyik-másik az akkortájt tetőző Wallerstein-divat változásaként érthető félre.

De a Vázlat legfeljebb csak a “Világ gazdaság”-gá táguló Nyugat (Europa Occidens) képét vette Wallersteintől, hogy nyomban szembeállítson vele, szimmetrikusan és antiszimmetrikusan, egy másik expanziót Kelet felé: Moszkvából kiindulva. Az expandáló “világ gazdaság”-nak azonban a szerepe is és a szerkezete is merőben más, mint Wallerstein Modern világ gazdasági rendszerének a kialakulásában. A Vázlat Nyugatán a gazdasági tér kitágítása a válság meghaladásához kellett, hiszen a feudalizmus válságának a lényege éppen az volt, hogy a növekedés szinte minden irányban “beleütközött a struktúra határaiba”. Az expanzív “világ gazdaság” talaján szerveződhetett meg az a központosítás, bürokratizáció, militarizáció, merkantilizáció; az az “abszolutizmus”, amely “a koraérett és válságba jutott középkori societas civilis fölibe kerekedett” állammal kihúzta – alattvalókként – a társadalmat (és a gazdaságot) a válságból, a válságokból. “Az abszolutizmus egyszerre oldott meg három dolgot: a feudalizmus menthető elemeinek átmentését, a kapitalizmus előkészítését és a nemzetállamok kereteinek kidolgozását. Ugyanez volt a szerepe az abszolutizmusnak a keletei expanzív régióban is, de ott még nyomokban is alig volt soicetas civilis, ha koraéretten és válságba jutottan, de mégiscsak funkcionáló struktúra, amelyet az állam éppen abszolutisztikus erejével kihúzatott volna a válságból. Így itt maga az abszolutizmus lett a struktúra: “Nyugat az állam alá rendezte, Kelet mintegy államossította az egész társadalmat.” Azaz a végletekig centralizált, bürokratizált, militarizált, merkantilizált Orosz Állam expanzivitása hullámain hajózva elvette az alattvalóitól, minden alattvalójától, a főnemestől is, a jóváhagyásnak minden lehetőségét. Nemcsak a jogát, amit egyébként az abszolutizmus Nyugaton is elvitott. Oroszország Anyácska egyedül önmagát tudhatta mindenkit érintő kérdésekben autentikusnak. Ő egymaga döntött mindenki helyett. Ő egymaga volt Mindenki. Így aztán a számos hasonlóság és rokonság ellenére, amelyeket klasszikus tisztasággal összegez a Vázlat a 79-81. oldalon, merőben különbözik egymástól Nyugaton és Keleten “az abszolutizmus parabolája”. Rámutat, többször és többféle összefüggésben a Vázlat a különbségekre is “mind a társadalom és az állam viszonylatának középkori infrastruktúrájában, mind a gazdaság újkeletű bázisában”, amelyek miatt “a két szélső modell minden szerkezeti eleme éles kontrasztokat mutat”, a politikai és gazdasági funkciók – ismételjük meg – alapvető hasonlóságai és rokonságai ellenére. Ezek miatt a szerkezeti különbségek miatt “az abszolutizmus nyugati paraboláját” végül lezárta a francia forradalom: “miután a koraérett és válságba jutott középkori societas civilis fölibe kerekedett állam az expanzív világ gazdaság talaján a társadalmat alattvalókként húzta ki a válságból, végül is az állam vállán egy magasabb societas civile kerekedett felül”. Azaz “a nyugati abszolutizmus termékeny ellentmondásainak egyike, hogy az állam alatt hagyott mozgástérben az alattvalók előbb-utóbb elkezdtek összegezni a maguk libertasait egységes libertévé; a cári abszolutizmus mozgása kizárt bármiféle ellentmondást, s konzekvensen megvalósította a társadalom mint alattvalók összességének

koncepcióját”.

De mi az a titokzatos “mozgástér”, amelyben “az állam alatt” az alattvalók előbb-utóbb elkezdheték szabadsággá összegezni szabadságaikat? És miféle szabadságaikat? Amilyen tisztán és világosan megfogalmazta a Vázlat ezeknek a szabadságoknak a kialakulását és funkcionálását a középkori Occidens eszmetörténetében és politikájában, olyannyira homályban hagyja “összegeződésük” kérdéseit és az államok alatt szabadon hagyott “mozgástér” mibenlétét a nyugat-európai abszolutizmusokban. Nem csoda, hiszen Fernand Braudel évtizedeket és három vaskos kötetet szentelt a kérdés körüljárására, és mégsem mondható, hogy sikerült maradéktalanul megoldania vagy akárcsak egyértelműen megválaszolható kérdés formájában megfogalmaznia. A három vaskos kötet persze tömérdek új kérdést vet fel és válaszol meg más vonatkozásban; a “mozgástér” és az “állam” összefüggésében azonban a Vázlat-hoz fogható tömörséggel és relevanciával mindössze az alábbi idézhető belőle: “Semmi sem magától érthetőbb (legalábbis a történészeknek, merthát napjaink különféle közgazdasági lexikonjaiból még a szó is hiányzik) a nemzeti piac klasszikus fogalmánál. Így nevezzük azt a gazdasági koherenciát, amelyet megszerez magának egy adott és bizonyos tágasságú (dune certaine ampleur) politikai tér; mindenekelőtt annak a valaminek a kerete ilyen kellő tágas, amit ma territoriális államnak nevezünk és amit tegnap még nemzeti államnak hívtak. Mivelhogy ebben a keretben a politikai érettség megelőzte a gazdasági érés folyamatát, a kérdés az, hogy milyen okokból kaparintották meg ezek az államok, gazdaságilag szólva, a belső koherencia, az együvértartozás bizonyos fokát, továbbá azt a képességet, hogy a kívülük fekvő világgal szemben egységként viselkedjenek. Azaz meg kell próbálni időzíteni egy jelenséget, amely megváltoztatta az európai történelem menetét, háttérbe szorítva a városi prioritású gazdaságok halmazát.”

Braudel persze, a 80-as évekre kialakult új történész-dialektusnak megfelelően, kerüli a “feudalizmus” és az “abszolutizmus” szavakat, mint amelyek parttalanná váltak akkorra. De azért Szűcs Jenő mégiscsak világosabban fogalmaz: “A feudalizmus első válságából az húzta ki Európát, hogy az állam mindenütt fölibe kerekedett a társadalomnak és magától érthetően a gazdaságnak, mint merkantilista nagyvállalkozás – hol átmenetileg, hol végleg... Európa végleg kikristályosodó régiói voltaképpen a válsághívásra adott választípusokkal azonosak... A Nyugat kilábolásának punctum saliene végső fokon az volt, hogy az egész szerkezet gravitációs pontjává már 1300 előtt visszavonhatatlanul a városgazdaság vált”. (Vázlat, 70., 88., 68., 71.) És még sokkal visszavonhatatlanul 1400 után, erről is szól Braudel mindhárom kötetének jó része, és erről tanúskodik az a szeret, ahogyan Braudel az európai városhálózat gazdasági centrumaiban elhelyezkedő nagyvárosok sorsát elemzi “Velece előtt és után”, el egészen a 17. századig, amikor azután – de hol, mikor? – a territoriális (régi nevén nemzeti) “állam” egyszercsak kezdi átvenni az európai “világidő” meghatározását, “háttérbe szorítva a városi prioritású gazdaságok halmazát”. De még akkor sem kivétel nélkül, hiszen például Amsterdam, amíg egyáltalában lehetséges volt, sikeres városgazdaságként vezette az egész Hollandiát, helyesebben egészen a 18. század elejéig-közepéig Hollandia voltaképpen Amsterdam afféle “terra ferma”-ja volt csupán. Mégse lenne hát annyira magától érthető a nemzeti piac “klasszikus fogalma”? Legalábbis ami az “időzítést” illeti. Márpedig az “időzítés” nagyon fontos, ezt a Vázlat is hangsúlyozza, ismételtelen. Magyarország például, ősi rendiségébe csökött, váltig elmulasztotta-elmulatta az európai “Világidő” járásához való igazodás lehetőségeit és kényszereit, s még ha az utóbbiak elől nem is mindig térhetett ki – mint például az “integrálódástól” a Habsburg-monarchiába – gondosan őrizte és ápolta a kényszerekből óhatatlanul következő “gravameneket”. De éppen erről szólunk a Vázlat legutolsó, legszebb és máig változatlanul érvényes oldalai-sorai, úgyhogy ezeket egészen kellene idézni, vagy hallgatni kell róluk. Különben sem a magyar történelem “szakutkába” szorulásának szempontjából faggatjuk most a Vázlatot; hiszen épp ezt kísérelte meg a könyv elemzése a Kisebbségben és A Párduc tükrében, a Forrás 1995. áprilisi számában. Bizonyos értelemben Lampedusa a tükrünk most is, hiszen nála tisztábban, azaz történelmi és politikusi fogalmaktól (mint feudalizmus, abszolutizmus, nemzeti piac, nemzetállam, civil társadalom, identitástudat, “polgárok”, rendszerváltás és így tovább) mentesebben senki nemigen írta le, hogy mit lehet és kinek “jóváhagynia” abból, amit “mindenkinek” jóvá kellene hagyni tudnia, mert mindenkit érint, és hogyan válik, történelmi és emberi szinten minduntalan és váltig értelmetlenné a kérdés maga. Nem a “tökéletes demokrácia” elvi és gyakorlati lehetetlensége és nehézsége miatt. A nápolyi király miatt, a szárd király miatt, Garibaldi miatt, Tancredi miatt, Angelica miatt, Pirrone atya miatt, don Ciccio Tumeo miatt, Szarbaragadt Peppe miatt, a donnafugatai szegénysor trachomától duzzadt és összeragadt szemhéjú gyermekei miatt... egyszóval Mindenki miatt. Egyedül tán don Fabrizio miatt lehetne a kérdés nem értelmetlen, de ő meg tudja, hogy értelmetlen. Ezért utasítja el, szeliden, de nagyon határozottan Chevalley lovag kérését, hogy vegyen részt a szárd király vezése alatt egyesülő Itália szenátusában. “A hízogló szavak úgy peregetek le a hercegről, mint a víz a tündérrózsza leveleiről; az egyik előnye azoknak az embereknek, akik gögősek, és meg is szokták, hogy azok. «Ez most azt hiszi magában – gondolta –, hogy valami nagy tisztséggel kínál meg engem, aki vagyok, ami vagyok, de többek között a szicíliai királyság pair-je is, ami körülbelül annyit tesz, mint szenátornek lenni. Igaz, hogy az ajándékokat ahhoz mérten kell értékelni, aki felajánlja: az a paraszt, aki megkínál sült bányahúst, és émeleg tőle a gyomrom. Így aztán hálát mondhatok érte a szívemben, amit nem látni, és fintorgathatom az orrom, amit viszont nagyon is látni.» Különben don Fabrizioónak a szenátorságról való fogalmi igen bizonytalanok voltak, hiába nem akarta, mindig a római szenátusra kellett gondolnia; például Papius szenátorra, hogy eltört egy botot egy nevetlen gall fején, vagy egy Incitatus nevű lóra, amelyet Caligula szenátorra nevezett ki; olyan megtiszteltetés ez, hogy még Paolo fia is túzásnak tartotta volna. Bosszantotta, hogy egy régi mondás motoszka a fejében, amelyet Pirrone atya szokott emlegetni: Senatores boni viri, senatus autem mala bestia. Most a párizsi császárságnak is van szenátusa, de ez csak harácsolók gyülekezete, akik mesés javadalmakkal rendelkeznek. Volt aztán, vagy valaha volt Palermóban is szenátus, hanem ez csak holmi polgári adminisztrátorok bizottsága volt, s atyaisten, micsoda adminisztrátoroké! No, nem valami nagy dolog ez egy Salinának. Meg akart bizonyosodni: – De mondja csak, lovag, mi is tulajdonképpen ez a szenátorság: az elmúlt királyság sajtója semmiféle hírt nem közölt a többi olasz állam alkotmányos rendjéről, és amikor én egy hétig Torinóban jártam, két évvel ezelőtt, érthető, kevés volt ahhoz, hogy tájékozódjam ebben is. Tehát micsoda? Egyszerűen csak cím, amivel megtisztelik az embert? Kiténtetés, vagy pedig törvényhozói munkát is kell végezni, döntésekben részt venni?

A piemontei, Itália egyetlen liberális államának képviselője, kihúzta magát: – “De kegyelmes uram! A szenátus a királyság felső kamarája! Benne az olasz politikai élet jelesei, fennkölt gondolkodású és jellemű férfiak dísz, virága, akiket az uralkodó bölcsessége választ ki, ők vitatják meg, elfogadják vagy elvetik azokat a törvényeket, amelyeket a kormány javasol az ország fejlődése érdekében, a sarkantyú és a gyeplő szerepét tölti be egyszerre: a jóra ösztökél, a túlkapasokat megakadályozza”.

Ez az a liberális modern nemzeti állam, amely uralomra juttatta az abszolutizmus idején az állam alatt hagyott mozgástérben libertasait egységes libertévé összegező szociété civile-t. A polgári állam, amelyben éppen úgy helyet – és rangot – talál az arisztokrata Tancredi, mint a nyárspolgárból dúsgazdag politikussá előrukkoló don Calogero Sedára. De don Fabrizioót nem kápráztatja el. A hajnali Donnafugata szegénynegyedén keresztül megmutathatná Chevalleynek, hogy az állam alatti tér nem tűnt el, csak a mozgás lehetősége és véle a remény szűkült be félelmetesen. De a politikus, optimista illúziói rózsaszín kódéba burkoltan nem vesz észre semmit. Vagy amit észrevesz, arra csalhatatlan gyógyírt vél látni kormányprogramjában.

Nem mondható, hogy Szűcs Jenő (aki különben maga is mutatott Párduc-i vonásokat) táplált volna bármiféle illúziókat a nemzeti államról. Kivált arról, ami a két nagy expanzív abszolutisztikus régió közötti, defenzívába szorult Közép-Kelet-Európában különféle "modellvariánsokban" megvalósult. Bibó István inspirációjához híven tiszta és kemény szavakkal minősíti a kisebb-nagyobb közép-kelet-európai államok politikai és gazdasági nyomorúságait. Lengyelországot, amely a délkelet-európai térségekbe történő expanzióját nem az európai Világidő által előírt államforma megteremtésére használta fel, hanem "a dinasztikus elvet radikálisan elvető, a mindenkor választott uralkodót minden téren a – városok nélküli – rendi gyűlés, szejm alá rendelő (1573) Rzeczpospolita Polska", nemesi republika konstitúálására, amely "mintha csak minden tekintetben a tőle nyugatra és keletre eső modellek ellentétét akarta volna felmutatni, kifejlesztett egy különös antimerkantilista politikát, hogy végül is például külföldi (főként holland) kereskedők javára elvileg kizárja a lengyel polgárokat a lengyel földesúr gabonájának értékesítéséből (1565). A kísérlet, hogy egy nyugatias nemesi társadalom mintegy elvi antiabszolutista alapon maga vegye kézbe az államot, minden irányban reménytelen zsákutcába jutott. A városi bázis szétzilálása után az általános gazdasági depresszió a 17. század végére lesújtotta a földesúri gazdaságot is, az uralkodói hatalmat gúzsba kötő rendi parlamentarizmus szélsőséges nemesi szabadsága (liberum veto) tökéletesen megbénította magát az állam működését is, miközben a nemesi állam kizárta magát a korszak katonai forradalmából.

Bezzeg nem zárta ki magát a homlokegyenest ellenkező irányt választó brandenburgi választófejedelemség, amely a nemesség következetes "becementezésével" a hadseregbe és a bürokráciába porosz precizitással hajtotta végre a katonai forradalmat és a keleti modellből "nyugatias" mintaabszolutizmust teremtett, amely hatékonyan – a keletnél nagyságrenddel hatékonyabban – tudta adaptálni a merkantilizmust, és magából a rengeteg kisebb-nagyobb fejedelemségekre szabdalta Német Világból tudott magának "expanziós teret" teremteni, létrehozva a német egységet. "A siker persze ambivalens volt, mindkét szélső régió sikereihez képest. Bibó István találó alapgondolata, hogy e régió országai valahol, valamikor, valamivel mindig nagyon ráfizettek történelmük torzulásaira. Németország végeredményben a fasizmussal és következményeivel fizetett azért, hogy egységét felülről és egy keleties iniciátiva jegyében, a demokrácia belső akadályaival és tévútjaival sikerült megvalósítania; ez Bibó kéziratban maradt művének, a Német hisztériának (1942) a vezérmotívuma."

Dehát Oroszország még sokkal súlyosabban fizetett – fizet – "sikereiért": a Szovjetunióval és következményeivel; s nemkülönben fizetett – éppen ezt mondatja el Lampedusa don Fabrizióval – Olaszország már a fasizmus előtt is. És ha az újabb angol historiográfia többet fejez ki a szakma belügyénél, fizetett a Brit Birodalom is a "sikereiért" éppen elég súlyosan a Nagy Háborúval, amelyet pedig megnyert, amelyet ő nyert meg, ellentétben a Másodikkal. És Franciaország? És Spanyolország? Úgy látszik, a "fizetés" nem régióspecifikus, legfeljebb a "hisztéria" az.

És fizetett természetesen az Osztrák-Magyar Monarchia is, országaiként különböző módon és mértékben, országaiként különböző "hisztériák" kíséretében. A Vázlat Osztrák-Magyar Monarchiája illetve Habsburg birodalma a régió két szélsőséges "modellvariánsának", a lengyelnek és a porosznak a vonásait ötvözte, olyan eredetien és termékenyen, hogy szinte egy külön kis "világgazdaságot" tudott magából és magának teremteni. Éppen ez lehetett tán az a siker – és pedig itt jelentést felfüggesztő macskaköröm nélkül –, amiért végül fizetnie kellett, a régióon belül úgy lehet legsúlyosabban. Belátván esélytelenségét a világgazdaság keleti és nyugati szektorában, "a Habsburg-ház a maga birodalmi keretei között rendezte be ama munkamegosztás kicsinyített – közép-kelet-európai – mását, melyet nagyban az újkori világgazdaság vázolt fel: ... a maga közép-kelet-európai keretei közt rendezkedett be egy nyugati(ipari)-keleti(agrár) gazdaság szerkezeti munkamegosztásra." És ezzel majdnem meghaladta a "nemzeti piac", ha ugyan nem a merkantilizmus ideálját, legalábbis a maga belső "világgazdasági" keretei között; hiszen érett, ha ugyan nem túlérett "abszolutizmusa" egyetlen modern nemzetet volt képes "kikovácsolni", a csehet, és azt is "akaratlan és közvetett nemzetcsináló tevékenysége eredményeként, hiszen még az Österreichische Erbländer halmazából sem kovácsolt ki egy igazi osztrák nemzetet. Ott volt aztán, persze, sokkal feltűnőbb módon és nagyobb zenebonával egy másik erős (noha éppen nem polgári jellegű) nemzet, a magyar – már nem annyira a Habsburg-ház jóvoltából, mint inkább ellenére." Holott az abszolút állam egyik alapvető történelmi funkciója éppen a modern nemzet kikovácsolása volt. A Habsburg abszolutizmus azonban "jellegénél fogva eleve nem volt arra alkalmas, hogy népeiből modern nemzeteket – akár tiszta államnemzeteket, akár tiszta nyelvemzeteket kovácsoljon ki". Modern nemzetek híján pedig nem jöhettek létre "nemzeti piacok", s így amikor az őket megillető "gazdaságukat" (Wealth of Nations) kezdte osztogatni a nemzeteknek a piac "láthatatlan keze", a Habsburg-birodalom népei, legalábbis a keletibb felén, igencsak kimaradtak az osztokodásból. Ami nem azt jelent, hogy a magyarhoni nemesség, és nemcsak az arisztokraták, ne húztak volna bőséges hasznot ebből a koraérett, különös Habsburg "közös piacból"; még féltve őrzött és váltig felhánytorgatott gravamenjeiket is vagyona tudták konvertálni. A Habsburg-birodalom hamisítatlan keleti szigorral és nyugatias gazdasági vonásokkal végrehajtott centralizációja Csehországban a modern polgári nemzet kialakulását segítette akaratlanul, Magyarországon a rendiséget konzerválta, mivel ez túl erősnek bizonyult ahhoz, hogy a csehországihoz hasonlóan lefejezze. Így aztán "Magyarországnak végül is büntetésül jutott az az ambivalens jutalom, amit politikai társadalmi kiharcolt, míg Csehország jutalmul (jóllehet nem ambivalenciák nélkül) kapta azt a büntetést, mely rendiségének bukását követte".

Egymásnak feszülő politikai akaratok, centralizációs és autonómiás törekvések jelszavai alatt a történelem nagy kényszerei által kijelölt több-kevesebb mozgástérben egyének és csoportok rendszerint több vonatkozásban is ellentétes érdekeiért szakadatlan küzdelmek folynak, nyíltan vagy leplezetten, és a "játék" pillanatnyi állása szerint oszt "büntetést" és "jutalmat" egy "láthatatlan kéz", de rendszerint csak később derül ki, hogy büntetések és jutalmak összegeződése egy adott politikai térben, amely kellően tágas keretekkel rendelkezik és többé-kevésbé koherens egységnek (pl. területiális államnak vagy nemzeti piacnak, vagy nemzetnek vagy egyszerűen népnek) tekinthető, végül is büntetés volt vagy jutalom. Erőszakos, önérdeket jól érvényesíteni tudó csoportok (mint a magyar és a lengyel nemesség vagy mutatis mutandis a Junkerek) tartós térnyerése egyebek közt tán épp azért is akkora büntetés a nagyobb koherens keret számára, mert lehetetlenné teszi, hogy idejében igazodjon, a "játék" szabályai szerint, "jutalmat" – "büntetés" szabályozó *longue durée* gazdasági és társadalmi trendek éppen aktuális változásaihoz. Csakhogy a trendekről csakúgy, mint a "keretek"-ről rendszerint szintén csak utólag derül ki, hogy hosszú távon "nyerésre" vagy "vesztésre" hajlamosítottak. Ez azonban nem azt jelenti, hogy esélyek és kockázatok egy adott helyzetben ne lennének megbecsülhetők. A "játék" – szerencsére – nem annyira a szerencsejátékok, mint inkább a sakk szabályaira emlékeztet. "A történelem – írta Kosáry Domokos Magyar külpolitika Mohács előtt című könyvében (1978) – nem vas fátumokon, hanem nagy tendenciákon és azok eredőjéből adódó valószínűségeken át érvényesül. S hogy az adott mozgási lehetőségeken belül mi, hogyan, mikor valósul meg, immár változhatatlanul, az mindenkor függ a politikai küzdelemtől is."

A hangsúly itt valószínűleg az utolsó "is"-re esik, mert ami magát a politikai küzdelmet illeti, bármiféle politikai küzdelmet, az éppen attól válik "politikaivá", hogy tudatosítja helyét, lehetőségeit, felelősségét a történések forogtatagában. Ezt a tudatosítást, a politikai gondolkodás és cselekvés definiálását külön, de nem elkülönült szféraként, ezt végezte el A Fejedelemben Machiavelli, ezért csengenek össze olyan szépen majd fél évezred távolából szavai napjaink történészéével, aki azt vizsgálja, milyen volt a Magyar külpolitika Mohács előtt. "Nagyon jól tudom – írja Machiavelli A Fejedelemben XXV. fejezetében –, sokaknak az a véleménye, hogy a

világot Isten és a szerencse kormányozza és az emberek minden okosságukkal sem változtathatnak rajta a legkevesebbet sem, ezért legjobb, ha belenyugszanak sorsukba. Ezt a nézetet újabban egyre többen vallják, mert napról napra olyan dolgok történnek, amelyeket emberi elménkkel nem tudunk megmagyarázni. Ha ezekre az eseményekre gondolok, magam is közel vagyok ahhoz, hogy csatlakozzam az előbbi felfogáshoz. Mindamellett úgy vélem, hogy valami beleszólásunk nekünk, embereknek is van a világ folyásába; a szerencse csak félig irányítja a történéseket, félig tőlünk függenek.” A megáradt folyóhoz hasonlítja Machiavelli a forgandó Fortunát, ami ellen okosan épített gátakkal védekezni lehet. “Ha végignéznünk Itálián, amelyet ma egyre-másra sújtanak a forgandó szerencse csapásai, – semerre sem látunk gátat vagy ellenállást. Ha Itália olyan erős lenne, mint Német-, Spanyol-, vagy Franciaország, ezek az áradások nem okozhattak volna ilyen súlyos károkat, vagy egyáltalán nem került volna sor rájuk... Ezért a mi fejedelmeink, akik évtizedekig uralkodtak és végül elveszítették hatalmukat, ne a sorsot vádolják, hanem saját ostobaságukat, mert béke idején sohasem gondoltak a változás lehetőségére (közös tulajdonsága az embereknek, hogy napsütésben nem gondolnak a zivatarra). Mikor pedig beköszöntött a baj, nem a védekezésre, hanem a menekülésre gondoltak. Abban reménykedtek, hogy a nép, ha megunt a győzők zsarnokságát, visszahívja őket. Ha nincs más lehetőség, akkor megfelel ez az okoskodás, de nem szabad elhanyagolni miatta a segítés többi útjait. Nem szabad elesni abban a reményben, hogy akad valaki, aki fölemel. A megmentő esetleg elmarad, vagy ha meg is jelenik, nem biztonságos számodra, mert gyávaságod miatt függő helyzetbe kerülsz vele szemben. Csak az a menekvés biztos és tartós, amelyet saját erődből, saját bátorsággal vívsz ki.” Ehhez kell a fejedelemnek az állam, mint a szerencse szeszélyeivel szembeni védekezés egyetlen biztonságos – többé-kevésbé biztonságos – eszköze, és az állam népének a fejedelem, mint aki a gát építéséhez szükséges szétszórt és széttartó erőket nem egyszerűen összefogja, hanem felébreszti és szervezi. Ez a középkori jogász-politológusok problémáinak, amelyeket a “quod omnium tangit” paradoxona jellemez, renaissance-megoldása vagy átfogalmazása. “Csak a renaissance-hoz illik – írja Federico Chabod, Machiavelli jó ismerője és Európa egységének egyik szellemi előkészítője – az Állam mint ténybeli realitás, melynek teoretikus érvényességét keresni haszontalan, sőt egyenesen abszurd foglalatosság; az Állam, ami az, ami, függetlenül bármiféle metafizikai feltételezéstől, mint például a bűn agosztinánus ideája; csak a renaissance-hoz illik a politika mint a tevékenység autonóm szférája, túl az erkölcsi jón és rosszon, a politika, amelynek önmagában és önmaga által nincsenek céljai azokon kívül, amelyek saját mivoltából következnek.” Ezt az autonómiát fedezte fel és tudatosította Machiavelli, hangsúlyozza ismételtén Chabod, ahhoz hasonlóan, ahogyan Giotto állította szembe a gótika realizmusával a maga autonóm képi realizmusát. “A politika mint politika” Machiavelli problematikája, ahhoz hasonlóan, ahogyan Albertié “a művészet mint művészet” és ahogyan Galileié lesz “a tudomány mint tudomány”. A politika autonómiáját kellett tudatosítani ahhoz, hogy túl lehessen lépni a skolasztikus jogász-filozófusok politika-teórián; ugyanúgy ahogyan fel kellett fedezni a történetírás autonómiáját ahhoz, hogy túl lehessen látni a középkori krónikásokon. És ez is tipikusan a renaissance-hoz illő tett, hangsúlyozza Chabod. “Machiavelli Storia fiorentine-jében csakúgy, mint Guicciardini Storia d’Italia-jában, abban a két műben, amelyben a tulajdonképpen modern historiográfia megjelenik, a történelem alkotói az emberek és csak ők... Villaninak Firenze viszálykodásai és bajai az emberek bűneiből származnak, melyre az ördög ingerli őket: innét moralisztikus megalapozottságú megfigyelései. Machiavellinél többé nincsen semmiféle beavatkozás az Isten, az ördög, a szentek vagy az emberi nemzetség ellensége részéről: hanem csupán egy emberi tényező, a nagyok és a nép szemben álló étvágyai, vagy még Corso Donati mester nyughatatlan lelke. Minden félreérthetetlenül földi, emberi síkra redukálhatik, a más világ bevonása nélkül: legfeljebb egyfajta természetes fátumszerűség lép be, mintegy mechanikusan, a determinizmus egy neme, amelynek semmi köze többé a történelem keresztény felfogásához, ahogyan azt Szent Ágoston vagy Freisingi Ottó kifejezték.”

Ám az, hogy a politika és a történetírás – egymással összefüggő – autonómiájának a felfedezése máig érvényes és megkerülhetetlen alapelv marad, nem azt jelenti, hogy a renaissance politikai kategóriái és megfontolásai abszolút érvénnyel bírnának a skolasztikus jogász-filozófusok érveléseivel szemben. Nem ok nélkül lépte át Szűcs Jenő Vázlatában említés nélkül Machiavellit: az, ahogyan A fejedelem a maga “Állam”-ával egyetlen csapással elintézi a Quod omnium tangit gordiuszi csomóját, az államnak ez az axiomatizálása, vagy ahogyan Lányi Margit megfogalmazza A Fejedelem 1944-ben megjelent magyar fordításához írt előszavában: “az állam az a cél, amely minden eszközt szentesít: az árulást éppúgy, mint a gyilkosságot, a kétszínűséget vagy az orvtámadást”, ez a cél-állam már a koraujkor nagy állam-teoretikusainak, Bodinnak, Grotiusnak, Hobbesnak elfogadhatatlan volt. Machiavelli állam-felfogása túlságosan a renaissance-ba illett; vissza kellett nyúlniuk a nagy skolasztikus jogász-filozófusok, Bartolus, Baldus, Marsilius de Padova műveikhez. A két “politikátörténeti tektonikus lemez” összeillesztése, ahogyan Szűcs Jenő oldja meg mesterien a Vázlatban, éppen ezért tudja megvilágosítani Európa három történeti régiója szempontjából a politikátörténeti szituációt vagy inkább a szituáció kritikusságát. De azért a renaissance-ban megnyílt “Atlanti-óceán” ott maradt a két “földrészt” között; ez legszebben tán épp a historiográfia autonómiájának a tükrében látszik, ahogyan újra meg újra próbál megbirkózni Machiavelli Államával.

Megváltozott mindenekelőtt az “Állam” renaissance-kori jellegének és szerepének megítélése. Hol van ma már Burckhardt hajdani híres formulája az itáliai renaissance államról, mint “műalkotás”-ról, amelyet egy fejedelem – vagy tyrannus – úgy alkotott meg, mint valami művész: hideg fejjel, precízen, előrelátóan, pontosan számolva a kockázat és siker esélyeivel? És hol van a vezető német történetudósok “hűbéres állam – rendi állam – modern állam” egymást folytató és egymásba átfolyó beosztásának magabiztossága, melyben a 15. és 16. század afféle “átmeneti kor”-ként szerepelt a másik kettő (“porosz” katonásnemes értelemben hasonló másik kettő) között? Federico Chabod az ötvenes évek végén egy rövid, nagyhatású tanulmányban egyszerre rombolta le, úgy látszik végérvényesen, “műalkotás-állam” és “átmeneti állam” képzetét, s cáfolta meg a “rendiség” és a “rendi képviselőt” valamiféle “preparlamentáris”, sőt majdnem “parlamentáris” jelentőségéről máig sokszor valóságos dogmaként vallott elképzeléseket. A “renaissance állam”, amennyiben és ahol létezett, semmi esetre sem volt Ständestaat, és amennyiben egyáltalában “átmenet” volt, semmi esetre sem a modern Nationalstaat-hoz. A “nemzeti eszme”, abban az értelemben, ahogyan az a 19. században az állam-eszme alapjává válik, a 14-15-16. században teljességgel ismeretlen. “Csakugyan – írja Chabod – elég bajos lenne patriotizmusról beszélni a XV. vagy akár a XVI. században az itáliai államok többségében – kivéve Firenzét, melynek szabadságát Coluccio Salutati és Leonardo Bruni dicsőíti a XIV. század végén és a XV. század elején, és kivéve Velencét. Az itáliai humanisták kulturális gögje mások barbársága iránt még nem politikai erő. Található-e hazafiság, nehogy itáliai nemzeti, de csupán egyszerűen lombárd, a Sforzák Milánójában, ami pedig a legerősebb, legjobban szervezett itáliai államok egyike? Vagy Firenze és Velence, mindkettő készen az itáliai szabadság védőjének nyilvánítani magát és önzéssel vádolni a másikat, miféle közös köteleket tud felmutatni? Velence is idegen – francia vagy spanyol – hatalomhoz folyamodik, hogy megtörje más itáliai államok ellenállását, feltéve, hogy – téves reményei szerint – később megszabadulhat az idegenektől. Maga Machiavelli, aki 1513-ban a Principe XXVI. fejezetét írta, amely csupa buzdítás Itália régi szabadságának kivívására a barbár idegenek ellen és az itáliai nemzeti szellem legférgesebb kifejezése, Machiavelli 1509-ben, Agnadel után, amiatt nyugtalankodik, hogy XII. Lajos és I. Miksa nem folytatják a végsőig a háborút Velence ellen. Ez kétségkívül illik Firenze politikájának Velence-ellenes stílusához; de nemzeti bizonyosan semmi nincs benne.” Létezik tehát a korban firenzei és velencei patriotizmus, de nem létezik itáliai. Bonyolultabb a helyzet megítélése a német világban, ahol a Birodalom még a 16. században is élő keret marad, és a humanisták csakúgy, mint a reformátorok den Ruhm Deutschlands

zengik és a német nyelvet propagálják. "De mennyiben vonatkozhat a német nemzeti érzésnek ilyen kitörése, amely gyakran már túlzó nacionalizmusba csap át, a német Állam-ra, meghatározó-e a német politikai élet szempontjából?" – teszi fel a szónoki kérdést, nem egészen függetlenül napjai Európájától, Chabod.

Nem mondható el ugyanez az Occidens három "minta" államáról, Franciaországról, Spanyolországról és Angliáról. Itt sem lehet azonban a humanistáknál és íróknál már nagy szerepet játszó nemzeti érzést minden további nélkül átvinni "az Állam"-ra. Hiszen például a francia vallásháborúban az egyik fél Angliai Erzsébet és a protestáns német fejedelmek támogatását kereste, a másik II. Fülöpre támaszkodott: "a vallási szenvedély (jobban mondva a vallási furor) erősebb volt a nemzeti patriotizmusnál. Mindenesetre csak a Szent Bertalan éj után, a politikusok pártjában lehet látni először határozott szándékot a kulturális patriotizmus transzformálására politikáivá". És hasonló mondható el Spanyolországról, ahol pedig a nemzeti büszkeséget az amerikai hódítások is hatványozták: az állam inkább építhet a király iránti hűségre, mintsem a modern értelemben vett hazafiságra. "Elegendő még a király szakrális felfogása ahhoz, hogy szilárd bázist adjon az államnak: azt a bázist pontosan, amit később majd a nemzeti érzés és a patriotizmus szolgálta. A nemzet (a szó nagyon elterjedt) nem bír még azzal a politikai jelentéssel, amivel majd későbbben." Még a "határ" is merőben más valami, mint a 19. században, és egyáltalában nem létezik – politikai értelemben – a "természetes határ" (tév)eszméje és jelszava. A politikában az állam és a király a meghatározó, nem a nemzet. Nincs tehát semmi különös abban, hogy olyan sokan állanak "idegen" király szolgálatában idegen államban. Európa udvarai és kancelláriái olaszokkal telnek meg, nemcsak államférfiakkal és diplomátákkal, hanem humanisták, történétírók, adminisztrátorok, pénzemberek, hadmérnökök, katonák egész "internacionáléjával". A soknemzetiségű Habsburg-monarchiában sokáig, lényegében egész 1918-ig őrződött valami – jegyzi meg Chabod – abból az "eszményi nemzetköziségből", amely a renaissance Itáliából áradt szét Európában Lisszabontól Moszkváig. Az írásbeliség gyors elterjedésével lehetővé vált bonyolódás és egyszerűsödés az államok vezetésében, a hatékony állami bürokrácia és az állandó diplomácia kifejlődése alapozta meg ezt a nemzetköziséget, amely aztán a Fények Európájában a "hatalmi egyensúly" elvében és gyakorlatában nyert nemzetközi politikai kifejeződést. "Kezdetben ez is itáliai doktrína, a XV. század közepétől, azután francia, angol, etc... Az egyensúly teóriája, amely hosszú évszázadokra fennmaradni hivatott volt, mind nagyobb földrajzi területre terjedve ki, nyugatibb Európához csatolva Észak országait a XVII. században és Oroszországot a XVIII. században, az egyensúlynak ez a teóriája tipikusan a renaissance teóriája. Az európai államok léteztek – kell-e mondani? mielőtt ez az elv kimondatott volna; és létezik, jóval a XV. század előtt, a nemzetközi relációk rendszere, amely egyik állam életét a másikéhoz csatolja. De az elv kinyilvánítása új tett – azt jelenti, hogy a nemzetközi viszonyok problémája új fontosságot nyert, és ez a fontosság tisztán tudatosodott a kortársakban."

Az európai hatalmi egyensúly – azaz a politikai Európa – létrejöttét azonban az egyes államokon belüli hatalmi egyensúly kialakulása előzte meg. Azaz nem is annyira kialakulása, mint inkább megteremtése, és az "előzte meg" se pontos, mert az államok belső egyensúlyát az európai hatalmi egyensúly kiküzdésével párhuzamosan, egyszerre kellett megteremteni. Éppen a belső egyensúly megteremtésében észlelhető különbségek okozták azután az európai államok egyes régióinak a különbözőségeit. A belső egyensúly megteremtéséhez csakúgy, mint a hatalmi egyensúlyéhoz, egy újfajta tudással rendelkező művelt tisztségviselő-gárda kellett, egy hivatalnok-gárda, amelyik a maga szerteágazó feladatokra szakosodott sokszínűségében testületileg segítette, megvalósította, ellenőrizte, népszerűsítette – egy szóval kifejezve: egyensúlyozta – a fejedelemnek az állam egységét és méltóságát képviselő és szimbolizáló hatalmát. Az államon belüli ügyekben "kifejlődik és konszolidálódik a fejedelem tisztségviselőinek, hivatalnokainak a fontossága és hatalma, modern kifejezéssel a bürokráciáé. Kétségkívül nem a Renaissance Állam találta fel a király tisztségviselőit. Még a hivatalok megvásárolhatósága is, amelyet annyiszor felrónak I. Ferenc királyságának, régóta virágzott. De a lényeges az, hogy most az Állam két pólus köré szerveződött: az uralkodó hatalma és a tisztségviselők hivatali hierarchiája köré. A nemzet Rendjei, a Rendi Gyűlések nem a szabályt, hanem a kivételt képezik a XVI. század Államának a szempontjából: kivételt, amely valójában nagyon csekély szerepet játszott a kormányzás effektív munkájában. Éppen ellenkezőleg, a fejedelem és a hivatalok azok, ahonnan ez a munka nap mint nap kisugárzik. És ezeknek a hivataloknak a gyors szaporodása és növekedése, az állások sokasodása és a hivatalnokok megnőtt fontossága az, ami már merőben új."

Nem nevezhető mégis valamiféle "műalkotásnak" Chabod Renaissance Állama is? A Renaissance Állam mindenesetre a hivatalok mint egyre jobban konkretizálódó testületi egységek, a fejedelem, és a fejedelem hivatalnokainak kényes "egyensúlyából" születik. És elfordulhat, hogy az együttesben a hivatalnoknak jut a legfontosabb szerep. Milánó például a 15. és 16. század fordulóján sorra kerül a Sforzák uralmából I. Ferenc, majd a spanyolok kezébe, ámde "organikus sturktúrája, adminisztrációja már a Sforzák alatt rögzült", és az uralomváltásokkal lényegében nem változik. "Sőt, még tovább mehetünk. Honnét származnak a funkcionáriusok? Figyelmes elemzéssel érdekes konklúzióra juthatunk. A Sforzák hivatalnokainak a sorában ugyanis feltűnnek ama családok képviselői, amelyek három évszázaddal régebben azt a politikai csoportot alkották, amely Milánó szabad kommunájában uralkodott. A De Burris például a XII. században és a XIII. század elején számos konzult, bírósági előljárót, sőt podestát adtak a kommunának; a XIV. században Milánó Nagy Tanácsába adtak tagokat; és már a XV. század elején feltűnnek a Hercegnő udvarában lakó nemes familiárisok és hivatalnokok sorában. A század második felében ezek a nobiles viri adják a Sforzák várnagyait, podestáit. És hasonlóképpen a Landriano, a Lampugnano, a Pusterla, a Settala, a Marliano, a Della Croce, a Vimercate, etc. családok. Néhány példát idéztem csupán. A lényeg az, hogy a XII-XIII. század régi politikai arisztokráciája átalakult magas funkcionáriusok arisztokráciájává, a fejedelmek szolgálatában. A hivatalok gyakran és elég hosszú időn át apáról fiúra, nagybátyról unokaöccsre öröklődnek és így tovább; még ha többnyire nem is ugyanarról a hivataltól van szó, kialakul a családon belül egy hivatali hagyomány. Valami hasonló figyelhető meg Mantovában. Elvesztvén politikai hatalmát, mely a Seigneur és később a Herceg kezébe kerül, a régi kommunális arisztokrácia megszerzi a közigazgatást" az addig is kezében tartott diplomácia és hadviselés mellé.

Nem mindenütt történik így, Franciaországban a polgárságból rekrutálódik az erős királyi bürokrácia, és az arisztokrácia az udvari nemesség szerepébe szorul. Kasztíliaiban is hasonló a helyzet. De mindenütt az a lényeg, hogy "ha nő a fejedelem hatalma, mindig növekszik vele egy másik hatalom is: éppen a hivatalnokok testületének a hatalma. Előbb-utóbb erős esprit de corps fűzi őket egybe, személyes és egyéni ellentéteik ellenére, és pedig nemcsak a legmagasabbra sorolt törvényszéki tisztségviselőket, hanem a többieket is." Az esprit de corps-t családi összefonódások is erősítik, és a királynak időről-időre vizsgálatot kell elrendelni a nyilvánosan szidott visszaélések felderítésére. Helyreáll az "egyensúly", de a mérlegen egyre nagyobb súllyal esik a latba a Hivatal. "A hivatalnok egyre többre értékeli saját magát, fontosságát, hivatalát. Professzionális öntudat ez, amely, véleményem szerint, igen nagy szerepet játszott a modern állam kialakulásában; ez az öntudat immár az Állam-ra vonatkozik és többé nem csupán a fejedelem személyére: az Államra, azaz valami felsőbbre, tartósabbra, mint a fejedelmek változó személyei."

Másféle állandóság volt ez, mint ami a középkori állam "dignitas non moritur" elvében fejeződött ki, vagy ami a rendi monarchiák aranybullákkal, országgyűlésekkel, szabad királyválasztásokkal a fejedelmek változó személyei fölé emelte az "állameszmét" és vallásos tisztelet tárgyává a Szent Koronát. Az Államnak az az új fogalma és gyakorlata, amely Itáliában a 14. század végétől és a 15. század során kialakult, hogy aztán elterjedjen az Occidens nagy államaiban, a vezetés fokozódó professzionizálására alapult. "A

XVI. század közepe táján beszélnek először az államraison elvéről”, emeli ki Chabod, ha a szavak, akár maga az “Állam”, nem is azt jelentik, mint később és pláne manapság. Azonban “az Államnak ez az új fogalma; a viták az államraison és Machiavelli tana körül – amely nem veti fel a jó és rossz morális problémáját –, ezek a viták, amelyeknek Meinecke mesteri kézzel bogozta az eredetét, mindezek jellemzőek a Renaissance Államára is.” De miközben a következetesen professzionizálódó politika függetlenedik tőle idegen, rajta kívülálló értékektől, azonközben szép lassan a “hivatal” fogalma egyre inkább valamiféle “morális” súllyal telítődik: a “felelősség” súlyát veszi magára. “Mindenképp”, akinek bele kell szólnia abba, ami mindenkit érint? Chabod óvatosabban fogalmaz: “Az ügyek intézése, a mindennapi gyakorlat, a technikai tudás, amely egyre szükségesebb minden Államnak, amely növelni kívánja funkcióit és érdekeit, mindez egyre erősíti a hivatalnokok hatalmának ezt a felfogását. Ha a fejedelem, vagy a kormányzó, általában az Állam politikai főnöke nem áll hivatala magaslátán, ez a hatalom kiáll, és megkísérli a maga módján vezetni az ügyeket.” Már Montaigne valóságos “negyedik rend”-ről szól a törvényszéki tisztviselőkkel kapcsolatban, és Richelieu figyelmeztetett, hogy ügyelni kell rá, nehogy az igazságszolgáltatás tisztviselői “elhomályosítsák” a király tekintélyét. A “negyedik rend” – Montaigne értelmében – inkább a hivatalnoki kar egészére alkalmazható, melynek hatalma együtt növekszik a fejedelmekével, de nem szűnik meg az abszolút monarchiák tüntével, hanem – egyedüli intézményként a régi rendszerből – átkerült a modern parlamenti demokráciákba, és “amikor a miniszter – azaz a politika embere – nem elég tehetséges és figyelmes, a különféle szolgálatok igazgatói azok, akik irányítják az adminisztrációt, és így, jórésztben, az országot.” Sőt, még maguk a kormányzás háttérét képező pártok is egyre mélyebben bürokratizálódnak, és szervezetük, kádereik, funkcionáriusai rendszerével kell egyensúlyoznia annak, aki vezetni kíván bennük. Netán állammá válnak a pártok az államban? Chabod világért sem kíván ilyesmit sugallni; a “negyedik rend” történetének meghosszabbításával vagy inkább extrapolálásával napjainkig inkább csak arra figyelmeztet, hogy mennyire tarthatatlan a “rendi állam” szerepe és fogalma holmi “átmeneti kategóriaként” a középkori állam és a koraujkori állam között. A modern európai államok kialakulásában és fejlődésében (legalábbis az Occidensen, amely Chabod érdeklődésének a tárgya) egy arisztokrata vagy polgári származású, de mindenképpen városi multú és neveltetésű “hivatalnokságnak” jutott eleitől fogva döntő szerep. Ez a “negyedik rend”, gyakran a városok kommunális korszakából átnőtt családokkal, megteremtette egy különleges hatalom-koncentráció kereteit, amely kijerdt írásbeliségre alapuló és egyre apróbb részletekig hatoló adminisztrációjával és szakértelmével új tartalommal töltötte meg a fejedelem régi szerepét, egy új fajta centralizáció és államélet hordozójává és szimbólumává avatva a királyt, aki “abszolút” ura, ám egyben foglya is lett ennek az új államrendnek. Vagy egyenesen ennek a politikai centralizációt megvalósító és fenntartó új “negyedik rendnek”?

Chabod olvastán Fülöp király áriája jut az ember eszébe, vagy Németh László II. Józsefje. Nem véletlen az, hogy a makacsul túlélő magyar rendiség éppen II. Józsefet gyűlölte legádázabban, és az általa nagykésőre Magyarországon is mégiscsak meghonosítani kívánt “negyedik rend” olyan tiszta képviselőjét, mint Hajnóczy József...

Dolgozott azonban mégoly hatásosan az új “negyedik rend” az állam területi, hadügyi, közigazgatási, törvénykezési, pénzügyi, gazdasági és – gyakran akaratlanul – kulturális megalapozásán és fenntartásán, egymagában illetve együtt másik pólusával a királlyal aligha ment volna sokra. A “negyedik rend” inkább csak hasznosított (sokszor tán észre sem igen vett) folyamatokat, amelyek meghatározták vagy lehetővé tették a megszülető új államok – nagyok és kicsik – dinamizmusát, növekedését, expanzióját. A demográfiai gyarapodás, a mezőgazdasági technikák folyamatos tökéletesedése és mezőgazdasági terméstebbletek megjelenése, városok szaporodása, növekedése és gazdasági expanziója, a pénzgazdaság kiteljesedése Itáliában s elterjedése Európában, a kézműves technológiák tökéletesedése, racionalizálódása és hatékonyságnövekedése, a tengeri és a szárazföldi közlekedés és szállítás nagyságrendi javulása és így tovább, mind-mind feltűnt már és letűnt a középkori és renaissance-kori Európa gyarapodásának és fellendülésének a historiográfiai értelmezésében. Azonban mindez legfeljebb egy-egy csavar egy nagy építményben, illetve “szerkezetben”; legalábbis így ítéli meg elődei szerteágazó munkáját Fernand Braudel a 15-18. századi Európa “Világ-időt” vizsgáló nagy művében: “Voltaképpen mindezeket a magyarázatokat csatolni kell egymással. Lehetséges egyáltalában növekedés, ha nem halad minden csaknem azonos lépésben ugyanazon időben? Egyszerre kellett történnie, hogy szaporodjanak az emberek, hogy tökéletesedjenek az agrotechnikák, hogy újraszüllessék a kereskedelem, hogy az ipar átélje első kézműves-fellendülését, mindennek és még sok egyébnek egyszerre kellett történnie ahhoz, hogy végre létrejöhessen Európa térségében egy városhálózat, város véteshöz kapcsolásával egy urbán szuperstruktúra városok kölcsönös kapcsolataiból, amelyek körülfogják-átszővik az egyes téveshöz kapcsolódásokat, és kényszerítik, hogy egy piacgazdaságban vegyenek részt. Ez a még középszerű méretű és hozamú piacgazdaság energia forradalmat fog eredményezni az ipari célokra hasznosított malom széleskörű elterjedésével, és végül Európa-méretű gazdaság-világba fog torkollani. Federigo Melis ezt az első Weltwirtschaft-ot a XIV. század végére a Brügge, London, Lisszabon, Fez, Damaszkusz, Azof, Velence poligonba írja be, amelynek belsejében található az a 300 forgalmas piac, ahonnan származik az a 153000 levél, amelyet a pratói kereskedő Francesco di Marco Datini levéltárában őriznek. Heinrich Bechtel négyszögörről beszél: Lisszabon, Alexandria, Novgorod, Bergen. Fritz Rörig, az első, aki a gazdaság-világ értelmet tulajdonította a német Weltwirtschaft szónak, kisugárzása keleti határául a Novgorodtól az Ilmen tavnon át le egészen Bizáncig húzódó vonalat tekinti. A cserék sokasága és intenzitása egyetlen gazdasági térséggé dolgozta ezt a hatalmas területet.”

Elvileg tehát, legalábbis ami a cserék intenzitását és a lefőlözhető profitokat illeti, azaz a “piacgazdaságot” el sem igen különíthető Európa három régiója. Ezen a profitokra kihegyezett “Európai Unió” túl azonban óriásiak Európa egyes régióinak a különbségei Braudel szerint is, és nem egyszerűen a politikai berendezkedések különbségei miatt. Azaz pontosabban Braudel nem is annyira régiókban gondolkodik, mint inkább a cserék sokasága és intenzitása által kijelölt kapcsolatrendszerben, még pontosabban a kapcsolatrendszer történeti kialakulásában és fennmaradásában. Mindenekelőtt egy északi “ipari pólust” köt össze a Champagne-i vásárokhöz csatlakozó rajnavölgyi és franciaországi városok hálózatán keresztül egy déli “ipari pólussal” Észak- és Közép-Itáliában. Az itáliai pólus a Földközi-tenger keleti medencéjébe terjeszkedik, az északi pólus a Hansa-városok révén magához vonzza az Északi-tenger és a Baltikum térségeinek terményeit és nyersanyagait. Ahogy a Hansa-városok az Északi-tengeren el egészen Bergenig és a Baltikumban Novgorodig, Revalig, úgy terjeszkedik Velence a Dalmát partokon, az lón-tenger partjain, az Aegeikumon, Krétán át a Levantei partokig és – egészen elestéig – Bizáncig. S ahogyan a Hansa hajói Londonig-Amsterdamig-Brüggéig, úgy szállították a velencei kereskedőgályák a 16. század elejéig a keleti árukat Londonig, Brüggéig. “Ezek a kapcsolatok nemhogy elmosnák a két pólus jelentőségét, inkább hangsúlyozzák; a rendszer mintegy önmagát visszhangozza, erősítve a cserék játékát, növelve a két pólus vitalitását Európa többi részéhez viszonyítva. Ha vannak az első Európa eme virágzó urbanitásban szupervárosok, úgy azok változatlanul a két zóna valamelyikében sűrűsödnek, és az őket összekötő tengelyek mentén: elhelyezkedésük kijelöli Európa testének csontvázát vagy inkább vérkeringésének érrendszerét.” De ezek az érrendszer-kijelölő nagyvárosok nemcsak kiemelkednek a kisebb városok tömegéből, élni és fejlődni sem tudnak nélkülük. A cserék nyereséges játékához és a nagy távolságokig hatékony kapcsolatrendszerekhez kisebb-nagyobb városok sokasága szükséges. “És a város az, amely szavatolja, kortól és helytől függően többé-kevésbé élénken, Európa általános felhajtó erejét, mint a kovász a meggyűrt tésztaé. De ezt a szerepét nem annak köszöni-e, hogy egy előzőleg alkalmasan megszerveződött falu-világban nyomult előre és

fejlődött, és nem az ürességben, mint az újvilág városai, és maguk a görög városok is? Kezében volt mintegy feldolgozandó anyag és volt minnek a kárára növekednie. És ráadásul nem volt ott a roppant lassan magára találó Állam, hogy zavarja: ebben az esetben a nyúl könnyen és logikusan nyerhetett a teknősbéka ellenében.”

Braudel olvasatában a „teknősbéka” csak akkor vette át a vezetést, akkor azonban behozhatatlan előnnyel nyert nemcsak a fürge nyuszik, de még az olyan gyors lábú Akhilleuszok ellenében is, mint Velence, Antwerpen vagy Amsterdam, amikor a centralizációs feltételek (közlekedés és szállítás, adópolitika és kincstárügy, hírközlés, állandó hadsereg, törvényszéki hálózat, rendőrség, közigazgatás) együttes javulása lehetővé tette nagy „territoriális piacok” kialakulását és önmagát gerjesztő növekedését, s ezek a piacok állottak azután háttér gyanánt egy-egy olyan óriási „világ-vállalkozás” mögött, mint London, Párizs vagy eleinte egy ideig Sevilla illetve Madrid, később pedig Berlin, Szent-Pétervár, New York, Tokio – azaz Braudel *longue durée* olvasatában az egységesedő piacok (és a működésükhöz szükséges városhálózat) nyomásában összepréselődő-formálódó modern államok (az őket mozgató és szimbolizáló fővárosaikkal) veszik át az európai gazdaság-világ és vele a Világidő mozgatóinak a szerepét; valamikor a 16. század végétől kezdve, de inkább majd csak 17. és 18. században, amikor a Modern Állam nagy teoretikusai, Hobbes, Locke, Puffendorf, Grotius, Montesquieu – akikre különben a teóriák (a mások teóriái) íránt mindig kritikus Braudel nem sok szót veszteget – elméletben is megfogalmazzák Leviathan esélyeit, kötelességeit és kötöttségeit. A politikai érettség eme fokán nyerik el az államok a gazdasági együvértartozás és belső koherencia ama fokát, hogy a kívülük fekvő világgal szemben egységként viselkedjenek, „nemzeti piacként”.

De a nemzeti piacok és az összjátékukból (vagy inkább összmarakodásukból) kirajzolódó „világpiac” (a ma divó „globalizáció” kamaszabb elődje) nemcsak hogy nem előzmények nélkül jöttek illetve nem jött létre, hanem – ez Braudel „időzítésében” a lényeg túlságosan nagy újdonságot sem képviseltek Európában. „Európa szívét igen korán – egy közeli félperiféria és egy távoli periféria vette körül. Mármost ez a félperiféria, amelyik nyomja a szívet, amelyik szaporább verésre serkenti – Észak-Itália Velence mögött a XIV. és XV. században, Németalföld Antwerpen körül – ez az a vonás, kétségkívül, amely a lényege Európa struktúrájának. Félperiféria, úgy látszik, nem létezik Peking, Delhi, Ispahan, Isztambul vagy pláne Moszkva körül. Úgy látom tehát, hogy az európai gazdaság-világ igen korán született, és nem hagyom magam hipnotizálni, Immanuel Wallerstein módjára, a XVI. századtól. Hát nem ugyanaz a kérdés gyötri Wallersteint, amit már Marx megfogalmazott? Idézzük újra a híres mondatot: A tőke életrejöve a XVI. században kezdődik. Wallerstein szerint az európai gazdaság-világ volt a kapitalizmus formába öntő folyamata. Ebben a pontban nem ellenkezem, mert centrális zónát vagy kapitalizmust mondani ugyanazt a valóságot jelenti. Ugyanúgy, mint azt megkockáztatni, hogy a gazdaság-világ, amely a XVI. században Európára épült, nem az első, amely erre a szűk és bámulatot kontinensre épít, nem egyéb, mint ipso facto kijelenteni, hogy a kapitalizmus nem várt első megjelenéséhez a XVI. századra. Egyetértek Marx-szal, aki azt írta (csak hogy később megbánja), hogy az európai kapitalizmus (sőt, egyenesen a tőkés termelésről beszélt) a XIII. századi Itáliában kezdődött. Jelentéktelenül eltekintve mindössze ennyi a vitám Wallersteinnel.”

A továbbiakban aztán Braudel csakugyan Wallersteinnel teljes egyetértésben ismerteti a paradigmaticusá vált centrum-félperiféria-periféria beosztás szerint az európai gazdaság-világban a háborúk, a társadalmak, a kultúrák jelenségeit és változásait, hogy végül megállapítsa: a Wallerstein-szkéma igencsak érvényes – jelentéktelenül eltekintve – az egész európai gazdaság-világra. És akkor, mivel napjainkra gazdaság tekintetében többé-kevésbé az egész világ „európai” lett, cipeli tovább centrum-periféria fátumát, immáron „globálisan”. Azaz ugyanúgy, ahogyan az egyes államokon belül, az államok halmazában is kiválogatódnak „mindenkibek”, hogy aztán „jövahagyhassák” a többieket, a „mindenkit” érintő dolgokat? Nyilván a mi dolgainkat is, itt, Európa középső és hagyományosan „defenzív” történeti régiójában? A kérdés szónoki, mert ha a fennmaradás a tét, ugyanúgy kell vállalni ma is a félperiférikus vagy periférikus lét veszélyeit és hátrányait, mint Mohács után a Habsburg-„világgazdaságban”. De nem föltétlenül „rendies” és „pseudorendies” társadalmi keretek között. Mert amint Szűcs Jenő elemzéséből kiderül, a második, meglehetősen csataterítésként is végzetesebb Mohács ez a makacsul túlélő „rendi politikai test” volt, ami váltig akadályozta, hogy az ország egésze, „mindenki” a megmaradt országban, élvezhesse az integráció előnyeit. A helyi „Mindenkibek” persze élvezték, lettek legyen aulikusak vagy rebellisek; a csonka politikai testek jellegzetessége az előnyök monopolizálása. A még nagyobb baj azonban az, hogy többnyire jellegzetességük az adott helyzetből következő feladatok fel-nem-ismerése és fel-nem-vállalása is. Közép-Kelet-Európa rendi politikai testjei, legfőképpen a magyar és a lengyel, például elmulasztották a 16. és 17. században, de még a 18.-ban is, a modern állam intézményrendszerének kiépítését, s a Chabod értelmében vett „negyedik rend” megteremtését. S ha netán mégis, felülről jött támogatással, megjelent, eltiporták hazafias szólamok közepette, mint Hajnóczy Józsefet. „E rendi politikai test ahhoz természetesen erőtlenn volt, hogy a történeti államkeretet átkovácsolja államnemzetiséggé (nationalité d'État); ahhoz mégis elég erős volt, hogy fenntartsa egy rendi szinten csakugyan létező államnemzet fikcióját; ahhoz viszont túl rendi jellegű volt, hogy hajlandó legyen észrevenni a fikció mögött a nyelvnemzetek születését, s ebből idejében ésszerű konzekvenciákat vonjon le.” Ami nem azt jelenti, hogy idejében levonva az ésszerű konzekvenciákat, mindenre és mindenkire érvényes megoldás található. Hiszen például az Itáliát egyesítő piemontei kormány és képviselője, Chevalley lovag levonta az ésszerű konzekvenciákat, és levonta a maga módján don Fabrizio is. De don Fabrizio látta tisztán a korlátokat is, éppen racionalitása miatt; nem is annyira tán az „ésszerűség”, mint inkább a „következtetések” korlátait. Ezért különböznek annyira a herceg és Chevalley következtetései, mikor don Fabrizio kikíséri vendégét a hajnali Donnafugatóra át a postaállomásra, s feltárul előttük a maga kegyetlen szegénységében a hajnali városka. „Chevalley ezt gondolta: A dolgoknak ez az állapota nem fog sokáig tartani; új, mozgékony, modern államigazgatásunk mindent meg fog változtatni. A herceg azonban nyomott hangulatban volt: Mindennek nem volna szabad így maradnia, és mégis örökké így lesz; természetesen emberi értelemben örökké, vagyis egy-két századon át... Aztán majd megváltozik, de rosszabb lesz.”

De ha nem tárult közvetlenül a szemé elé a nyomor és nem volt ennyire nyomott hangulatban, a herceg nem látott ennyire sötétben. „Én egy szerencsétlen nemzedékhez tartozom – magyarázta előző nap az őt Szenátusba invitáló Chevalley-nek –, mely a régi és az új idők mezsgyéjén egyik lábával abban, a másikkal ebben áll, s mind a kettőben rosszul érzi magát. A tetejébe, ahogy lehetetlen volt észre nem vennie, híján vagyok minden illúzióknak, s mi hasznomat venné a szenátus, egy tapasztalatlan törvényhozónak, akiből hiányzik a képesség, hogy önnönmagát ámítsa, holott ez elengedhetetlen követelmény annál, aki másokat vezetni akar? Nekünk, a mi nemzedékünknek, meg kell húzódnunk egy sarokban, és onnét nézni, hogyan hánynak bukfenecet és cigánykereket a fiatalok e díszes ravatal körül. Maguknak most éppenséggel fiatalokra van szükségük, mozgékony fiatalokra, akik eszükkel inkább a hogyan, mint a miért felé fordulnak, és akik eléggé ügyesek ahhoz, hogy álcázzák, akarom mondani összehangolják pontos egyéni érdeküket a társadalmi eszményekkel.”

„Következik valami a történelemből?” – kérdezi Szűcs Jenő a Vázlat-ot lezáró (de nem befejező) V. fejezet elején. „Sok minden következik, és pedig olyanformán, ahogy Bibó István összegezte: Nem hiszek a történelemben száz százalékos szükségszerűségekből, hanem hiszek bizonyos nagy vonalakon belül több-kevesebb lehetőségben, amelyet lehet elpusztítani, és

lehet szerencsés vágányokra irányítani.

Különben e következesek gyakran nem egyértelműek, s éppen nem mindig valami egyszerűen lineárisak.”

Meglehet, éppen ez a nem egyértelműség (ami nem többértelműség) és nem linearitás a történelem autonómiája? Az a többkevesebb szabadság, amely az adott nagy tendenciákon és az azok eredőjéből adódó mozgási lehetőségeken belül az emberek egy vagy több csoportjának jut, “mindenki” nevében. Ők azok, akik “jóvágányok” azt, ami mindenkit érint, és ezzel összehangolják pontos egyéni érdeküket a társadalmi eszményekkel. Az így legitimizált lehetőséget aztán “lehet elpuskázni, és lehet szerencsés vágányokra irányítani”, quod omnes tangit...

Banner Zoltán

A világ értelmezése

– Bardócz Lajosról –

A rajz azért immanens eleme valamennyi képző- és iparművészeti ágazatnak, mert a látásnak is az. A világ vizuális birtokbavételének és újratemtésének nélkülözhetetlen eszköze, de az Istent is megrajzoljuk, természetesen a magunk képére, hiszen Ő is akként teremtett bennünket. Éjjel-nappal rajzolunk (ál munkában is), mert másképpen, enélkül eltévednénk már az ágytól a reggeliző asztalig vezető úton.

De vonal – az nincs. Azt mi találtuk ki, valószínűleg már az első szerszám, fegyver és edény elkészítése közben, mignem a barlangrajzokban önálló életre kelt. Azóta tudjuk rögzíteni a rajzot, tehát megállítani szemünk és képzeletünk állandó rajztevékenységét s értelmezni azt.

Ám, ami a mintegy huszonötezer éves művészettörténetet magunk mögött hagyva s leülve a számítógép elé, most következik – az szinte játék azokhoz a kínokhoz mérten, amelyeket a művész a világ rajzolatának mindenkorai értelmezéséért elszenvedett. Kín volt, pedig időközben a szín és a forma, a sík és a mélység, a vonal- és színperspektíva illúziójának, majd az avantgarde új művészi valóságának a megteremtésével, elfogadtatásával olyan örömkömben volt része, mint a Teremtőnek az első hat napon.

Az érintetlen, tehát szűzi állapotban elnyert első, majd a történelem során a maga képére alakított második természet után most a számítógépen megkomponálhatja a művész a harmadik természetet, amely aztán tényleg a Semmiből születik, mint hajdan az ősröbbség.

Mi keresnivalója lesz (van) egy ilyen világban az afféle klasszikus grafikusnak, mint amilyen például Bardócz Lajos? Eltalálja-e még vonalaival annak a rajznak a lélegzését, ritmusát, amelyet mostanáig szabad szemmel követhetett? Vagy: amit még szabad szemmel követhetünk, annak a rajzát érdemes-e megállítani s értelmezni?

S miért éppen Bardócz esetében fontos számunkra a kérdés?

Azért, mert Ő, a saját vonalaival oly közel jutott örökké rajzoló szemünk és képzeletünk mechanizmusának a (világban és álmainkban való tájékozódás, tájékozódási kényszerünk) lényegéhez, hogy legutóbbi munkáiban már nem is vonallal, hanem szellemképével azonosította a valót. Vagyis még annyira sem fontos már számára az ábrázolás, az ábrázolt (inkább csak megérintett) ember és némi tárgyak, tárgyi környezet tárgyszerűsége, illúziója, hitelessége, mint eleddig. Művészetében leomlottak a falak, leomlott minden fal: a gondolat és a gondolat megtestesülése között.

Eljutott volna tehát az eszmeképig? Nem. Ez olyan önellentmondás lenne, mint az “eszmeház”, amelyben lakni kényszerülnénk. S bár közel jár hozzá – a concept art eljárásaival sem azonosítható az az intellektuális kíméletlenség, amellyel zavartalan utat biztosít indulatainak és hiedelmeinek. Különben is, a grafikában sokkal nehezebb, majdnem lehetetlen a klasszikus avantgarde vagy napjainkbeli leszámazottai, a mozzanatnyi irányzatok elveinek az érvényesülése; egy grafikai lap sohasem érheti el azt a stílus tisztaságot (ha egyáltalán van ilyen!), mint például egy szürrealista vagy pop art festmény vagy komplex mű; s ebben némileg a szobrászattal rokon: mindkét alapvető művészeti ág immanens, lényegi módon kötöttebb eredeti funkciójához: a rögzítéshez (grafika) illetve a térértelmezéshez (szobrászat), különösen az emberi alak viszonylatában.

Emlékszem, amikor a hatvanas évek elején először másztam meg egy bukaresti bérház tetőterébe vezető irdatlan lépcsőt, ahol a magasban, a frissen végzett művész akkori eszményeinek, tehát tanára, Kazár László és a kitűnő rajzos, szatmári Erdős Imre Pál dekoratív szimbolizmusának a szellemében, de már érzelmesebb s egyben drámaibb duktussal róttá nagyméretű illusztrációinak és táblaképgrafikáinak a felületét.

Aztán visszaköltözött otthoni, kolozsvári környezetébe, s a hetvenes évek nagy fellendülése az erdélyi magyar irodalomban és művészetekben, a könyv- és folyóiratkiadás “aranykora” Bardócz érdeklődését is a kisebbségi lét különösségeire, a “különösség méltóságára” összpontosítja; előbb a kultúrtörténeti háttérrel világítja meg paraboláihoz (emlékezetesek például Ady-illusztrációi, Apáczai Csere János-parafrazisai Köntös Szabó Zoltán esszéjéhez, József Attila, Benedek Elek, Bartók Béla stb. lapjai, különböző technikákban és műfajokban), majd mintegy íróbarátai példáját követve: autonóm grafikai nyelven is megfogalmazza a hatalomról, szabadságról, diktatúráról, veszteségeinkről, az emberi s főleg a kisebbségi-emberi integritás torzulásáról fölvevett látéleteit.

Sajátos, de talán törvényszerű módon, éppen ebben a folyamatban minősülnek át nemzeti-nemzetiségi aggodalmi az egész emberiség alapértékei iránti féltés és felelősség vállalásává. Mint például a huszadik század legjobb szobrászai (Moore, Giacometti, Marini), Bardócz is az ember, az emberi alak arányaihoz és jelentéseihez méri a század humanizmusának ár-árpály ingadozásait s nemcsak bejelöli a Corpuson ejtett sebeket, hanem a torzulások, csonkulások, veszteségek ma már divatjammúlt felmutatásával azt az “integrációt” követeli vissza, amelyet sem politikai akarat, sem gazdasági kényszer nem képes helyreállítani. Tehát azt a képzeletbeli, bronzba öntött anatómiai örömharcot szeretné megkondítani, amely Leonardo és Barcsay rajzaiban öltött testet (s ehhez meg is lenne az egyenrangú manuális tudás, biztonság, ihlet az Ő kezében is), ehelyett azonban rozsdás útszéli bádogkereszteket kell megkopogtatnia, ha hiteles emberi hangokat kíván megszólaltatni.

A folyamat, – a reneszánsz embereszmény lebomlása az abszurdon át a conceptuális gesztusig – többek között, mellőzve most a teljességet, például három sorozatában emlékezetes számomra: a Shakespeare-szonettek rézkarcaiban, majd csodálatos “bukott lovainak” a semmibe vesző vágójában vagy agóniájában (szénrajzok, egy-egy színfolttal, 70-es, 80-as évek) és végül a 90-es évek foltokból komponált, sorozatba csak látás- és kifejezőmódjukkal szerveződő röntgenrajzaiban, mint amilyen például az Elidegenedés, a Vészharang, az Emlékfenyő, az Én vagyok mi.

A szabadkézi rajz műfajainak, funkcióinak, felhasználási lehetőségeinek a kiszorulása ellenére sem hagy fel a rajzolás technikájával, s ellentétben a grafikusok körében beálló gyakorlattal: nem menekül ki a pástról a festészet és más, színesebb egyes technikák tágasabb mezéjére. Persze, ahogy lassanként elhal ajkunkon a tiszta beszéd, ugyanúgy irritálóan érzi Ő is a papírlap kíméletlen, szűzi fehérségét, ezért hasonlítanak felületei egyre inkább valóban a hajdani, békebeli tüdő-, gyomor- és szív röntgenfelvételek sejtelmes foltszövevényeihez, amelyekből igazán csak a kor/kór szakértői, vagy az önmagukat belülről is tökéletesen ismerők (akik hozzászórtak a rendszeres önátvilágításhoz) képesek kiolvasni a diagnózist. Árnycsontjait, homályait, gomolygásait erek szövök ugyan át, de immár nem a kontúr, hanem az egymásra omló, egymásba hatoló emberi, természeti és absztrakt formák lüktetése, atonális ritmusa fogja egybe a kompozíciót.

Igen, hát ez a különös, s ezért nem sorolja be a magyarországi művészeti hivatalosság Bardócz tevékenységét az avantgarde elitjei

közé, merthát egyszerűen nem hajlandó abbahagyni az emberi reintegráció témájára hangolt vizuális gondolkozásmódot semmiféle kaland kedvéért; mert rögeszmésen ragaszkodik ahhoz, hogy ha a hegedű és a cselló csak ebben a véletlenül(?) női testet idéző formában szólaltatható meg a leghatékonyabban, akkor a társadalom vizuális önismerete sem nélkülözheti a szervezetében végbemenő anatómiai vagy mentális folyamatok felelős kivetítését.

Egyetlen világegyetemet ismer (el), azt, amellyel az ember körülvette magát. Grafikáiból az olvasható, hogy e világegyetem tökéletesítésének mohósága kiszikkasztotta, de legalábbis kiszikkaszthatja a tüdőt, s állandósult szomjúságunk mind végzetesebb tudatvesztésekkel jár.

De a tudatos gesztusgrafika antinómiája sokáig nem tartható fenn. Bardócz Lajos, a férfikor delén túl még bizonyára sorsszerű döntés(ek) előtt áll. Feszült izgalommal, (tudniillik azzal a feszült izgalommal, amely műveiből sugárzik rám) figyelem: vajon sikerül-e a hiány apokalipszisének a lázgörbjét tovább vezetnie s jeleznie testünk körvonalain belül, vagy maga is alámerül annak a másik világegyetemnek a szakadékaiba, amelyből csak alaktalan alakzatokat dekódolhat a művészi képzelet?

Tandori Dezső

Egy lakatlan sziget belakása

(Füzi Lászlónak, de még mennyire!)

Abélyeg angolul: stamp. Jelent ez pecsétet is? Galántai ihletésére, azóta továbbfejlesztve, van nekem egy rajzom. Fogazás szabadkézzel, szabadon, de postabélyegre emlékeztet az álló téglalap. Benne a szöveg: ST AMP. Szent Amp. Így elbontva. A cím: Az abszolútum bélyege. Naná, maga az van csak a bélyegen, hogy bélyeg. Ráadásul tényleg (halandzsásan) szigetnév-féle, úgy hangzik, meg hogy szent... Na, most akkor elkezdtem, mintha hullámok mosnák a szigetet (a bélyegemet), még lazább "fogas körköröket" rajzolni körébe, végül a feliratot elhagytam, a címet megváltoztattam, és a továbbfejlesztett rajzon nem volt lakó (a szigeten), aláírás MINDENKI SZIGET. Netán: MINDENKI SZIGETE. Gyenge vicc, de: MINDENKI SZIGET-E. Ilyenkor különféleképp lehet rajzolni a körkörös fogazatokat. Szaggatottal, kipontozottal stb.

S valahogy elkezdtem gondolkodni ezen a "Mindenki sziget" mondáson (Hemingway-nél olvastam?), elfeledtem mire jutottam, de talán beugrik még, valamikor. Megjött Füzi László uralma (a továbbiakban Laci) kötete, előtte én bizarréroztam a Kolárik Légváraival (belső áthallás? Mindenki Légvár?), értsd, hogy mindenféle esszé gondolatunk: szent, légvári igyekezet (ha nagyon jó, ha nagyon rossz). Ez nem elég, elkezdtem jól megolvasni Laci kötetét (a továbbiakban: köteted, kedves Füzi főszerkesztő; így ez igazi Forrás-cikk! van visszacsatolás), és érdekes dolgok történtek hamarost.

A legérdekesebb történet, ami (nagyon jó) esszékötettel történhet (túl azon, hogy kiderül róla, nagyon jó, igencsak az). Kiderült, hogy igen sok közöm van (bévül) a közlendőhöz. Ezeket a dolgokat én is szoktam... De nem is! A könyv egy ponton (az egyik Németh-Kundera kisesszében) a legeslegtöbbet adta olvasójának, nekem. Megóvta, megóvott egy tautológiától. Mert hogy az bizony, amit én eredeti gondolatnak hittem a "senkihez-semmihez nincs közöm" ügyéről, fel van már találva, s pedig milyen jól. Hála! Itt kezdtem belakni A Lakatlant, hadd nevezem így, és természetbúvárolni is kezdtem (jellegzetes Füzi-stílus eszköz, ez a fajta szóismétlés... ám ez most nem esztétikai elemzés lesz, nem kritika; személyes-személytelen reagálás inkább egy szerzőtárs személyes-személytelen üzenetére, itt jól megy ez a szó; hiszen egy könyv, főleg, ha elküldik neked, ez; az), természetbúvárlásba fogtam, csak növényileg, jaj, nehogy a vadállományt ritkítsam, s lettem más gondolathasonlóságokat... gondolatindításokat... meg egyáltalán, sok szép fát, virágot, bokorcsoportot, tisztást és sűrűt. Ezekről írok most.

A rajzok (festmények a könyvben)

Átütések és csorgatások. Kódosító megvilágítások. Benes József alkotásai. Vizek, persze. Szigetről lévén szó. Micsoda öröm volt az egyik Tolnai Ottó-kisesszéjében a könyvnek, ezt a továbbiakban elhagynom), egy széphistóriás képhistóriás művészetkallodásról-mentésről, igen, ahogy az író-költőtárs Tolnai Ottó a festőtársért tenni próbál (s tesz). Eleve Palics! Ott játszódik a kisesszé története, és hát pl. emlékezzünk csak Kosztolányira: ahogy ott ólomként fénylik a palicsi tó, a fény farkasbogyókon csillan (a Csáth-vers) és Benes vízbuborékai is olyan bogycsokrok, az alakjai! Szervesség, benső.

A kiindulópont

Mármost rövest (hadd használjam életemben először, talán utoljára is, így egymás mellette két szót) rá kell térnem, hogyan indult ez az egész. Füzi kötetét hol nyitottam ki először. (Váltogatom a megszólításokat, az ismertető hangnemet. Ma valahogy ilyen a víz járása, a szél járása a sziget körül, a szigeten. Meg hát a belakás szeszélyes.) A Kalligram által kiadott, külsejével is szépet nyújtó kötet 123-128. oldalán lelhető az a gondolat-párhuzam, Németh László és Kundera közötti, melyhez harmadiknak, bocsánat, nyilván Füzi László mellett negyediknek, s talán sok olvasóval együtt, betársultam. Tisztaság és szexualitás az alcím (a kisesszé-cím), de én most nem a tárgyat akarom ismertetni, megteszi azt a könyv, hanem az egybeesést. Mennyit elmélkedtem én, fölösen is, íme, talán, mennyi parti-kavicsosat játszottam, mint kőforgató madár, azzal a fogalom-jelenséggel, hogy másokhoz van-e közünk. A prózaíróban, aki vagyok mellesleg (és nem mellesleg) ott él mellesleg (és nem mellesleg), s nem mint "geg", néhány abszurd figura lehetősége, ezeket olykor saját magával azonosítja. Ilyen ez az alak, aki (lásd Camus! Merseault) nem tartozik senkihez (lásd Ady). S itt Kundera hősnője, Agnes (sic, A-val) azt mondja: a világ nem engedi meg már, hogy hátat fordíts neki. Nincs kolostor, ahová elvonulj. (Keleten se, teszem hozzá; de talán Koestler India-könyve, fordításom, is megjelenik valamikor, s ott van erre bőséges szakirodalom-rész.) Beszélgettünk erről itthon. Hát igen, újságok... tévé... amit csak úgy hallasz... Igen, Örkénynél még volt olyan, hogy az ember néha csak úgy maga elé néz. Ma a világ ezt sem nagyon hagyja. Nem ér semmit, ha "mások" idegenek neked. Kénytelenül szökölni, belevetni magad a... de ezt tessék elolvasni.

Balassa Péter, a mai helyzet stb.

Az előbbieket az Olvasónak (ezt is többféleképp írhatjuk) mondtam, kedves László (legyen ez is egyszer), de most Neked folytatom. Tudod, én nagyon örülök, hogy Balassa Liget-cikkére lelkes telefonnal reagáltam (magának Péternek). A Te Balassa-idézetelemzésed (a megromlott kor-szellemiség-állagról) hajszálra egybevág azzal az érzettel, mely nekem a Balassa Péter cikke révén támadt. Főleg az tetszik, túl a kórismén (elromlott valami), túl azon, mert ahhoz én 1979-től tudnék valamit hozzámondani, a harcok jónak is volt (rám nézve) valami rossz, a valaki(k) más(ok) melletti kiállásban (s ezt Balassával sosem beszéltek, nem is beszéljük meg), túl a kórismén tehát nekem inkább az a megállapítás fontos (a Te Szeretet kisesszédben a Péter megállapítása), hogy szeretni kell a tárgyat. A jó irodalomhoz, folytatom, a megjelentetések durva ténytudásán túl, az kell, hogy olvassák (az irodalmat), hogy tényleg (jól) olvassák stb. Ez néha bajos várakozás a szerző részéről. Mégsem alkudhatunk meg. Folytatom. Nem szabad megalkuvó könyveket írunk. Nem szabad lazán válogatnunk tehát, nem szabad "csak úgy, hát jó" eleget tenni (bármilyen jószívű) kiadói kéréseknek, nem. Bármilyen "rémes" könyv tölem a Vér és virághab, tárgyát s szereplőinek bonyolult – nem is oly bonyolult – életrajzát hat és fél évig dédelgettem, görgettem, küzdöttem a dologgal, s valami csak lett belőle. Talán. Tudom. Lett. Nem merem volna különben újabb könyvet kiadni, olyat, amelyik szintén kemény (Utolsó posta Budapest; Liget) (amaz Magvető), de többekhez fog eljutni. A tárgya révén. Jó, ezt a tárgyat sem szerettem jobban, olyan nálam nincs (más a madárkánk iránti szeretet, s más a madár-könyvtárgy iránti; a könyvtárgy iránti szeretet ugyanaz, ha rettentő alakok történetét írom, s csak így, ha madarainkét). Ám itt hadd szóljak ismét az olvasóhoz, ezúttal Füzi Lászlót idézem A Lakatlan sziget című könyvéből (a Balassa-dolog végéről): "Ám van, az nem más, mint hogy egymástól távol álló emberek a maguk világában élve rádöbbennek egy másik ember világlátásának..."

igazságára, a maguk világából kilépve... egy pillanatra... kapcsolatba kerülnek vele". Gyönyörű, hogy Ottlik-meggyőződésű vagy Te is, Laci. Olvasó, itt meg jön Füzi Szerkesztő Úr írói vallomása: "... valójában a maguk Szigetéhez s annak törvényeihez kell (az íróknak, TD) hínek maradniuk". De jó, hogy Mándy is élénken tovább él ezzel. Hogy ez a gyönyörű kollázs, és épp Ballassa örvén, létrejöhett. Persze, hogy nem felelhetünk a valódi kérdésre, amit Füzi feltesz, s ő se tudja a választ; Paul Klee se tudta, illetve borúlátó, borúfelismerő volt: hogy mikor lesz mindebből kultúra. Mikorra fogják akár az esztéták is megérteni a megértendő. Balassa Péter nemesen járt el mindig a hűségeivel, a szeretethangoltságával. Meg is örültem, mondom.

Igen és nem (tájirodalom)

Szerzőnk nem hisz igazából a tájirodalom lehetőségében, s talán igaza van. De Hamvas Béla kitételét sem feledheti (ugye, hogy villózik ez a könyv; s a többi meg kell nézni benne, én csupán utalok, még a magam örömeinek tucajáig se jutok a sorolásban; idézem H. B.-t): "Az egész országban ez az egyetlen hely (a délnyugat, TD), ahol az ember tudja, hogy az élet akkor magasrendű, ha művészi... és a titkot... a génusz őrzi". Kicsit a magunk céljaira lerövidített passzus, ám hadd jussunk el kérdésünkhöz: a lakatlan sziget génuszát a belakás nem űzi-é el? Hisszük, higgyük, hogy nem; mert eleve érteni érkezünk, utazók. Igen, utazók, se nem bélyeggyűjtők, nem rekordhajászkok. Kedves Olvasó, kedves Szerző, szerény hajómmal ezennel távozom. Ja, és hogy el ne feledjem, a Lakatlan Szigetre a legkedvesebb, Azt Az Egy Könyvet visszük. Szerzőnek e könyvvel sok ilyen könyve volt, van – és jönnek az újak. Várjuk, Szerző urunk!

1998. október 30.

... s még egy vers is

Pintér Lajos postájával

*Megy a palack postájával,
tengereknek rostájával,
nyakától szeleken átal,
lotyolódván szűk hasával,*

*érkeznek a Lakatlanra,
nem is tűz-hányó katlanba,
s Csöndesbe, az Atlantba,
Indiába vagy Antarktra,*

*egy lapozás eltakarja
az eget, ha kikaparja
papírját az, aki marja,*

*érdemli-e lelke rajta,
lelkünk mindig a papíron,
palackpostám én is írom,
szeretem, mert bajjal bírom,
Bízód vagyok, így légy Bízóm.*

*Kézzel-lábbal, aki hallja,
bár nem érti, visszaírjon,
lelkem reménykedve kapja,
engem érjen még, ne sírom.*

A vers második fele

*Tengerzöld füzet, Clairfontaine,
Maisons-Laffitte kék füve,
bebújsz pici piros ingbe,
fejet versz, széncinege.*

*Zárt szónál jobb a kréta?
Nyárfánál anzsambeman?
Vagy csak keresztbe-karéja
minden mindennek, mi van?*

*Clairfontaine Dél-Afrikában,
Newmarket is ugyanott,
otthon lehetsz délvilágban,
bár fejed lejárátod.*

*Vágytam vón egyféleképpen,
többfélén se lehetett.
Talán inkább kréta-vérben
áztatom ereimet:*

*belülről. Fény bora árad,
nincsen gondja más világnak.
Törött-szép-cserép hazád
véghetetlen törmelékként,
legapróbb idő-edényként
széthullva borul reád.*

Harminc éve

– 1969 márciusában jelent meg folyóiratunk, a Forrás első száma. Ezen a mostani évfordulón nem foglalkozunk a lap történetével (megtettük ezt öt évvel ezelőtt, a negyedszázados évfordulón, s bizonytal megtehetjük majd más, "kerekebb" évfordulókon is) – ez azonban nem jelenti azt, hogy ne emlékeznénk mindazokra, akiknek munkája, segítsége nélkül három évtizeden keresztül nem létezhett volna a folyóirat, s nem végezhetette volna a maga munkáját. A mostani évfordulót röviddel megelőzően jelent meg Homokhaza című irodalmi képeskönyvünk, ez mindennél jobban mutatja, hogy a Forrás milyen erős szálakkal kapcsolódik a régió kultúrájához, akit pedig a részletek is foglalkoztatnak, az rövidesen kézbe veheti a Forrás-repertóriumot: ez a könyv pontos adatokkal jelzi és rögzíti mindazt, ami a három évtized több mint háromszáz Forrás-számában megjelent.

Ünnepi számunkban a "belső körre" húzódtunk vissza – személyesebb, a megszokottnál talán vallomásosabb formában szólnak meg jónéhányan azok közül, akik a három évtized alatt formálták a lapot, vagy éppen rendszeres, visszatérő szerzőink. Így, ezzel az összeállítással köszöntjük Olvasóinkat, és köszönjük meg érdeklődésüket, figyelmüket.

A Szerkesztőség

Harminc éve

– 1969 márciusában jelent meg folyóiratunk, a Forrás első száma. Ezen a mostani évfordulón nem foglalkozunk a lap történetével (megtettük ezt öt évvel ezelőtt, a negyedszázados évfordulón, s bizonytal megtehetjük majd más, "kerekebb" évfordulókon is) – ez azonban nem jelenti azt, hogy ne emlékeznénk mindazokra, akiknek munkája, segítsége nélkül három évtizeden keresztül nem létezhett volna a folyóirat, s nem végezhetette volna a maga munkáját. A mostani évfordulót röviddel megelőzően jelent meg Homokhaza című irodalmi képeskönyvünk, ez mindennél jobban mutatja, hogy a Forrás milyen erős szálakkal kapcsolódik a régió kultúrájához, akit pedig a részletek is foglalkoztatnak, az rövidesen kézbe veheti a Forrás-repertóriumot: ez a könyv pontos adatokkal jelzi és rögzíti mindazt, ami a három évtized több mint háromszáz Forrás-számában megjelent.

Ünnepi számunkban a "belső körre" húzódtunk vissza – személyesebb, a megszokottnál talán vallomásosabb formában szólnak meg jónéhányan azok közül, akik a három évtized alatt formálták a lapot, vagy éppen rendszeres, visszatérő szerzőink. Így, ezzel az összeállítással köszöntjük Olvasóinkat, és köszönjük meg érdeklődésüket, figyelmüket.

A Szerkesztőség